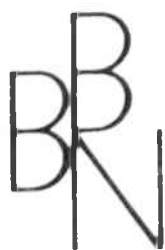
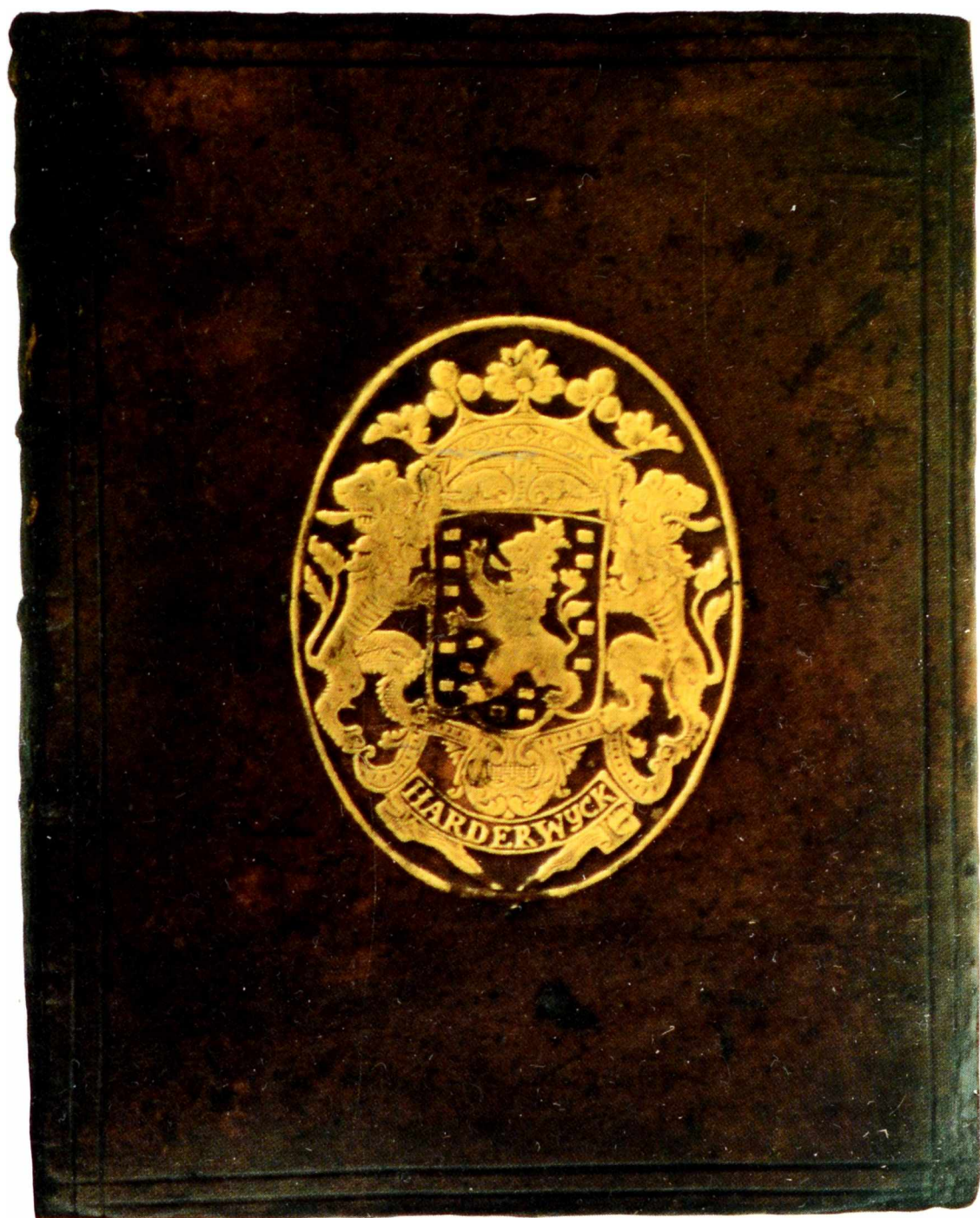

HARDERWIJKER BOEKDRUKKERS

BIBLIOTHECA
BIBLIOGRAPHICA NEERLANDICA
VOLUME XIX

Titelprent:
Lederen Harderwijker band met wapen in goud

Dr. D.A. WITTOP KONING

HARDERWIJKER BOEKDRUKKERS

NIEUWKOOP
DE GRAAF PUBLISHERS

1985

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Wittop Koning, D.A.

Harderwijker boekdrukkers / D.A. Wittop Koning. -
Nieuwkoop : De Graaf. - III. - (Bibliotheca bibliographica neerlandica; vol. 19)
Met lit. opg., reg.
ISBN 90-6004-386-3 geb.
SISO 684.1 UDS 655.1 (492*3840) (091)
Trefw.: boekdrukkers; Harderwijk; geschiedenis.

© Dr. D.A. Wittop Koning, Amsterdam 1985.
ISBN 90 6004 386 3

Typescript: J.W. Wittop Koning, Oosterhout.
Druk: Bureau de Boer, Nieuwkoop.

INHOUD

INLEIDING	7
1. HARDERWIJKER BOEKDRUKKERS	9
1.a. Naamlijst	9
1.b. Historisch overzicht	11
1.c. Illustraties en emblemen	29
1.c.1. Illustraties	29
1.c.2. Emblemen	39
1.d. Sociale positie van de boekdrukker	41
1.e. Samenwerking met Amsterdam	43
2. DE HARDERWIJKER BOEKDRUKKERS EN HET ONDERWIJS	47
2.a. De Latijnse school	47
2.b. Gymnasium en Hogeschool	49
2.c. De Academie	55
2.d. Het Atheneum	57
3. DE HARDERWIJKER BOEKDRUKKERS EN DE PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS	59
4. GELEGENHEIDSDRUKWERK	61
5. DRUKTECHNISCHE GEGEVENS	65
6. BOEKVERKOPERS, UITGEVERS	69
7. BOEKBINDERS	71
8. AFBEELDINGEN	73
8.a. Met gegevens over drukker en auteur	74
8.b. Met gegevens over boekverkopers/ uitgevers en auteurs	128
9. LIJST VAN TE HARDERWIJK GEDRUKTE BOEKEN	139
10. LIJST VAN AFBEELDINGEN	167
11. LITERATUUR	171
12. PERSONENREGISTER	173

INLEIDING

Harderwijk is in Gelderland waarschijnlijk de plaats waar het meeste gedrukt is. De oorzaak hiervan is zonder meer de daar in 1600 gevestigde hogeschool, die in 1648 universiteit werd. De opheffing hiervan schijnt een Harderwijkse drukkersindustrie overbodig te hebben gemaakt. Aan de geschiedenis van de boekdrukkerij in Gelderland is weinig aandacht besteed. Toch groeit de belangstelling voor het verzamelen van de werken van de plaatselijke boekdrukkunst. Handleidingen hiervoor zijn er nauwelijks en ook de graad van zeldzaamheid is nog onbekend. Voor drukwerk uit Harderwijk moge gelden, zoals waarschijnlijk voor alle drukwerk uit de kleine steden van ons land, dat de zeldzaamheid ervan groot is, behoudens -wat Harderwijk betreft- een groot deel van het werk van de niet uitsluitend plaatselijk bekende jurist Johan Schrassert.

Dit boekje is voortgekomen uit het jarenlang bijeenbrengen van gegevens over boeken die te Harderwijk gedrukt zijn. Het is bijzonder moeilijk het werk van de verschillende boekdrukkers in onze bibliotheken terug te vinden. Catalogisering vindt immers bijna altijd plaats op auteur of onderwerp. De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag is vergevorderd met het catalogiseren op plaats van uitgave en drukker, de Universiteitsbibliotheek te Utrecht heeft de 17e eeuw bijna klaar en die van Amsterdam heeft op plaats gesorteerd. We zijn dus aangewezen op catalogi van veilingen en aanbiedingen van antiquariaten. Zo was de toestand bij het afsluiten van dit onderzoek in 1976, hopenlijk is er inmiddels veel verbetering gekomen. Slechts de Vereniging ter bevordering der belangen des boekhandels bezit in de collectie Enschedé een op drukker gerangschikt materiaal, geput uit oude veilingcatalogi enz.

Dit boekje moet dan ook gezien worden als een eerste poging en kan onmogelijk als volledig aangemerkt worden.

De personalia zijn er uit de Harderwijker doop- en trouwboeken bijgezocht. Deze wijzen uit, dat de boekdrukkers niet 'in het vak' trouwden. Vermoedelijk omdat zij niet tot een gilde behoorden, hebben de Harderwijker boekdrukkers vrijwel nooit het klein burgerrecht van de stad gewonnen.

Er zijn twee drukkersgeslachten geweest van Harderwijker origine, te weten Sas en Rampen.

Tenslotte is er niet naar gestreefd alle te Harderwijk gedrukte boeken hier bijeen te brengen.

Er werd volstaan met een lijst van alle werken, uitgezonderd de proefschriften en redevoeringen, die door de heer S. Van der Woude, oud bibliothecaris van de universiteitsbibliotheek van Amsterdam, in het gehele land verzameld en gepubliceerd worden.

De opgegeven vindplaatsen zijn slechts bedoeld om de standplaats van een exemplaar aan te geven. De lijst van vindplaatsen is niet volledig en geeft slechts een beeld van de zeldzaamheid.

De schrijver houdt zich aanbevolen voor alle aanvullingen van dit werk.

Voor het bepalen van de positie van de Harderwijker boekdrukkerij ten opzichte van die van de rest van Nederland, of zelfs van Gelderland, is het nog te vroeg. Eerst zullen studies als deze gemaakt moeten worden voor vele andere plaatsen. Dan eerst zal een vergelijkend onderzoek mogelijk zijn.

De verzameling Harderwijker drukken van de auteur bevindt zich thans in het Veluws Museum van Oudheden te Harderwijk.

Dr. D.A. Wittop Koning

1.HARDERWIJKER BOEKDRUKKERS

1 . a . Naamlijst

Thomas Henrickzoon	1611-1617
Wed.Th. Henrickzoon	1620-1625
Claes v.Wieringen	1626-1650
Egb.Arn.v.Nunspeet	1645-1651
Joannes Tollius	1651-1667
Joach.Gerh.Becius	1655-1657

Societas

Typographica	1656		
Paulus v.d. Houte	1661-1672		
Albert Sas	1675-1700	Herman Rampen	1684-1700
Wed.& Zoons	1700-1705		1711-1713
Albert Sas	1708	Dirk & Jan Rampen	1704-1709
	1713-1715	Jan Rampen	1715-1732
Petrus Sas	1707	Wed. Jan Rampen	1733
Daniël Sas	1709-1712	Erven Jan Rampen	1734-1735
Wed. Albert Sas & Arent Olofsen	1716-1721 1726-1729		
Wed. Daniël Sas & Willem Lunterbos	1725		
Wed. Daniël Sas	1730		
Willem Lunterbos	1724-1729		
Willem Lunterbos & Willem Brinkink	1732		
Willem Brinkink	1733-1762	Johannes Wigmans	1746-1751
	Johan Moojen	1737-1795	
	Everardus Tijhoff	1784-1818	
	Johannes v.Kasteel	1782-1802	
	Theodorus Barends	1816	

De jaartallen zijn die van gevonden werkstukken. Ledeboer noemt nog Dionies van Lennep in 1742, die volgens mij slechts boekverkoper is geweest, Kornelis Pietersen 1697, volgens mij een pseudoniem en H. Lunterbos 1782, van wie ik geen werkstuk vond. Het Album Studiosorum noemt in 1652 nog Mathias Beets als academiedrukker, van zijn werk is mij niets bekend. De hoogleraar Scheidius had van 1768-1786 een eigen drukkerij ten behoeve van zijn Oosterse uitgaven. De Latijnse vertalingen hiervan werden door Moojen gedrukt. Over de plaats van vestiging werd weinig gevonden;

Thomas Henrickzoon woont in 1612 in de Donkerstraat, Herman Rampen in 1691 in de Bruggestraat, Willem Brinkink in 1736 in de Bruggestraat, Jan Wigmans in 1749 in de Hoogstraat. Johan Moojen in 1750 eveneens in de Bruggestraat, in 1763 in de Donkerstraat, Evert Tijhoff in 1784 in de Academiestraat.

PIO LECTORI SALVT.

Quandoquidē literarū studijs nihil preestabilius, nihil reipublice christi-
anæ magis necessarium. Hinc enim mores, hinc leges atq; iura cum diui-
na, cum humana omnia perdiscuntur, sine quibus hominum nullus cœtus
consistere et celebrari potest. Et quanto plures eruditione atq; morum graui-
tate prestantes viros, eosq; veris de honesto & inhonesto opinionibus republi-
ca imbutos habeat, cæto censenda est scelerior & dignior. Quid, qđ Plato hacte-
nus respublicas fore dicat fortunatas, si aut philosophentur reges, aut is qui
philosophiæ decretis instructi sunt, rerū publicarū habere cōmendantur: Hinc
igitur factum qđ nostri maiores, prudentissimi homines, scholas & gymnasia
instituerunt, in quibus ab incunte ætate ad eas artes, mores, atq; omnia offi-
cij vitæq; munera quibus respublicæ solis cōseruantur ipsozū liberi instruc-
tentur. Que maiorū nostrorum cura & sapientissimū Hardewicē senatū mo-
uit atq; incitauit, vt ad scholam suā moderandam, hoc est, filios in omni ge-
nere & doctrinæ & virtutis, tam græce q̃ latine erudiendos, earū rerum professores
peritissimos, vndeūq; accersiret, quibus & liberale pro laboribus stipendi-
um numeraret. Quare notum facimus omnibus, ciuitatibus, pagis, & provin-
cijs, vt qui liberos suos ad oppidum Hardewicēse mittere velint, fore vt in ijs
fideliter exerceantur artibus, quibus adiuui, & ad verā religionem eradendam
& ciuitates utiliter regendæ idonei reddantur. Vbi prestantissimi quoq; orato-
res, hystorici, poete, quæ ad grāmatices veriusq; lingue precepta, rei dialecticæ
rationem, & rhetoricū artificium faciunt, diligentissime ac purissime docebun-
tur. Ab ijs hec schola quæ vel ad hanc vel illā heresim spectant (de quibus pro-
fessorum religionis solum est statuere) omnino abstinere. Preterea si bellis,
alijsq; to genus malis (quæ rex regum auertat) ciuitas Hardewicensis affligat,
tante m scholasticis omnibus, tam extetis q̃ ciuibz immunitatem, eiusdem
ciuitatis senatus dabit, quantam quilibz apud parentes domi iget habiturus.

VALE.
Per hanc scholam Hardewicēse
senatus Hardewicensis
senatus Hardewicensis
senatus Hardewicensis

Der Konde des genen overgevoert, soo
viele ons dat anghaat, haben wij
schepen en Raet der Stadt opgemelt
deselven secreet hier by John Drul-
cken, den Iersten Octob. XV. XL.

1. b. Historisch overzicht

Wanneer Kronenberg spreekt over "Een drukkerij in 1540 te Harderwijk", dan acht hij het waarschijnlijk dat het, in dit jaar gedrukte, prospectus van de Latijnse school (afb.1) gedrukt is door de fraters van deze school zelf, en niet door een drukker uit de omgeving -Kampen, Zwolle, Utrecht of Amsterdam - laat staan door een Harderwijker drukker. De drukkers in de bovengenoemde plaatsen hebben, naar zijn weten, geen van alle het in onderhavig prospectus aangewende lettertype gebruikt, dat van Franse oorsprong is en eerder van Zuidnederlandse makelij schijnt te zijn. De lettertekens *ae* en *oe*, passend bij dit type, ontbraken, en andere van een kleiner soort zijn er toen ingelast. Een ervaren drukker zou dergelijk knoeiwerk niet geleverd hebben. Voorts acht hij het niet zeer aannemelijk dat een dergelijk onbetekenend drukwerkje zo ver van huis gedrukt zou zijn en is hij van mening dat de primitieve onbeholpenheid eerder op een vroege proeve van een nieuwe inheemse Harderwijkse drukkerij kan wijzen. Elders schrijft Kronenberg dat de in bedoeld prospectus gebruikte houtsneden nagevolgd zijn van Dürer's hemelkaart, die na 1515 gemaakt werd in opdracht van Joh. Stabius, welke houtsneden eveneens voorkomen in het te Utrecht gedrukte 'Chrysomantia' van Joh. de Indagine (1536). Dat Harderwijk in 1540 nog geen boekdrukker gekend zal hebben, wordt ook gesteund door het feit dat de 'Leges Scholae Herderevicaenae' (afb.2) in 1576 te Antwerpen gedrukt werden als bijlage van Petrus Apherdianus' 'Institutio puerorum accolis' populis (KB), en de statuten van het gymnasium in 1605 nog bij de beroemde drukker Commelin te Amsterdam (afb.3).

Inmiddels zijn nog enkele vroege drukwerken van Harderwijk bekend geworden, helaas echter zonder dat we weten wie ze gedrukt heeft. Het zijn een aankondiging door het stadsbestuur omtrent een twee maal per jaar te houden jaarmarkt (afb.4) en omtrent de dagen waarop leermarkt gehouden zal worden, gedateerd 21 januari 1549 (Oud Archief Harderwijk 673); een aankondiging van het stadsbestuur omtrent een drie maal per jaar te houden leermarkt, gedateerd 1 maart 1591 (Oud Archief Harderwijk 673) (afb.5) en het door J.S. van Veen reeds gepubliceerde prospectus van de Latijnse school uit 1580 (Archief Hof van Gelre 994) (afb.6).

Begin 17e eeuw vestigt de eerste boekdrukker zich te Harderwijk; de eerste zes jaar roept hij nog de bescherming van de magistraat in.

LEGES SCHOLÆ HERDEREVI CÆNAE.

*QVAE AD DEVM ET
diuina spectant.*

DEVm imprimis eiusq; diuos, vt aquū est, colunt, om-
niq; literarū studia sine religione vana arbitrātor.

Que in sacris literis de Deo & Christo filio eius docen-
tur, certē credunto.

Omnia bona ab illius benignitate proficisci persuasum
habento, illiq; accepta referunto.

Gratias quotidie pro summis beneficijs agunto & vt
defendat aduersus diabolū precibus imploranto.

Rebus diuinis & sacris concionibus suo tempore & loco
cum summa reuerentia & arrectis auribus intersunto.

Cum sacra peraguntur, rectis capitibus & flexis genibus
toti ad religionem compositi sedento.

Precibus aut lectioni sacra, omnibus alijs postpositis, va-
canto.

In templo deambulare, fabular, strepitus, clamores, &
iniuiles gestus edere cauento.

Ab omni iuramento, obscænis verbis, maledictis dirūq;
imprecationibus abstinento.

Quater in singulos annos sacerdotem accedunto, & de
peccatorum ratione edocentor.

Omni loco & tempore sacerdotibus, preceptoribus, pa-
rentibus, Senatoribus & omni magistratui, eorumq; vxoribus, item viris seu matronis sento venerādis, via cedūto,
reuerentiam capite nudato exhibento.

In locis publicis, cameterijs ne ludunto, nec lotium red-
dunto,

GYMNASIVM

ILLVSTRIVM

ORDINVM

GELDRO-VELAVIAE

HARDERVICI SICAMBRORVM

Novâ atq; illustricri formâ restauratum:

VBI

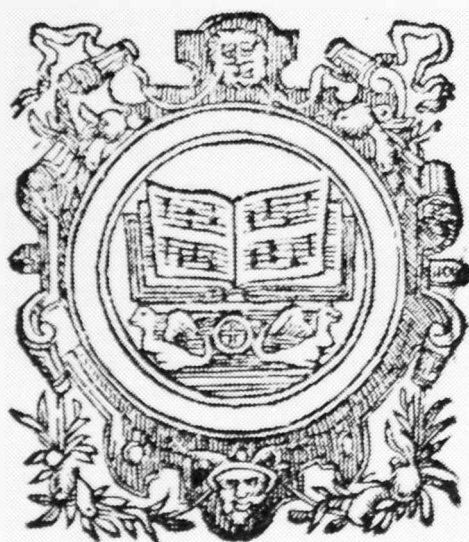
EIVSCE CONSILII ATQVE INSTITVTI

CAVSÆ, LECTIONVMQVE TAM CLASSICA-

rum quàm publicarum, disciplinæq; totius, nec

non sumptuum ibidem in studiis moderatio-

nis ratio succinctè commemoratur.

Ex Bibliopolio Commeliniano,

M. D. CV.

Aelen vnd Ighelijcken den du

onse placraets brieef voerkompt / toe sien ofc lesen / Doen
hundertw Burgemeesteren Schepē ende Raedt der Stede van Herderwīck Dat
ende also wy toe gelaten hebben / laten kundigen ende toe heimen geuen / dat dese
Stede met twee Jaermarchten versien is / Duprende elck vñerichindaghen sanch
ende beginnende die eene / opten Sondach inde vasten / alken inder hilliger Ker-
ken singet Reminiscere / ende eyndende opten Sondach alken inder heyligher
Kerke singet Vtare Hierusalem / daer naest anvolghende. Ende die ander begin-
nende / optēersten dach des Maens Junij / ende eyndende / op den dach der hilli-
gen Viti et Modesti. Ende / dat wy toedes gemeynen Coepmans beste ende gery-
ue / mistonsen Burgers hunde vetteren ende schoemaecteren / oner hoemen werē /
sechtere daghen in beyde Jaermarchte / daer op mē die Yeermarchte sonderlinge
ende allene holden solde / als mit naemen inder vasten markt op Vinsdach nae
den Sondach / alken inder heyliger Kerken singhet / Reminiscere / ende in die
Yeermarchte des daeges nae sinte Bonifacius dach / ende so die seste dach des
Maens Junij. En want wy nu gelaessich vrphēdē dat die seldē / by volē luydē
also so verstaen ende genomen / als solde hier alreene Jaermarcht wesen / ende vā
anders ghene waer ofc Coepmanschap Doe hebben wy voergeet angelien / dat
selue toe verduischen ende onder schepdenlicher toe verkunpge ende laten noch
guetlicher meyninge weten datmen die Termarcht alle Jaer eenen markt / op
daege voerscreuen / ofc soe veerhet dan heyligh vñerdach weer / op den verstē we-
kedach daer an volgen re / holden sal / ende dat voert des anderen werkedach daer
an volgende / ende voert die volgende daegē / soe lange als die Markt duprt / alle
daghe markt wesen ende gehouden werden sal / van bottere / keese / ende ander wip-
uel ende vette waer / ende voert van alderleue andere ware Coepmanschap ende
Vremerke En dat wy tot merder gerhūe vā dē vreen den Coepman / onthou-
hoemen sijn / eynē seluerē dach inde Markt voerscreuen / sonderlinge ende alleyn
toe holden / van peerden / hoenē / ossen / schapen / verkenen ende ander leuendige
haue / als nemelicke des wonsdages in die vastene naeden Sondach / als men in
heyliger Kerken singet / Oculi en den thiensten dach in Junij ofc soe veerhet dā
heyligh vñerdach weer / optē naeste werkedach daer an volgende. Ende wñe op die
voerscreuen Jaermarchte ende daghen / indie voerscreuen Stede sal ghelien we
Comen ende Markt ald aer toe holden ende veruueken / sal mit sien lēf ende goet
genuecht wesen / ende der seluer Markten verheypden gebuiken ende genue-
als van oltoghewonlich den Almachigē beuolen. Verhonde onsen Stede Regel
secreet hier beuoden op gedruct den .xxi. dach Januarij Anno. M.CCCC.
ende Meghenen vñerich.

Herderwick in Gelderlandt.

Harderwijck/

in Ghelderlant.

Aenlijck sy allen ende een ye-
gelijcken dat alsoo onse Stadt Harder-
wijck certijts niet zekere Leermarchten Jaerlijc geprevel-
cert is gheweest/de welcke den verloop des tijts verballen
zijn. Soa ist dat doort beiteven gorde wille onses E. Raets/wedertom zijn
vernemt ende op ghericht/ om alle Jaeren van nu voort aen te sullen on-
der houden worden drie Leer marchten/ Naementlick de eerste op den an-
derden Dinsdach inde Vasten/De anderde op Dinsdach nae t'Hoogh-
tijt van Pinxsteren/De derde op den xij. Octobris. Ten ware dat het
dan Sondach waere / soa salmen de Markt houden op Maendach daer
aen volghende/alles nae den Nieuwen Stijl.

Item op alle dese voorsz. Markt daghen / salmen al hier coopen ende
vercoopen goet gaer ghedroocht Leer.

Item bedt ende drooch ghetout Leer voorts rouwe huyden/ghesouters
ende onghesouten/ als sulc op andere Leer marchten ghebruyckelijck is/
Ende tot meerder gheuef vanden vromen Coepmen so en sal gheer
Dooxter off Inwoonder deser Stadt/op dese voorsz. Markt daghen mo-
ghen ter Markt brenghen off vercoopen / vuer goet ghedroocht Leer/dat
niet gaer en is/by de verbuerte van een pont blaens t'elken reple / Oock
niet coopen off eenighe voorsz. te doen / vuer thien uren des voorsz. mid-
dachts/by twee ponden blaens/ende gansch ghenen ondercoop doen / by
den seluen keur ende breucken/ Ende wie op dese voorsz. Markten sal ge-
lieven binnen deser Stadt te comen/om Markt te houden / off te vercoo-
ken/die selue sal niet Vijff ende Goet/die daghen voorsz. ende drie dagen nae-
elken Markt daghe gheuef wesen/ende der seluer Markten by heder
ghemeten/als sulc van Ouds ghebruyckelijck is.

Aldus gedaen onder onse Stadts Secret Segel/desen eersten Martij
Anno M. D. xcj.

Den eenen segghet den anderen voorsz.

LECTORI SALVTEM.

QVONIAM. OPTIME LECTOR, SCOLA HARDERVICENSIS, ANTE HAEC TEMPORA CELEBRIS FVERIT, ET ITA constituta, ut veluti fecundum quoddam & amoenum seminarium esset, in quo omnis generis plantulae conseruaretur, non patriae tantum, verum vicinis etiam prouincis & exteris nationibus, pulcherrimos flores, suauissimisque fructus praeberet: Inuria vero temporum & fatali nunc omnium rerum commotione, propemodum collapsa esset (sicut enim inter arma non tantum leges, sed & artes liberales ac honesta disciplinae) statuit Amplissimus & Prudentiss. Senatus, pro ea, quam erga honestarum artium & disciplinarum liberalia studia praestantem semper gessit affectionem, superatis quodammodo, quae hactenus passus est, impedimentis, Scholam, in sua, quae ei parat Ciuitate HARDERVICO, reformatione instaurare, & omnibus bonis & ingenuis adolescentibus, quorum animos liberalium studiorum, admirabile decus, paucitudo, honos & emolumentum ad Scholarum & disciplinarum amorem incitat & impellit, iam nunc in posterum apertam & publicam esse cupit, seque perpetuo ipsius fauorem & fidem patronum fore pollicetur. Et cum perpenderet, animosque versaret, quantum futurum sit, ut ibi iuuentus in bonis artibus & studiis recte institueretur, ludisui Moderatores, non sine summo & multo labore, honestis stipendiis conditis, potestatemq. liberam fecit, non tam suis ciuibus & subditis, quam vicinis & exteris, ut in hac schola Harderwicensi, veluti communi officina, studia virtutis & liberalium artium, GRATIS ABSQ. VE VILLO DIDACTRO, discerent. Idem etiam Senatus Amplissimus pollicetur, se curaturum, ut pauperum quoque haberetur ratio, & humaniter a ciuibus accipiantur.

Vos itaque Adolescentes & iuuenes optimi, quos Amplissimus Senatus, vere paternae beneuolentiae & amore prosequitur, hoc Senatus, vobis vestrisq. studiis dicata, & communis factio beneficium, frui inchoat, ut statuente, non vestram utilitatem, ista omnia fieri. Vobis enim, (ut Senex ille apud Comicum mouet) vobis, inquam, feritur, vobis meretur, vobis ipse honos, in primisq. habere rationem temporis, id enim ut est periculisimum, ut si melius elapsura, recuperari non possit: Nam magna est & irremediabilis temporis iactura. Ideo Metrocles ex veteribus sapientissimis dicere solitus fuit: Res aliis, veluti domum, veluti & similia, nisi pecunia, sed disciplinae emittuntur. Porro, ut scias, optime Lector, quos Antea in schola nostra legendos censuimus, breuitatis causa, nomina solum eorum hic posuimus, pleniusq. de eorum descriptionem & elapsura distributionem, petre potest generalis lectionum descriptio, quam breuit, DEO volente & conatus nostros promouente, addidimus etiam scholae nostrae legibus continemus.

VAL.

ELENCHVS AVTORVM ET LECTIONVM

in Schola Harderwicensi.

In Theologia.

Elementa linguae sacrae. Catechismi doctrinae Christianae graecae & latinae. Examen scripturae. Sicut Epistola aliqua Paulina.

In Oratoribus.

Graecia.

Demosthenis aliqua Oratio Olynthiaca.

Isocratus. Isocritus.

Homeri, Virgilii, Phocylidis, seu

Hesiodi Carmen aliquod.

Latini Dialogus prius.

Latina.

Oratio aliqua Ciceronis.

Epistulae eiusdem familiares.

Officia in or. de Senectute, Amicitia. Virgilii.

Libri Ciceronis de Pontico, sine Tristibus. Terentii.

Terentii Asinellus. Horatius de arte Poetica.

Scholia aliquot Terentii Colloquia. Eiusdem de Consuetudine

morum libellus. Diogenes Syrii exercitatio in

et ratione legum & libera.

In Artibus.

Grammaticae Graecae & Latinae. Dialecticae & Rhetoricae. Haec additur lectio publica in Philosophia & Historiis.

Herderwijck.

Kunbich und apenbaer sy allen und seden die diese tegenwoordige sullen sijn off behooren lesen / Wie dat hier behoert in onser Stadt Herderwisch een walberoemde Schole geweest dat die Joegent in guet Discipline und Leeringe also gehouden / Dat niet allens desius Schole van velen verhoorden und velen Larden und Steden besocht / dan oec menigen Geleerden verstaen in haren voortgebrachte daer tegemant niet und walsker geacht mit geduer und besocht ist worden. Welckes verstaen machts dach / Herch / vnde anders sijnelike Infall desius Schole tot onsen groeten leerewesen merckelick affgenomen / versallen und vergeret ist / So hebben wy hochynodich van een Christelick werck gacht / desius mit sijn weder op te richten und toe reformeren / Derhaluen wy ede enighe Godstijndige und walsgerde Mannen tot Schooldirectoren daerhe bereepen / om die Joegent mit allene in die Drie Tonghen und Hebraysscher / Griecschster und Latijnscher Spraken / van oec mede und haen all in die Christelike Lehre und hulsame Aenwijse toe onderwisen und toe oefenen / vnde dit alles sonder enich Loen offte Schoelgeldt dan Reuer offte Aenwijse daer van tegeuen off te betalen / soval die Dierende und Inboemelingen als Borger Kinder. So dan jemand tot der Schole inge gheide / syn Kinderen offte Verwanten tho Herderwisch toe der Leeringe sijn den wode / desius sal daer wal und behoert worden ontfangen und gehouden / vnde sal die Armen oec niet vergeten / dan nae gelegentheit wals mede gadaet worden / also / dat een sijn int sijn / vande myn die gelegentheit / soe toe Water als toe Lande / dat soe gues geyuiff van daer dach / offte becinghe und anders emb enen eerelicken pennincel sal hebben toe gemuen / daer men sich des wals dach mach behooren te. soegen u.

Caspari Holstegh Carmen
in laudem nouae Scholae
Harderwicensis.

Laudis Magistra merita celebratque omni.
Collapsa quod non promouet lapsa opit.
Pollada insuaret magnis quod suspensus erant.
Ac simul hic dactyl conuocet ere vops.
Ergo Harderwicem Tyrannule spectagressus.
Artibus inquit quae studij cupit.
Vrbs etenim Masi ex erant ex idam facis.
Artis facis cum sit ex ipsa mari.

Gerardus Velthuisius Vuesteri
voldanus Inventuti S.

Dilecti est aetis doctus gessare pudens.
His aris meritis dactyl Ephebe rasi.
Oels perpetuo sage desitosa, labora
Gruar in iudij nocte dach, iud.
Mula parat asus, soler labor enuauent.
Tempore praescripto semper addo sebalam.
Christus sit (melius nihil est iacare) laboris
Quisquid ego sum principumq. mi.

afb.6. Prospectus van de Latijnse school. 1580.

Het resolutieboek van Harderwijk vermeldt op 4 mei 1610:

'Thomas Henricksz den Boekdrukker wort het drukken alleen toegestaan en dat met immuniteyt van belastingen, serviesticht, en wagt voor de eerste ses jaeren.'

In 1611 wordt bij Thomas Henrickzoon gedrukt:

'Den ancker der ziele: Dat is Vande Perseverantie ofte Volherdinghe der Heylighen gegrondet op de eewighe ende onveranderlijcke Verkiesinge Gods, als ooc op de crachtige Beroepinghe der Heyligen tot de salige ghemeynschap Gods in Christo Jesu', geschreven door de Harderwijker predikant Ellardus van Mehen(1570-1639).

Deschamp noemt nog enkele andere, door Thomas Henrickzoon gedrukte boeken waaronder enkele werken van de bekende hoogleraar Johannes Isacus Pontanus. 'Originum Francicarum', in 1616 gedrukt voor rekening van Henricus Laurentius te Amsterdam, noemt hij zelfs het oudste te Harderwijk gedrukte boek.

De weduwe Thomas Henrickzoon zet de zaak nog enkele jaren voort. Zij drukte in 1622 een derde druk van de statuten van het gymnasium, waarvan de eerste druk in 1605 bij Commelin in Amsterdam gedrukt was. Voor rekening van Henricus Laurentius drukte zij in 1621 een boek van de bekende Vlaamse botanicus Rembertus Dodoens, 'Medicinalium Observationum Exempla Rara', (afb.34) en voor rekening van W. Verbruggen, eveneens te Amsterdam, in 1621 een werk van J. Lipsius en in 1625 een werk van 513 bladzijden: F. van den Sande, 'Commentarijs in Gelriae et Zutphaniae Consuetudines Feudales cum Collatione Iurium'.

Op het eerste gezicht is men geneigd te denken dat er in die allereerste tijd al twee boekdrukkers te Harderwijk waren. Immers ook een 'Brief Van wegen de Remonstrantsche Predicanten gheschreven'(1623) bevat de vermelding "Ghedruckt tot Harders-wijck" en wel "bij Adelaert VVaermont"(Knuttel 3465) (afb.7), maar al gauw komt men tot het inzicht dat deze vermelding gefingeerd is: "Harders-wijck" duidt op de verblijfplaats der predikanten en "VWaermont" wil zeggen dat alles wat de brief bevat op waarheid berust. Er zijn nog enige pamfletten uit de tijd van remonstranten en contra-remonstranten, die als plaats van drukken "Harderswijck" en als jaartal 1623 vermelden, te weten: een pamflet door Johannes Uitenbogaert geschreven in 1623: 'Trouhertighe Aenwijsinghe Der Bedriegelijckheden ende valsheden schuyhlende onder de Vermaninghe Jacobi Triglandij (Kn.3472), een Cope, Van een missive gheschreven van een Remonstrantse predicant aen zynen Vriendt' (Kn.3477), het Nymeeesch Accoort, zonder jaartal (Kn.3491), enz..

BRIEF

Van wegen de
Remonstrantsche Predicanten,
gheschreven aen hare
Vervolghde ende verdrukte Ghemeenten/
over de
Grouwelijcke Conspiratie
Die ghesepdt wordt boozghenomen te
zijn teghen den welstande van't
Landt ende den Prince van Orangien.

I. P E T. IV. 15. 16.

Dat niemant van u lieden en lijde, als een doodtslagher, oft dief,
oft quaetdoender, of, die na eens anders dingen siet. Maer ist
dat yemandt lijdt als een Christen, die en schame hem
niet, maer pryse Godt in desen deele,

Chedrukt tot Harders-wijck by Adelaen VVaermont,
met Privilegie van den Autheur. 1623.

Ledeboer noemt nog een zekere Theodorus Daniëls (1622-1631), uit wiens drukkerij ik een werk van Episcopus gevonden heb en die waarschijnlijk ook gefingeerd is. Men raadplege voorts de rubriek Gefingeerde drukkers achterin dit boek.

In 1626 is opnieuw sprake van een boekdrukker te Harderwijk, namelijk Claes van Wieringen. De resolutieboeken vermelden op 14 augustus 1637: "Claes van Wieringen en Berend Hendriks aengeseit, geen drukinkt binnen de stad te maken bij 40 lb". (Een verbod waarvan waarschijnlijk brandgevaar de oorzaak zal zijn geweest.) Claes van Wieringen zou de drukker worden van het grootste werk dat ooit in Harderwijk gedrukt werd, de 'Historiae Gelricae' door J.I. Pontanus. Hij drukte het werk in 1639 voor rekening van de Amsterdamse boekverkoper Johannus Janssonius, waarschijnlijk omdat het karwei financieel zijn eigen krachten te boven ging. (afb.31) Van Wieringen zou het getij mee krijgen: in 1639 werd hij "Gymnasii Typographus" en drukte in 1641 een nieuwe uitgave van de 'Constitutiones et leges ill. Gymnasii Gelro Velavici, quod est Hardervici'. In 1648 werd hij bij de oprichting van de Geldersche Hogeschool de eerste academiedrukker. Als zodanig drukte hij in dat jaar de zeldzaam geworden eerste uitgave van de 'Leges et Statuta Illustris Academiae Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae Hardervici constitutae'. (afb.27)

In het jaar van de oprichting van de universiteit, 1648, zien we al een tweede boekdrukker in Harderwijk verschijnen. Hij heeft niet het voorrecht academiedrukker te zijn zoals Claes van Wieringen en schijnt slechts enkele jaren (1645-1651) werkzaam geweest te zijn. Het is Egbertus Arnoldus uit Nunspeet, die in 1650 voor rekening van de Harderwijker boekverkoper Wilhelmus Bosch (zie p. 69) de 'Medulla Physica' van Gisbertus van Isendoorn, hoogleraar aan de universiteit, drukte. (afb.37)

Claes van Wieringen werd als academiedrukker opgevolgd door Johannes Tollius, die in de jaren 1651-1667 eveneens een aantal boeken van Gisbert van Isendoorn drukte, te weten 'Medulla Physicae generalis' (1658) en 'Cursus logicus systematicus' (1654). Het laatste werk drukte hij voor de Amsterdamse boekverkoper Judocus Janssonius. Ook drukte hij een werk van Conrad Goddaeus (1612-1658): 'Nieuwe Gedichten Sonder rym naa de Griexe en Latynse Dichtmate, op allerhande soorten van Verssen, ingestelt 1656', de eerste verzameling rijmloze gedichten in het Nederlands. (afb.35,36) In de rekeningen van de universiteit van 1660-61 komt Tollius' naam voor in verband met het drukken van theses en programmata, ten bedrage van f 229,-.

Op 1 november 1652 wordt Mathias Beets als "Typogr.Acad." aan de universiteit ingeschreven. Van zijn werk is mij niets bekend. Vervolgens komt tussen 1652 en 1657 Joachim Gerhard Becius voor, van wie slechts twee proefschriften bekend zijn. (afb.40) Waarschijnlijk vormden deze beiden met Tollius de "Societas Typographica Hardervicensis", waarvan het bestaan blijkt uit een viertal boeken, alle gedrukt in 1656. In het pesttraktaat van Petrus Salius in de Bibliotheca Walleriana te Uppsala staat als opdracht: "Clarissimo experientissimoque viro D Francisco Jacobo Kochio, medicinae Doctori et Professori, in Academia Hardevicensis, celeberrimo d.d. Societas Typographica Hardevicensis" (afb.41).

Naast Tollius en na 1667 als diens opvolger als academiedrukker, moet nog genoemd worden Paulus van den Houte. In de jaren 1661-1672 wordt hij vermeld als drukker van enkele boeken en proefschriften. (afb.42) De reeks van boekdrukkers te Harderwijk, die aldaar slechts enkele jaren werkzaam zijn geweest, is hiermee ten einde.

Twee geslachten van boekdrukkers zullen enkele generaties lang naast elkaar academie en stad dienen. In 1675 treedt als opvolger van Paulus van den Houte Albert Sas op, die academiedrukker was en in die functie o.a. in 1693 het proefschrift van Boerhaave gedrukt heeft. (afb.43) Hij zou tot 1700 werkzaam zijn en opgevolgd worden door zijn weduwe en zoons tot 1705, in 1708 en van 1713-1715; door Daniël Sas van 1709-1712, en door Petrus Sas in 1707. De weduwe en zoons drukten, naast een aantal proefschriften, waaronder dat van de bekende medicus L.Heister, de 'Verbeterde deductie van de rechten en privilegien der Stad Harderwijk', dat niet gedateerd is, maar van omstreeks 1704 moet stammen. (afb.44)

Daniël Sas drukte in 1712 voor de Janssoon van Waesberghe's te Amsterdam. Van 1716-1730 was de weduwe Sas geassocieerd met Arent Olofsen. Van hen zijn weer overwegend proefschriften en redevoeringen bewaard gebleven. Zij drukten, in 1727, voorts: 'Inauguratio Leges et Statuta Illustris academiae', een herdruk van de oorspronkelijke uitgave van 1648 (afb.45).

Olofsen trekt naar Amsterdam, waar hij in 1741 in de Gravenstraat woont. De weduwe Daniël Sas associeert zich met Willem Lunterbos. Alleen komt zij in 1730 voor als drukker van een juridisch proefschrift (afb.47).

Hiermee komt er een einde aan de bijna zestigjarige drukkersactiviteit van het geslacht Sas. Volgens Ledeboer komt in 1697 nog een Kornelis Pietersen voor, van wie ik geen werkstuk heb aangetroffen. Het is waarschijnlijk een pseudoniem.

Naast het geslacht Sas, als academiedrukkers, had Harderwijk nog een tweede geslacht van boekdrukkers, genaamd Rampen. Het begint in 1684 met Herman Rampen, de drukker van de vierde druk van de 'Vervarelyke Schip-breuk van 't oost-indisch jacht ter schelling' door F.J. van der Heyden. (afb.48) Herman Rampen treedt in 1711 weer op o.a. als drukker van een gelegenheidsgedicht (zie p. 61). Vervolgens komen tussen 1704 en 1709 Dirk (Theodorus) en Jan Rampen voor. Zij drukten o.a. de zeldzame catalogus van de Harderwijker Hortus van E.W. Westenberg (afb.49) en een boek van J. Pronck over het landrecht van Veluwe en Velwezoo. D. Rampen trekt vermoedelijk naar Zwolle, want op 6 september 1723 verleent de vroedschap van Harderwijk aan de boekdrukkers D. Rampen en F. Clement te Zwolle octrooi voor het gedurende zes jaren drukken en uitgeven van een Harderwijker almanak. Waarschijnlijk is dit nooit uitgevoerd, want een Harderwijker almanak is onbekend. Jan Rampen zet de zaak te Harderwijk alleen voort tot 1732. Op 12 maart 1717 werd hij tot stadsdrukker aangesteld; na de opheffing van de drukkerij van de familie Sas werd hij omstreeks 1731 ook academiedrukker. Als stadsdrukker drukte hij in 1730 de zeldzame eerste druk van J. Schrassert 'Hardervicum antiquum Ofte Beschryvinge der Stadt Harderwyck' (afb.50). Deze oplage is alleen voor de vroedschap bedoeld geweest en dus klein. Schrassert was secretaris der stad en als jurist ver buiten de grenzen van Harderwijk bekend. Hij publiceerde verscheidene juridische werken waarvan er vele bij Rampen gedrukt werden. In 1719 drukte Rampen de 'Gereformeerde Willekeur Der Stad Elburg', waar dus toen ter tijd waarschijnlijk geen drukkerij was. Als academiedrukker gaf hij een aantal proefschriften en redevoeringen van hoogleraren uit. Na het overlijden van Jan Rampen wordt de zaak door de weduwe Jan Rampen nog een paar jaar voortgezet. Zij drukte in 1733 als academiedrukker een proefschrift (afb.51). In 1734 wordt de zaak door de erven Jan Rampen nog enkele jaren voortgezet. Zij drukten in 1734 als stadsdrukkers de 'Gereformeerde Willekeuren ende Stadtrechten van Harderwyck'. Als academiedrukkers drukten zij o.a. in 1735 het proefschrift van Carolus Linnaeus, de beroemde zweedse medicus-botanicus (afb.52). Na het verdwijnen van het geslacht Sas komt naast de familie Rampen in 1724 Willem Lunterbos voor. In 1725 was hij met Daniël Sas geassocieerd. In de rekeningen van de Grote Kerk treffen we de volgende post aan: "6 Sept 1724. Aen Willem Lunterbos betaalt voor een boek van de voorsanger te overtrekken en verbinden volgens quyt 2.-10-".

C A T A L O G U S

VAN BOEKEN

Die gedrukt zyn by

WILLEM BRINKINK.

J. Schraffert *Hardervicum Antiquum*, of de Beschryvinge van Harderwyck, 2 deelen in Quarto.

— *Practicae Observationes*, 2 vol in Quarto.

— *Codex Gelro-Zurphanicus*, ofte Handboek, vervattende het Summier van veele saaken de Politie ende Justitie in den Furstendom Gelre ende Graaffschap Zutphen betreffende. Waar in bysonderlyk gedruceert werden de Rechten van Leen-Heeren- Abts- en Vrouwen-goederen, ende der selver ondergeschikte soorten; Voorts Thins- Tiend- Dyck- en Water-rechten, Tollen, Vicarien, Beneficien, ende andere Particuliere stoffen; by een getrokken uyt de Placaten, Landlycke Resolutien, Ordonnantien, Reglementen, Verbonden, Overdrachten, Ac

C A T A L O G U S.

heid na bevindinge gestraft, ende tot haren pligt gebragt behoren te werden; Eerste, Tweede en Derde Druck.

— Weder-Aanmerkingen op de Zogenaamde *Vrymoedige dog Zedige Aanmerkingen* van den Heer JOHAN LULOFS op den Derden Druck, en des selfs Byvoegfels van het Kortbondig Onderfoeck en Berigt, dienende tot een Regtelyck Bewys, dat de Hedendaagsche Saamenkomsten en Oeffeningen der Zogenaamde FYNEN ongeoorloft zyn enz. Waar in de Byvoegfels in den Derden Druck tegen die zogenaamde *Vrymoedige dog Zedige Aanmerkingen* verdedigt en nader bevestigd werden, in Octavo

J. F. W. Pagenstecher *Quaestiones Polemice*, in Quarto.

— *Tabella Juridica, Notis & Regulis illustrata*, exhibens *Differentias in Spinosa, Perplexa & Undique controversa Materia quoad Impensas, &c. Oratio de Christo in forma servi.*

J. de

C A T A L O G U S.

Accoorden en Tractaten, by de Hooge Overheid der selver Landen van tyd tot tyd gemaakt, genomen ende geslooten; Mitsgaders eene collatie der voornaamste materien Land- ende Stadt-Rechtens, ende veele Gewysden van den Provincialen Raade; met eenige Advysen van oude Rechtsgeleerden, 3 deelen in Quarto.

— *Consultatien, Advysen ende Advertissementen*; Waar in verscheidene gevallen, quaestien ende punten van regten uyt de Vaderlandsche, mitsgaders meest overeenkomende ende nabuyrige Statuten ende Gewoontens werden verhandelt, enz. 2 deelen in Quarto. NB. Het Derde Deel staat in het kort uit te komen.

— Kortbondig Onderfoeck en Berigt, dienende tot een rechtelyck Bewys dat de hedendaagsche Saamenkomsten ende Oeffeningen van de soogenaamde FYNEN ongeoorloft syn, ende dienvolgens door de Tydelyke Overigheid geweerd, ende de halssterrige over haate ongehoorsaamheid

C A T A L O G U S.

J. de Gorter *Medicina Dogmatica tres Morbos Particulares, Delirium, Vertiginem, & Tussim, aphoristicè conscriptos, & coram auditoribus suis ante aliquot annos commentariis illustratos, pro Specimine exhibens. Cui accedit Oratio pro Medico Dogmatico*, in Quarto.

— *Morbil Epidemii brevis descriptio & curatio per Diaphoresin*, in Quarto.

50 Myn Heer Brinkink
 Ik hebbe U Rekening ontfange, eenderelve het defectieus
 Opgesteld, vooreerst dient ik minner voor de jaren 1741
 Enige Goederen van U heb ontfangen. Welke is U mij in 1737
 11 April met name nog niet bekend geweest. Het eerste
 dat ik zelfs en toen nog verwardde kennis aan U heb ge-
 heb gekregen, is geweest in 1738 door de Heer Lobbedanien
 ik beg verwardde, wijl U toen bij namen mij nog niet
 Ragt bekend is geweest. Vindende U toen by n. j. Gebocht
 Met de Naam van ten Brink en welte Hav Engen.
 Sedert heb ik ook geen Correspondentie met U alsoot
 Eynde van jaar 1740 gehad, Ten twedem brengt U mij
 in Rekening, alsof U mij schraast Consultatie by pap.
 heb Gesonden + welk ook abuis is endt kan ik U by de
 stukken tonen, Gelyk blykt aan U Eijgen handige brief
 Waar aan U kunt sien my de selve geensints heb Gesonde
 Zoo dat U geheel verkeerde aandraking hebt gehonde
 En vermits ik U Rekening alrinte by betrekkelijk heb gewon
 heb Best Geoordeelt een Rekening Conwant op te maken
 tot dato deses, om welke reden, omte in de derham starcken
 dit jaar gehad ook maar in Rekening heb gevragt, en omde
 sluyting te Gemakkelijker te Maaken heb ik vande schra-
 ast Consultatie 2 delen die nog alle 6 had vier afgehou
 En wijl de derde delen niet zoo veel heb als zynde door
 Boekverhoppers Gelaalt Zoo heb ik voort Geen mij nog toe kom
 Nog 4 derde delen om te Zende tot Slot op de Rekening
 Geset Welk ik verzoek mij by Gelegenheit te Zende
 Met de Gegeteerde Rekening Conwant, Gelyk ik U
 Heer Neven een Gegeteerde sent als Mede een denstuy
 dende tot U Gemak om die te tekenen. Alld kont Verseke
 Dijk ik Minner andergoet heb ontfangen ik wil hope
 int vervolg diergelyke Misllagen niet meer zullen
 Geschieden Waartoe best is alle jaren Aftevekenen
 Amst 5 1747 Blyve

afb.9. Brief uit het brievenboek van Jacobus Loveringh te Amsterdam. 1747.

CATALOGUS LIBRORUM.

Quos in officina sua venum habet.

JOH. MOOJEN.

- A**llardt Toevallige Gedachten, over Coll. g. &c. 4to.
 Cremer Theologiae Naturalis & Supra-Naturalis, 8vo.
 J. W. Marckarti Oratio de Jure Atque obligatione gentium succurrendi injuria oppressis. 4to.
 Cocceji Juris Feudali. 8vo.
 Claessen God in zyne Oordeelen over Lissabon, 4to.
 P. Ens Ordo Fundamentorum Punctationis indicatus. 4to.
 ——— Tabula Conjugationes Haebraicarum. in Plano.
 J. de Gorter Methodus Dirigendi Studium Medicum, 4to.
 ——— De Perspiratione Insensibili, 4to.
 ——— Chirurgia Repurgata, 4to.
 D. de Gorter Oratio in Funere Celsissime ac Serenissimi Principis G. C. H. Frisonis, Fol.
 ——— Materies Medica, 4to.
 P. 's Graeuwen Oratio inauguralis de Disco Magni Boerhaavii Prophylaxis insitiva videtur satis Certa Tutaque. 4to.
 H. van Haastenburg Oratio de Vero Curandi Morbi Fundamenta, 4to.
 Juvenalis & Auli Persii Flacci Satyrae, 12o.
 Hakvoord Schoole van Christus. 8vo.
 van der Kemp, Verborgentheid van de Verbonden Gods, 8vo.
 Lampe over het Genade Verbond. 8vo.
 Leenhof de Keten der Bybelsche Godtgeleertheit. 8vo.
 ——— De Prediker Salomons. 8vo.
 ——— Den Hemel op Aarden, 8vo.
 Lodensteins Op-dragt van een Christen tydelyke Goederen. 8vo.
 De Vrouw in slaverny of 't Gedwongen Huwelyk, 8vo.
 Mauritius Zegenpralende Loftoneel der Vrouwelyke Sexe, 8vo.
 Marin, Nouvelle Methode, 8vo.
 Oostrum over de Catechismus, 8vo.
 D'Ontrein Korte Schets der Goddelyke Waarheden, 8vo.
 Pagenstecheri Selectarum Juris Quaestionum, 4to.
 ——— Jurisprudentiae Polemica. 4to.
 ——— Enchiridion Politices, & de Imperio in Imperio. 8vo.
 Pagen.

CATALOGUS LIBRORUM,

- Pagenstecher Aphorismi Juris, 8vo.
 Petavii Aureliani e Societate Jesu, Ratio. Temporum, 8vo.
 Ravesteyn Kort Ontwerp der Godgeleertheid, 8vo.
 Schroder Observationum Juris Civilis Libri Quatuor in quibus plurima Juris Civilis, 4to.
 — Oratio Inauguralis de Jurisprudentiae & Politioris Litteraturae connubio, 4to.
 — Oratio Funeris in Obitu Pagenstecheri, 4to.
 — Oratio, Elegia de Themidis Romanae Fatis, 4to.
 — Oratio Funeris in Obitu B. S. Cremeri, 4to.
 — Oratio de Advocatorum Eloquentia, 4to.
 Pharmacopoea Harlemensis. 12°.
 Schraffert Manipulus Sicilimentorum Feudalium, Periocha Juris Dominici, de Jure Decimandi Gelrico, de Censu Dominico & Conventionali, 4to.
 — Comment. ad Reformatione Velaviae, 4to.
 — Codex Gelro Zutphanicus, 2 vol. 4to.
 — Observationis, 2 vol. 4to.
 — Consultatione Advysen, 5 deelen. 4to.
 — Hortus Velavicus sive Compendium Vitae Poëticum, Referens Flores Ex Poëtarum, tum veterum, tum recentiorum, prae Viridissimis excerptos, & in Locos Communes redactos, nunc vero in usum Studiosae Juventutis, quae in Illustri Gymnasio NASSOVIO VELAVICO, quod HARDEROVICI est, floret, 4to.
 — Veluwsche Practizyn, 8vo.
 Struchtmeyer Oorsprong van het Heidensche Godendom en den Zinnebeeldigen Hercules Afgeleidt uit den Godsdienst van de Eerste Waereld vertaalt door J. Chaeffen, 4to.
 — De Zinnebeeldige Hercules over de Geboorte en Kindheid van dien Afgod: en een Aanhangzel over Meleager en Atalanta, 4to.
 — Aristophanis Nubes, 8vo.
 — Theses Controversae Historicae, 8vo.
 — Animadversionum Criticarum Libri duo, in quibus vari Auctores Veteres, Graeci & Latini, emendantur, illustrantur, 8vo.
 Wittenbergii, Principia Juris secundum Ordinem Institutionum Imp. Justiniani, Editio Tertia, 8vo.

Van wat hij alleen drukte ken ik slechts 'Exercitationum trifolium' van Johan Schrassert (afb.53). Hij associeert zich vervolgens met Willem Brinkink (1732); tesamen verzorgen zij de tweede druk van Schrasserts 'Hardevicum antiquum'. Daarna zet Willem Brinkink de zaak alleen voort (1733-1762). Ook hij drukte weer verschillende werken van Schrassert, een boekje van de hoogleraar Pagenstecher en omtrent 1748 'Het Ontroerd Holland Of kort Verhaal van de Voornaamste Onlusten, Oproeren en Oneenigheden Die in de Vereenigde Nederlanden (....) allerbyzonderst in deze laatste jaren zyn voorgevallen' (afb.55). Uit 'Aristophanis Nubes' van L. Kusterus blijkt dat hij over een belangrijke collectie griekse letters beschikte (1752). In 1744 publiceert hij een fondscatalogus (afb.8). In het brievenboek van Jacobus Loveringh te Amsterdam komt een brief aan Brinkink voor van 5 september 1747 waaruit blijkt dat zijn administratie niet al te best was (afb.9). Omtrent 1748 was hij weer geassocieerd, maar ik weet niet met wie. De belangrijkste Harderwijker boekdrukker is wel Johan Moojen geweest, die van 1737-1793, dus meer dan vijftig jaar, actief was. Hij was stadsdrukker en boekverkoper, eerst in de Bruggestraat, vervolgens in de Donkerstraat. Tientallen proefschriften en redevoeringen zijn door hem gedrukt, o.a. van Petrus Koning 'De cortice salicis albae' in 1778. Voorts nog een boekje van J. Schrassert. Ook buiten Harderwijk genoot hij bekendheid zoals blijkt uit het feit dat hij de Deductie van de 'Rechten en Gerechtigheden der Heerlykheid Almelo' (1749) drukte, evenals 'Contra-considerationen' tegen de Considerationen door Schrassert, (1751). In dit zelfde jaar verschijnt een "Classicaal hand-boekjen uyt last des. E Classis van Nederveluwe verzamelt". In samenwerking met W. Holtrop te Amsterdam drukt hij Matthias van Geuns' De heerschende persloop etc. in 1784. Dan dient nog genoemd te worden de 'Negotiatie bij wijse van Tontine van tweemaal honderd duysent gulden op den haven voor de stad Harderwijk', een loterij ten behoeve van de haven (1763)(afb.28). Van Moojen is, evenals van Brinkink, een soort fondscatalogus bewaard gebleven in een bundel proefschriften (afb.10). Deze geeft een beeld van wat hij drukte en ten verkoop in voorraad had. Het overgrote deel bestaat uit werken van hoogleraren van de hogeschool. Het stuk dateert van na 1757, het jaar van verschijnen van het eerste deel van Struchtmeyers 'Theses controversae', waarvan het tweede deel in 1759 zou verschijnen. Hij biedt ook een groot deel van de werken van Schrassert, die bij Brinkink gedrukt zijn, te koop aan.

Bijzonder opvallend is de 'Pharmacopoea Harlemensis' in dit lijstje. Het boek werd óf bij de medische opleiding aan de universiteit, óf door de plaatselijke apothekers gebruikt. Moojen drukte in 1764 de rouwbrieven bij het overlijden van Schrassert: "Aen Jan Moojen voor drukken rouwbrieven en papier 11-8-0-".

Prof. Scheidius had van 1768 tot 1786 een eigen drukkerij ten behoeve van zijn Oosterse uitgaven. In diens 'Glossarium Arabico-Latinum', uitgegeven door Johannes le Mair te Leiden staat achterin: "Typis arabicis Everardi Scheidii, excudit Joannes Mooien Academiae Gelro-Zutphanicae typographus ordinarius". Het boek werd dus gedrukt door Moojen met door Scheidius vervaardigde arabische tekens. (afb.56,57)

Ledeboer noemt in 1782 nog H. Lunterbos, waarvan ik geen werkstuk aangetroffen heb.

Naast Moojen komt aan het einde van diens loopbaan nog J. van Kasteel voor (1782-1801). Behalve een bewerking van een boek van de hoogleraar David de Gorter en 'De Ratione studii Recte constituenda' van B. Nieuhoff (1800) moet als proeve van zijn drukkunst genoemd worden de eerste bundel gedichten van de dichter A.C.W. Staring: 'Mijn eerste proeve in poëzij' (1786) (afb.58). Van Kasteel wil ik niet alle drukkersactiviteit ontzeggen al ligt het zwaartepunt van zijn bedrijf stellig in de boekhandel (zie p. 70).

De beste tijd voor de Harderwijker boekdrukkers is nu voorbij, de universiteit wordt in 1811 opgeheven. Everardus Tijhoff is dan ook de laatste academiedrukker. Te zijn huize vergaderde op 6 oktober 1797 een zogenaamd "Nederlands gezelschap" onder directie van Dirk Karssen en Hendrik Cirkel jr. Hij drukte proefschriften en redevoeringen, daarnaast ook de 'Reglement op de Regeering der stad Harderwyck' van 1795 (afb.59) en 1816 en in 1806 de wetten voor het gezelschap, onder de zinspreuk "Fit Tandem Surculus Arbor, (Eindelijk wordt de jonge loot een boom), opgericht te Harderwijck den 15 Juny 1802".

Als laatste drukker noem ik Theodorus Barends, die in 1816 de inwijdingsrede voor het athenaeum door Bernardus Nieuhoff drukte, (afb.60) en die voorts enkele redevoeringen op zijn naam heeft staan. Proefschriften waren er al niet meer, want het Athenaeum had geen recht van promotie meer. Toen het in 1818 opgeheven werd, was de boekdrukker slechts aangewezen op de plaatselijke behoefte van een kleine stad. De familie Tijhoff blijft nog drukken. In 1835 drukt de firma G. Tijhoff en Zoon enkele reglementen voor de stad, daarna komt J. Wedding die in 1864 en 1872 enkele historische werken drukt, maar vooral bekend was als de drukker van het 'Over-Veluwsch Weekblad' sedert 1844 en van de 'Harderwijker Courant'

Onder de titel "Harderwijksche Miniatuur-Courant" geeft het "Nieuwsblad voor den boekhandel" (1895-335) de geschiedenis van deze krant. "Den 19 Juli 1845 (?) werd van dit blaadje in Harderwijk en omstreken een proefnummer verspreid. Den 2. Augustus d.a.v. kwam ter Stads-boekdrukkerij van G.J. Nijenhuis het eigenlijke eerste nummer van de pers. Nog 31 zijn daarop gevolgd. Op 22. Nov. verscheen wel een n° 33 maar onder den titel Harderwijksch Weekblad en grooter van formaat. In den volgende twee jaren veranderde het blad een paar malen van eigenaar, den 6 Mei 1848 kwam het in handen van J. Wedding, waarmee ook inhoud en vorm gewijzigd werden. Voortaan heette de courant Overveluwsch Weekblad."

1.c. Illustraties en emblemen

1.c.1. ILLUSTRATIES

Het eerste geïllustreerde werk van een Harderwijker drukker is de 'Historiae Gelricae' van J.I.Pontanus, gedrukt in 1639 door Claes van Wieringen, voor rekening van Johannes Janssonius, uitgever te Amsterdam. Het werk is geschreven in opdracht van de Staten van Gelderland en is verlucht met een aantal kaarten, plattegronden en gezichten op de steden en portretten. Van dit boek is de hele wordingsgeschiedenis bekend (zie p. 65). Reeds op 10 mei 1628 verzoekt Pontanus "dat ener Nicolaes Gelekercken (later landmeter van de Staten van Gelderland) siinde een ervaeren landtmeter und caertmaecker hem geadjungeert mochte worden om verscheyde affteyckeningen tot elucidatie van de Historie van Gelderlant te verveerdigen." Met behulp van zijn zoon Jacobus verricht Geelkercken dit grote karwei waarvoor hij ten slotte een rekening van f 1102.10- indient. Na verschillende mededelingen aan welke eisen het boek moest voldoen komt men 22 februari 1637 tot een contract met de uitgever Janssonius in Amsterdam. Dit is nog na te lezen in het Commissieboek van het Hof van Gelderland IV, fol.56, gedateerd 22 februari 1637.

"op huyden dato onderschreven is overcomen ende verdraegen uytten naem ende van wegen die heeren van den Raedt mitsgaders Reeckencamer in Gelderlandt ter eenre ende Johannes Janssonius, boeckdrucker, ter andere syden in voegen ende manieren als volcht:

1o.dat de voors. Janssonius d'histoire van Gelderlandt, by Do. Johanne Isaäcco Pontano bescreven, tot siinder costen sal drucken ten spoedigsten moegelick binnen die stadt van Harderwiick ende daertoe laeten gieten soedaenige letter als daermede gedrukt is d'histoire Ubbonis Emmii;

2o. dat hy tot omtrent driehondert exemplaria sal nemen 't beste schrieffpampier ende totte reste oock goet Frans pampier;

3o. dat hy de plaeten van de caerten, naementlick van de provintie van Gelderlandt in 't gemein ende van elcker quartier besonderlick; item van de vier hoofdsteden, by den lantmeter Geelkercken eerst geteickent ende behoerlick gedeliniert op costen van 't Lant, tot synen laste behoerlick ende wel net sal doen snyden ende soo maecken ende passen, dat sy niet grooter noch cleinder, maer alle geliick met 't formaet van 't boeck overeencomen;

4o. dat die voorn, Janssonius noch sal doen snyden ende verveerdigen tot synen costen in voegen voorverhaelt d'effigies van hartoch Arnoldt, eensaementlick hartoch

Carl van Gelder, nevens die van den oversten Marten van Rossum, waervan hem die patronen ofte conterfeitingen sullen worden geleverd; ende sulx alles, behalven vernaderinge bovengemelt, in conformit; van de resolutie van de Landtschap onder dato van den Xden Decembris 1634, mitsgaders die van de voorn. collegiën van den 9 den Augusti 1636, die onder Do.Pontano siin berustende;

eyntelick dat men hem, Janssonio, vanwege dese Provintie sal leveren octroy, dat niemant die voors. historie binnen den tiit van ses jaeren en sal moegen naedrukken, noch in 't groot nochte noch, ofte elders naegedrukt binnen dese provintie te brengen ofte te vercoopen, mitsgaders tot d'uytbrenginge van geliick octroy van de Generaliteit alle goede bevorderinge doen. Tot voltreckinge van allen desen hebben contrahenten sich gesubmittiert die judicatuire van alle heeren, hoven, richteren ende gerichtten, met renuntiatio van allen exceptien ende beneficiën van rechten, desen eenigsins contrariëde.

Gegeven t'Arnhem den 22sten Februarii 1637."

Op 29 maart 1637 besluit de vroedschap van Harderwijk een plaat van de stad te laten snijden, om er de historie van Gelderland van Pontanus mee te illustreren. Het titelblad van het grote werk draagt de wapens van Gelderland en van de kwartieren, benevens de staande figuren van Claudius Civilis Batavus en Guilielmus Princeps Auriacus. In het werk vinden we de generale kaart van Gelderland en die van de kwartieren benevens de plattegronden en de gezichten op de vier steden. Door het werk verspreid vinden we dan nog de portretten van: Joh. Isacus Pontanus, gegraveerd door J. van(de)Velde(1593-1641), tekenaar, graveur en schilder te Haarlem en Enkhuizen, naar het schilderij van Isac Isaxs(1598-1649), schilder te Amsterdam.

Arnold van Egmond, gegraveerd door Hendrik Lamberts Roghman (1600/01-na 1647).

Karel van Egmond en Martinus Rossemius.

Hiertoe werd door de Staten op 6 september 1638 verzocht: "Aen Otto van Gelder ende Elbert van Isendoorn à Blois, dat sy gelegenheit geven aan Jan Costen, schilder, d'eerste om hertoch Carl van Gelre, tot Rhenen, ende d'ander d'overste Marten van Rossum, op den huise Kannenberch, te moegen affbeelden, ten eynde d'histoire van Gelderlandt, door Dr Pontanum beschreven inverliift te werden."

Van de bescheiden illustraties van de overige te Harderwijk gedrukte boeken noem ik:

1656 Johannes Tollius: titelblad van de nieuwe gedichten van Conrad Goddaeus, met de figuren van Davit en Horatius (afb.38).

1663 Arnoldus Gualtheri Parck: 'Opera Posthuma' van Janus Erasmus met twee krijgers en Victoria met schild en een gezicht op een stad die niet Harderwijk is (afb.61).

1698 H.Rampen: 'De vervarelyke schip-breuk van 't oost-indisch jacht ter schelling' door F.J. van der Heyden met een hele serie aardige houtsneden. Deze zijn wel voor deze Harderwijker druk gemaakt, aangezien de Amsterdamse druk van 1675 kopergravures bevat van D. Bosboom (geb.1648), graveur te Amsterdam (afb.48).

1700 Groot-Vry-Jaar ofte Jubile' sedert de Mens-Wording van onsen Losser de Vrede-Vorst Jesus Christus het zeventienhondertste. Rampen brengt op het titelblad een prentje van de verschijning van een engel aan Christus (afb.11).

1707 Petrus Sas: 'Rerum Geographicarum libri XVII' van Strabo, met een titelprent Strabonis Geographia cum notis Casauboni door A. de Blois (1679-1720) werkzaam te Delft) naar C. Huibertz (afb.12).

1711 H. Rampen: 'De tedere Ingewanden van Christi Liefde' door J. Bunjan met de titelprent 'Komst en Welkomst tot Christus' en het portret van Joannes Bunjan, beide ongesigneerd (afb.13).

+1748 W. Brinkink: brengt in 'Het Ontroerd Holland' een fraai titelblad van de Beroerten in Amsterdam en uitslaande plattegronden van Batavia, van de Dam en van het Damrak te Amsterdam. Ten slotte een tafereel op de geboorte van de Nederlandse Erfprins graaf van Buren 1748 (afb.55).

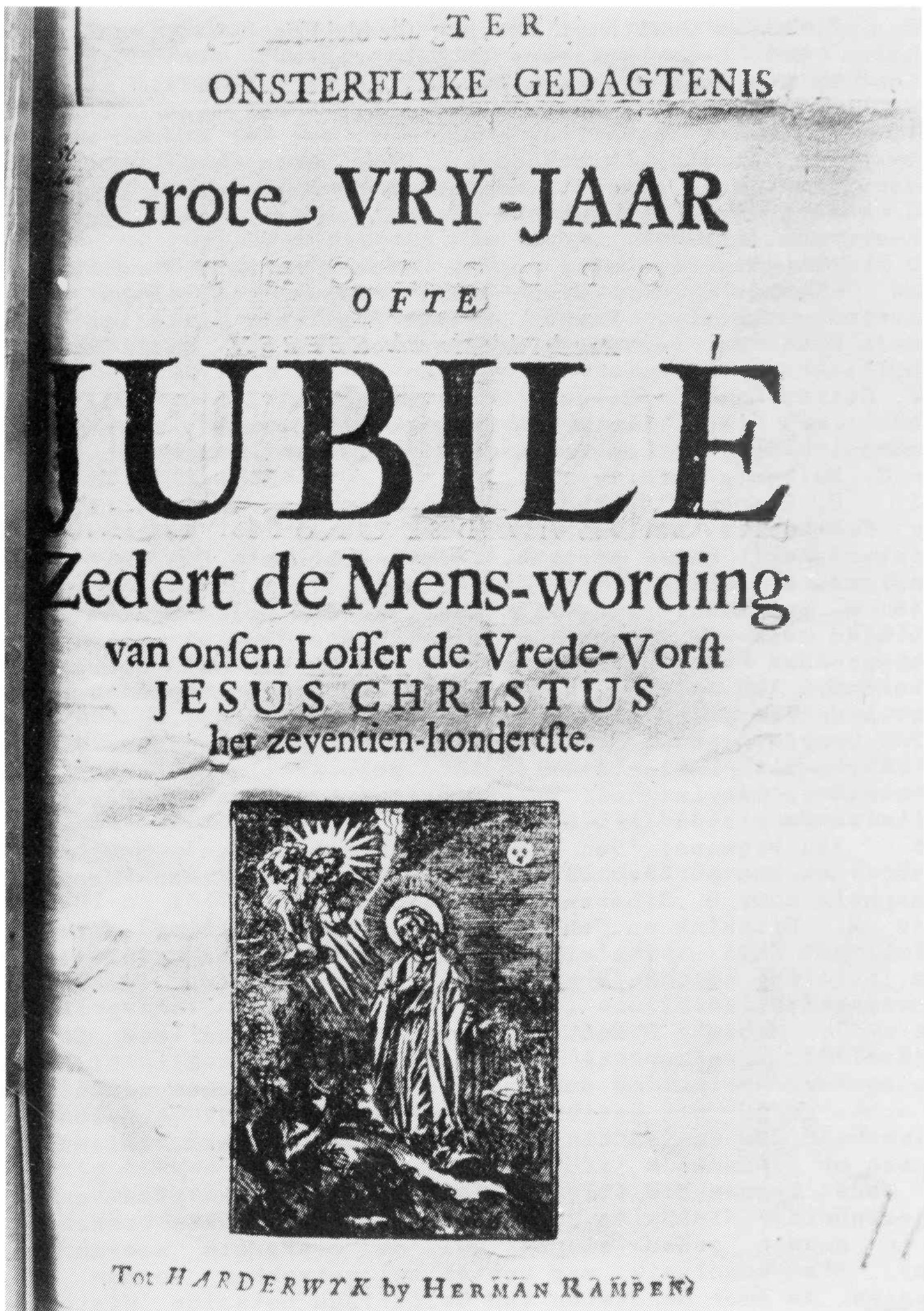
1742 D. van Lennep: de Vier Uitmuntende Gedigten van Willem van Haren met 'Hollants Vrijheidt' door Arnold Houbraken naar een ontwerp van Laignel. Voorts het portret van Van Haren en 6 uitslaande platen (afb.63).

1746 Jan Wigmans: 'Den bedrieger zels bedrogen' door J.B. Moses, met het portret van Den Jood Baroeg Levi van Kassel In t Rasphuis door G. Sibersma (afb.14).

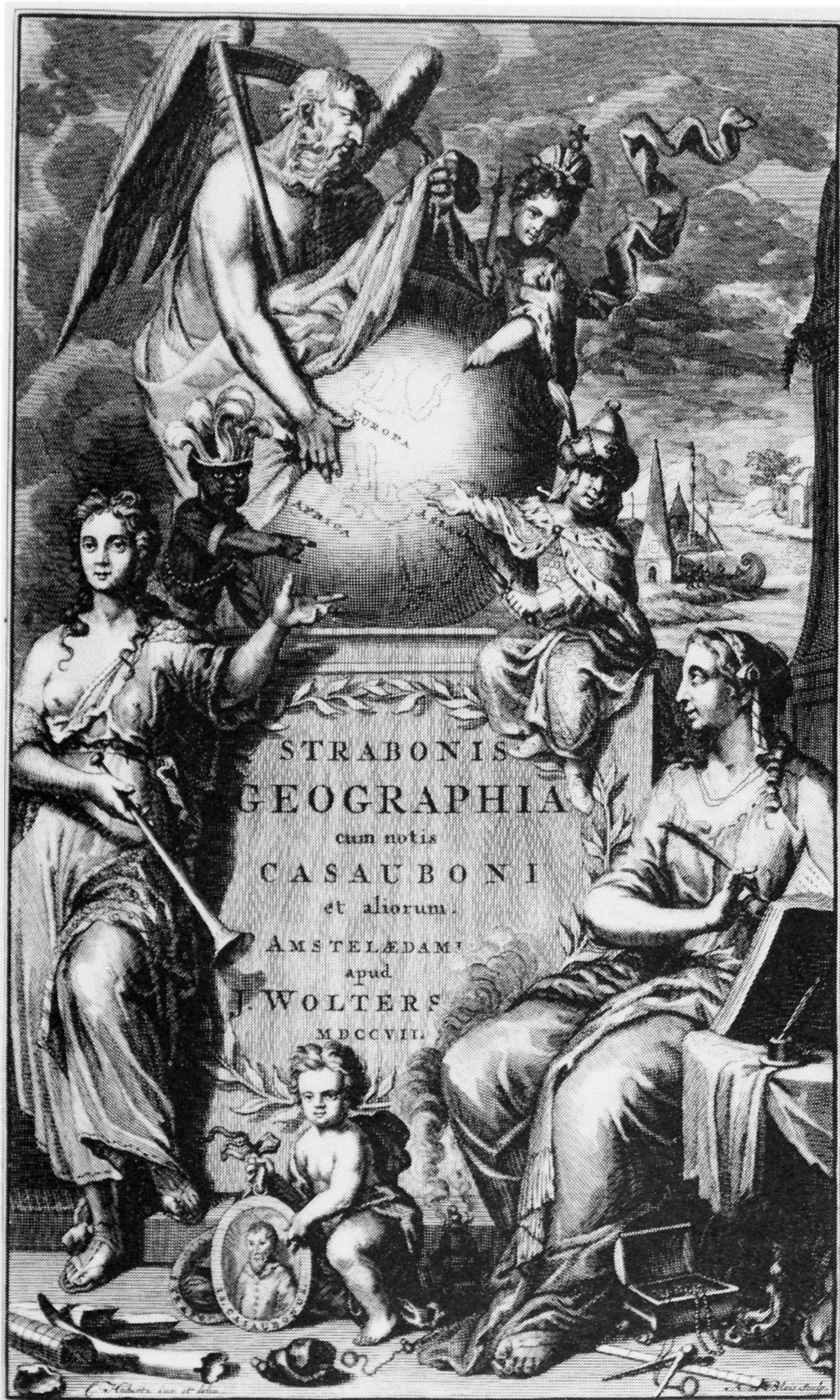
+1748 W. Brinkink en Comp.: 'Den bedroefde pachter' door J. Weetal met een titelvignet door J. Goéré (1670-1731) (afb.15) en 8 kopergravures, waarvan één door J. Wandelaar (afb.16).

1756 J. Moojen: Promotieprent door Jacob van der Schley (1715-1779), graveur te Amsterdam. Minerva zit bij een altaar, waarop bul en doktershoed en het Gelderse wapen. Op de achtergrond een gezicht op de stad Harderwijk vanuit zee gezien. In de omlijsting de wapens van Arnhem, Nijmegen, Zutphen en Harderwijk (afb.18).

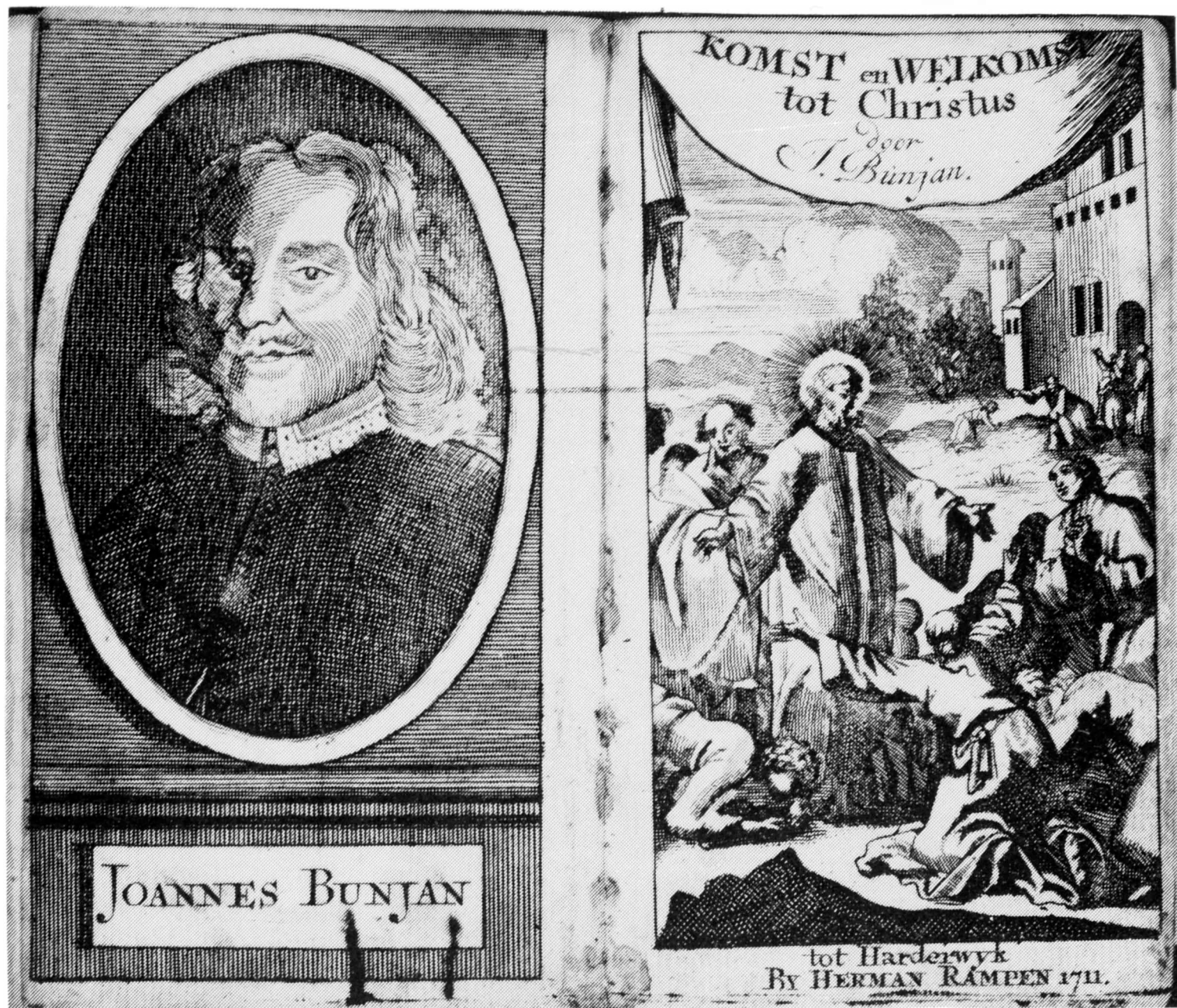
Met deze opgave der illustraties pretendeer ik geen enkele volledigheid. Niet alle 250 te Harderwijk gedrukte boeken heb ik in handen gehad, zij het wel de overgrote meerderheid ervan. Als conclusie mag echter wel getrokken worden dat, afgezien de door de Staten van Gelderland betaalde 'Historiae Gelricae', het Harderwijker drukwerk sober is en weinig verlucht.

afb.11. Voorstelling op het titelblad van "Groot - Vry - Jaar ofte Jubile". 1700.

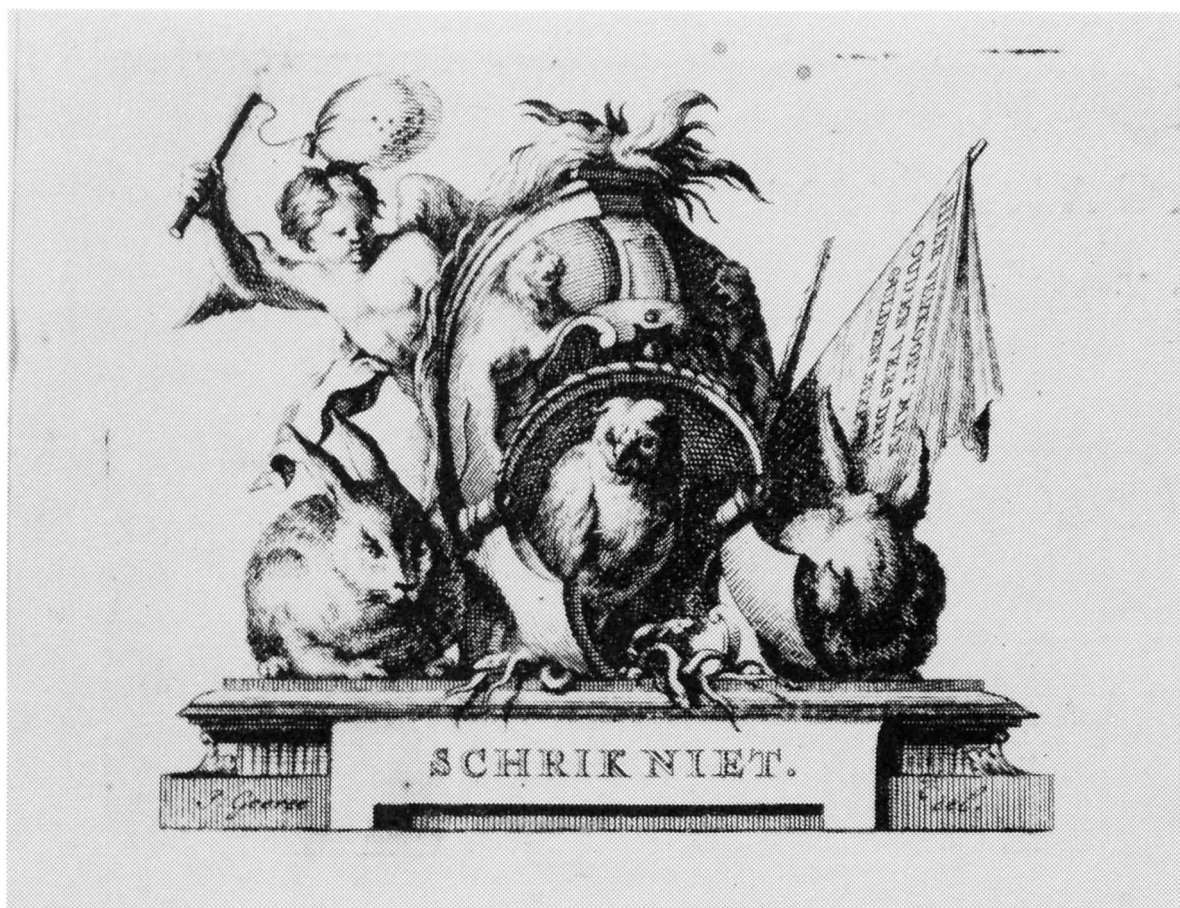
afb.12. A. de Blois, Titelprent van Strabo's Geographia.
1707.

afb.13. Joannes Bunjen, Komst en Welkomst tot Christus.
1711.

afb.14. G. Sibersma, Portret van Baroeg Levi van Kassel.
1746.

afb.15. J. Goeree, Titelvignet voor "Den bedroefden pachter". 1748.

afb.16. J. Wandelaar, Illustratie voor "Den bedroefden pachter". 1748.

afb.17. Door J.Moojen gebruikte titelprent voor
proefschriften. 1741.

afb.18. Jacobus van der Schley, Titelprent voor proefschriften. 1756.

1.c.2. EMBLEMEN

De oudste Harderwijker boekdrukker, Thomas Henrickzoon, voerde als embleem een boek in een lauwerkrans. Waarschijnlijk staat het op afb.33 (1612) op zijn kop, want de klampen van het boek bevinden zich links en men zou bij het openslaan achterin beginnen. Later gebruikte hij ook een Flora met twee horens van overvloed of een eenvoudige lijnfiguur.

De weduwe Thomas Henrickzoon gebruikt een mannetje dat met een kapmes aan een boom kapt (afb.34), het geheel in een sierlijke omlijsting en vergezeld van de zinspreuk "Non odit tamen" (toch haat hij hem niet), waarvan mij de diepere zin ontgaat. Egb.Arn.van Nunspeet gebruikt in 1650 een motiefje opgebouwd uit verschillende sierornamentjes (afb.37). Johannes Tollius heeft in 1656 een geknielde lierspeler voor een lessenaar, met de gekruiste sleutels van het Leidse wapen (afb.39). De drukkersvereniging (1656) (afb.41), Paulus van den Houte en de weduwe en zoons van Albert Sas (afb.44) gebruiken Hercules die de draak verslaat, met het randschrift "Virtutis Gloria Merces" (Roem is het loon van de dapperheid).

De academiedrukkers gebruiken symbolische voorstellingen van de Gelderse maagd, de wetenschappen enz. Claes van Wieringen beperkt zich tot het Gelderse wapen (afb.27), Johannes Tollius heeft in 1654 reeds een Pallas Athene met de uil (afb.24a). Zij heeft het provinciewapen in de hand en bevindt zich in een tuin waaraan de wapens van Arnhem, Nijmegen en Zutphen prijken. De verschillende faculteiten zijn gesymboliseerd door een boek, een hoofd, en enkele instrumenten. In de andere hand draagt zij de vaan met het opschrift "Palladium Gelro Zutphanicae" d.w.z. de vaan van het hertogdom Gelderland en het graafschap Zutphen. Paulus van den Houte en Albertus Sas gebruiken dit zelfde embleem. De weduwe Sas en A.Olofsen komen in 1727 met een nieuwe voorstelling (afb.45). Pallas Athene heeft in de ene hand weer het provinciewapen, aan de vaan in de andere hand hangen de wapens van Arnhem, Nijmegen en Zutphen.

Aan de voeten van de godin is het wapen van Harderwijk geplaatst. Als symbolen van de wetenschappen treden nu op een globe en een rad. Het geheel wordt gedragen door twee putti's. Het randschrift luidt "Academiae Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae sacrum" (Het heiligdom van de hogeschool van het hertogdom Gelderland en het graafschap Zutphen). De weduwe Daniël Sas gebruikt in 1730 hetzelfde embleem. Herman Rampen gebruikt een voorstelling, met "Mijn glas loopt ras". Dirk en Jan Rampen gebruiken in 1709 weer het provinciewapen; het boekje waarin dit voorkomt is ook te klein voor het omvangrijke embleem van de academiedrukkers.

Als stadsdrukker (1730) gebruikt Jan Rampen het stadswapen met twee leeuwen als tenants en het onderschrift "Civitatis Hardervicenae insigne", als academiedrukker een variant op het embleem van zijn voorgangers. Het zegel van de universiteit wordt nu gedragen door twee hoorns van overvloed, erboven zweven twee bazuinende engelen. Links en rechts een standbeeld, resp. een geblinddoekte gerechtigheid en Aesculapius, de god van de geneeskunde, met knots en slangenstaf.

De erven Jan Rampen gebruiken hetzelfde embleem.

Willem Lunterbos heeft voor het juridische boekje van Johan Schrassert een onder een baldakijn tronende gerechtigheid met zwaard en weegschaal tussen twee bloemstukken (afb.53).

Willem Brinkink heeft weer een eenvoudig motiefje uit bladvullingen opgebouwd (+1748). Johannes Moojen heeft in zijn lange drukkersloopbaan als academiedrukker een allegorische voorstelling gebruikt (1741). Pallas Athene mocht nu na een eeuw er bij gaan zitten. Aan haar voeten het wapen van Harderwijk, een hoofd en een bul met afhangend zegel. Boven haar het Gelderse wapen met het onderschrift "Academiae Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae sacrum". Daarboven twee bazuinende engelen en een derde die de wapens der steden Nijmegen, Arnhem en Zutphen draagt. Aan beide zijden van Pallas Athene twee standbeelden der faculteiten, Aesculapius god der geneeskunde, de theologie, het recht met zwaard en de natuurwetenschappen met een globe (afb.17). Later heeft Moojen in 1756 een prent laten snijden door Jacobus van der Schley, die een gehele pagina inneemt (zie afb.18). Voor de 'Flora Gelro Zutphanicae' van David de Gorter had hij een vignet met de spreuk "Mysis Aurora Benigna", gegraveerd door J.C. Philips (afb.19). De volgende drukkers beperken zich tot enkele tierelantijntjes, die niet kenmerkend voor hun werk zijn.

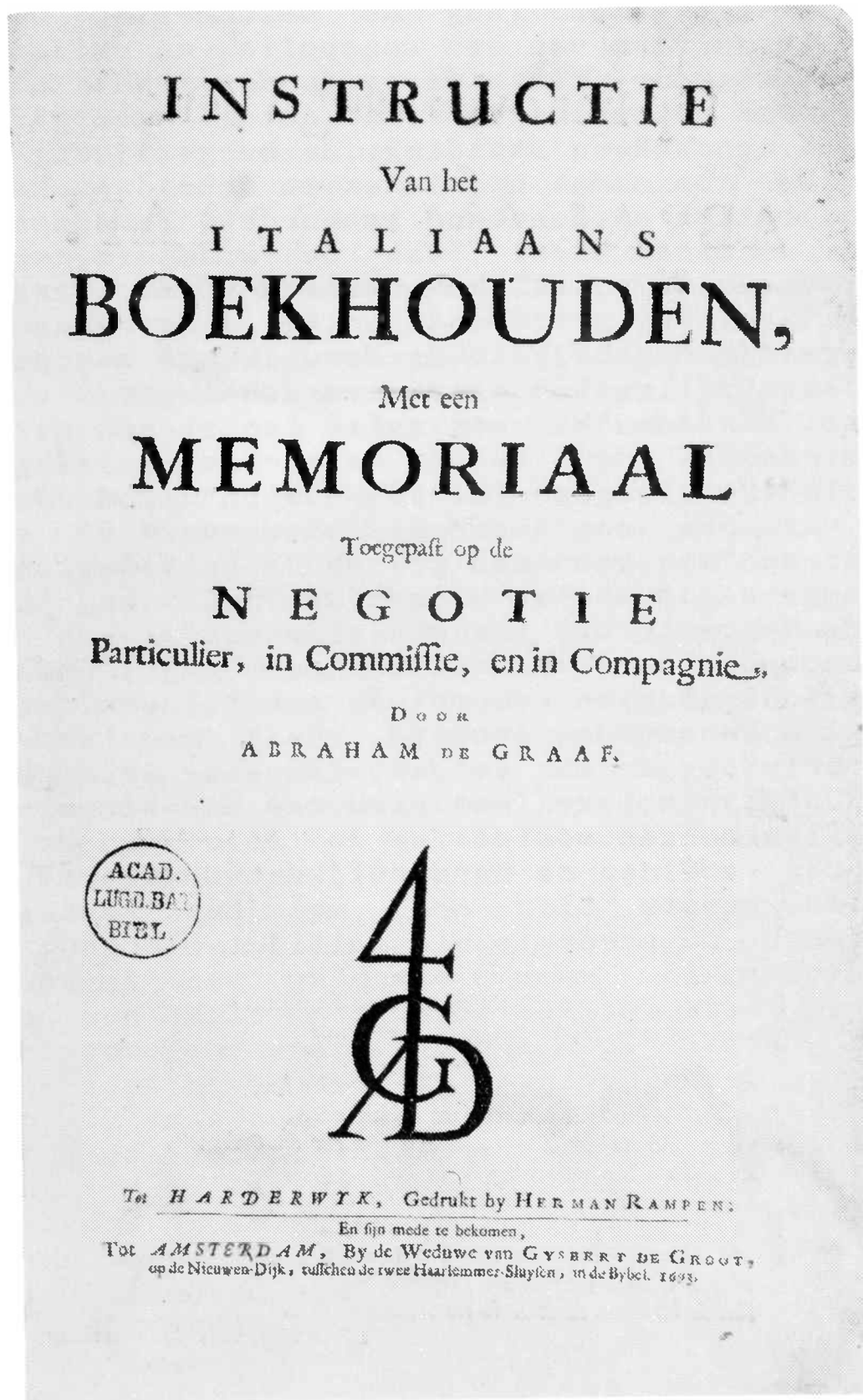
afb.19. J.C. Philips, Vignet voor de Flora Gelro Zutphanicae. 1745

1.d. Sociale positie van de boekdrukker

De oprichting van de Hogeschool in 1600 en daarna in 1648 van de academie heeft het voor een boekdrukker economisch mogelijk gemaakt zich te Harderwijk te vestigen. Hij heeft dan nog de bescherming van de magistraat, in de vorm van een monopolie, en vrijdom van allerlei lasten voor zes jaren nodig. Het direkte contact met deze wetenschappelijke instellingen gaf hem natuurlijk al een zekere standing: de burgerij zag tegen een boekdrukker op omdat hij lezen en schrijven kon en dus tot de betere middenstand behoorde. Perioden van meerdere en mindere bloei van de academie, veelal veroorzaakt door de politieke toestand in de verenigde Nederlanden, maakten het dan aan één, dan aan twee drukkers tegelijk mogelijk te Harderwijk een bestaan te vinden. De aanstelling tot academiedrukker gaf, evenals later die tot stadsdrukker een zeker cachet aan de zaak. Tollius was zelfs de broer van de gelijknamige hoogleraren. Hij klaagde in 1656 zijn nood dat de magistraat van hem het hoofdgeld vorderde. De senaat verstond daarop "als gehouden zijnde de privilegien der Ak. te handhaven, dat niet alleen de Proff. en Studd., maar ook de Typographus, als officier der Ak. en onder dezelve behorende, voor hen en hunnen huisgezinnen, van alle burgerlijke lasten, imposten, schattingen, of hoe die zo den mogen worden genaamd, vrij moesten zijn, conform de privilegien van Leiden, Franeker en speciaal dezer Ak." Dit typeert wel hoe nauw een drukker zich aan de hogeschool verbonden voelde.

Nauw verbonden voelden de Harderwijker drukkers zich, vooral in de eerste tijd ook, met hun Amsterdamse collegae. Omdat de academie niet altijd voldoende werk leverde drukten zij voor rekening van Amsterdamse boekverkopers. (zie p. 43) Beperkte zich hun oeuvre meestal tot werken in verband met de hogeschool; proefschriften, redevoeringen en boeken van hoogleraren, toch komen daarnaast ook andere aspecten naar voren. Het drukken van de werken van secretaris Schrassert, maar daarnaast ook eigen initiatieven in de vorm van een uitgave van: Van der Heyden, 'De vervarelyke schip-breuk van 't oost-indisch jacht ter schelling' (1698) en 'Het Ontroerd Holland' (+1748) (afb.48). Een byzondere uitgave van een werk over boekhouden van Abraham de Graaf, 'Instructie van het Italiaans Boekhouden met een Memoriaal, Toegepast op de Negotie, Particulier, in Commissie, en in Compagnie' (1693) (afb20). Voor uitgaven als deze moesten ze dus in stad of omgeving afzetmogelijkheden zien te vinden.

Voorts waren zij naast drukker ook boekhandelaar, die zich uiteraard niet beperkte tot het eigen drukwerk, maar ook werken van buiten af te koop hadden, zoals blijkt uit de lijst van voorradige werken bij Willem Brinkink (1744) en Johannes Moojen omstreeks 1760 (vgl. hoofdstuk).

afb.20. A. de Graaf, Instructie Van het Italiaans Boekhouden. 1693.

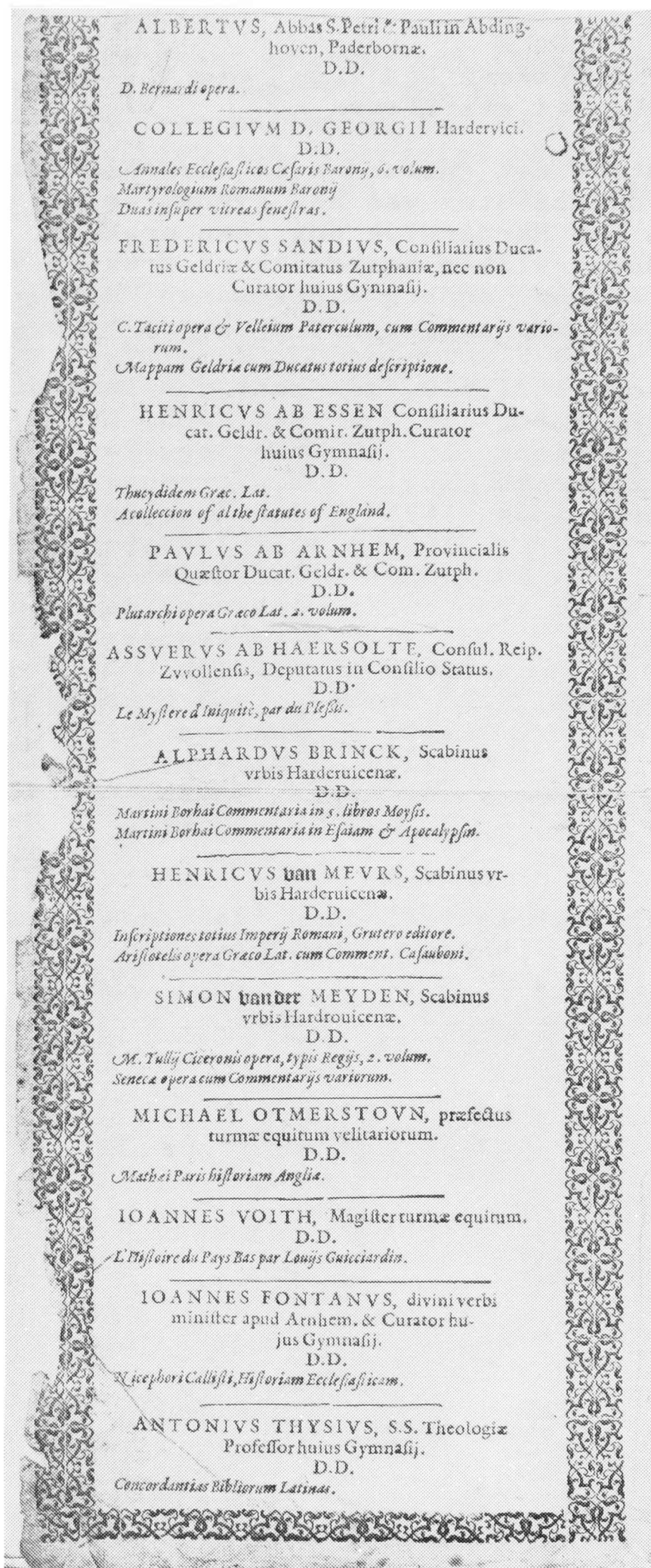
1.e. Samenwerking met Amsterdam

Het eerste contact met Amsterdam is misschien wel het drukken in 1605 van de statuten van het gymnasium bij Commelin in Amsterdam. Toen had Harderwijk nog geen drukker.

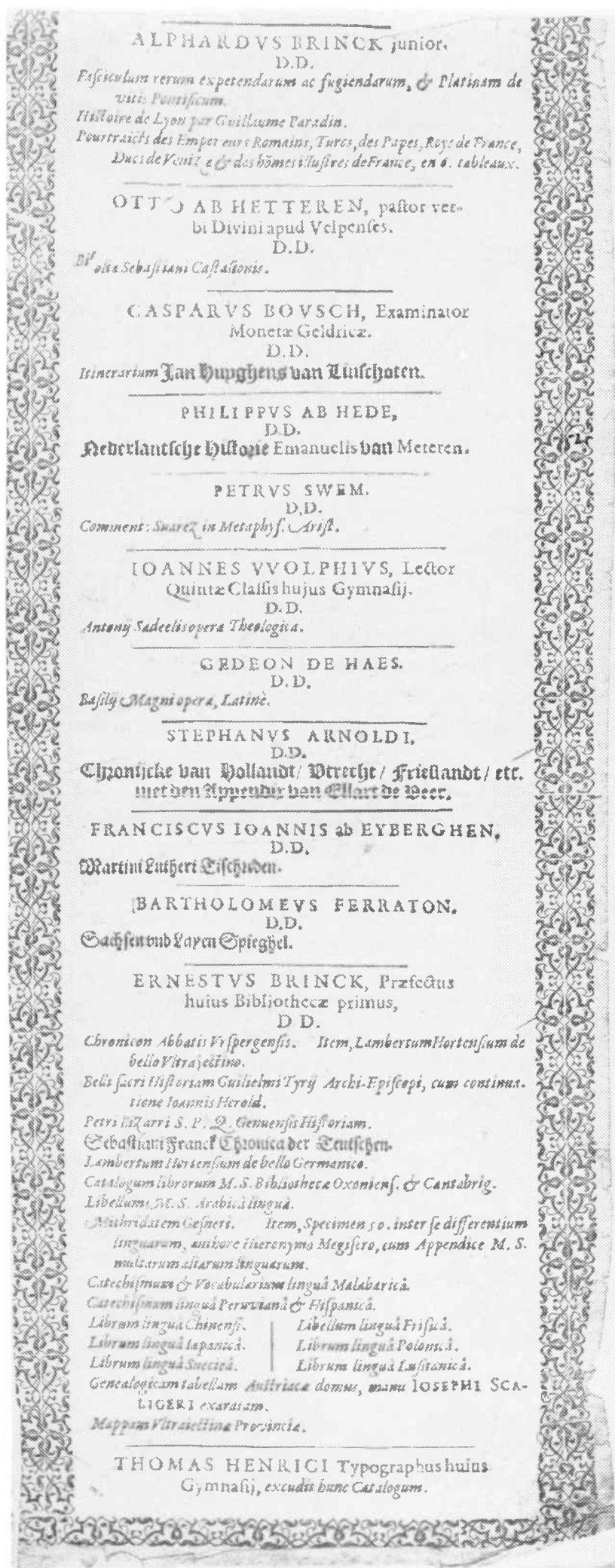
De volgende Harderwijker boekdrukkers drukten voor rekening van, of werkten op andere wijze samen met, de er naast geplaatste Amsterdamse uitgevers, drukkers en boekhandelaren:

Thomas Henrickzoon	1614, '16, '17	Henricus Laurentius
Wed. Thomas Henrickzoon	1620	Wed. Joh. Commelin
Wed. Thomas Henrickzoon	1621	Henricus Laurentius
Wed. Thomas Henrickzoon	1621	W. Verbruggen (geb.1588)
Wed. Thomas Henrickzoon	1625	Joh.Janssonius (1588-1664)
Claes van Wieringen	1639	Joh.Janssonius (1588-1664)
Joannes Tollius	1654	Jud.Janssonius (1613-1655)
Paulus van den Houte		Johannes Janssonius van Waesberghe (overl.1681)
Albert Sas	1679	Wed.Joh. van Someren (1632-1678)
Petrus Sas	1707	Joannes Wolters
Daniël Sas	1712	Janssonius van Waesberghe (1684-1727)
Johan Moojen	1784	W. Holtrop

A. Olofsen vertrekt in 1741 naar Amsterdam, waar hij later met Dionies van Lennep, boekverkoper te Harderwijk, samenwerkte.

afb.21. Lijst van aanwinsten van de bibliotheek van de
Hoge school. + 1615.

afb.22. Lijst van aanwinsten van de bibliotheek van de
Hoge school. + 1615.

SENATVS
ILLVSTRIS
GYMNASII GELRO-
VELAVICI

Lectori S. D.

UM jam ab annis viginti quatuor & ultra illustrium Ordinum Terrarchiæ Velaviæ auspicijs, illustre Gymnasium Hardervici esset institutum, atque idem indies, divino numine adspirante, hucusque luculenter effloruerit, nostrum esse existimavimus ut deinceps allaboretur, ne eadē respublica nostra literaria detrimentum aliquod incurrat. Quapropter cum nonnulli ex studiosorum cœtu sibi esse liberum arbitrentur, academico quodam more, eā uti licentiā ut penes se stare existiment lectiones publicas aut earū aliquas vel frequentare vel negligere, nostri esse muneris putavimus hoc programme Gymnasij nostri primogenium institutum, quod ad hanc partem spectat, publicè proponere inque memoriam studiosæ inventuti universæ revocare, idque volentibus & mandantibus illustris Gymnasij nostri Curatoribus, nimirum lectionum publicarum atq, exercitiorum Philosophica studiosis omnibus tā Theologiæ quam Juris esse communia: neminemque debere se ab ijs eximere: nisi si qui forte in linguis & Philosophiā ipsorum professorum judicio haud vulgares progressus fecerint: teneri interim omnes & universos, vel facultati Theologiæ vel Juridicæ operam navare, idque in publico auditorio. Proinde nolumus quemquam qui privata collegia frequentat, ea in præjudicium aut neglectum publici auditorij frequentare, ita ut illud hoc *negligere* existimare. Nolumusque insuper ut ad publicas lectiones qui admissi sunt, ad facultatum Theologiæ aut Juris privata collegia, illotis, quod dicitur, manibus, & necdum degustatis Philosophiæ rudimentis in posterum festinent. *Datum Hardervici ipsis Cal. Mai M. D. C. XXV.*

2. DE HARDERWIJKER BOEKDRUK- KERS EN HET ONDERWIJS

2.a. De Latijnse school

Het oudste vermoedelijk te Harderwijk gedrukte stuk houdt verband met de Latijnse school. Het is het prospectus voor de school, uitgegeven in 1540 (afb.1). Het stuk, op papier gedrukt, is in behoorlijk Latijn gesteld en vangt aan met een warme lofrede op de studie der (oude) letteren, die de wetten en goede zeden schragen. "Hoe meer mannen, uitblinkend door geleerdheid en waardigheid van zeden en doordrongen van rechtschappen meningen over recht en onrecht, een land bezit, des te gezegender is het te prijzen. En aangezien Plato die staten gelukkig acht, waar óf de vorsten de wijsbegeerte beoefenen óf mannen, in wijsbegeerte geschoold, de teugels in handen hebben, zo hebben onze voorouders met voorziende blik de scholen en gymnasia opgericht, waar de jongelieden tot de plichten van het leven worden voorbereid. De wijze regering van Harderwijk heeft van heinde en ver bekwame meesters ontboden en ze ruim bezoldigd, om de kinderen in kennis en deugd, in Grieks en Latijn te onderrichten. Daarom wordt het aan een ieder, in stad, dorp en provincie bekend gemaakt, wie zijn kinderen naar Harderwijk zendt, hij kan er op vertrouwen, dat ze er goed onderwezen zullen worden in de kundigheden, nodig om hen tot bekwame regenten te vormen en tot het ware geloof op te voeden. Zij zullen er kennis maken met de werken van de beste redenaars, historici en dichters, met de voorschriften der grammatica, met de dialectiek en de rhetorica. Verder onthoudt de school zich geheel partij te trekken voor de een of andere ketterij, aan de leermeesters der theologie wordt het overgelaten daarover te beslissen. (....) Indien de stad Harderwijk, 't zij door oorlogen, 't zij door een ander soort ramp (hetgeen de Koning der Koningen verhoede) mocht worden geteisterd, dan belooft de regering van de stad aan alle scholieren, zo van buiten als uit de stad, immuniteit in dezelfde mate als ieder die thuis bij zijn ouders zou hebben."

Het reglement der school, de 'Leges Scholae Herderevicenae' werd in 1576, bij gebrek aan een plaatselijke drukker, te Antwerpen gedrukt (afb.2). In 1580 werd het programma van de school gedrukt maar er blijkt niet uit waar dit gebeurde. Het is gepubliceerd door J.S. van Veen als 'Bijdrage tot de geschiedenis van de Harderwijksche School', (Gelre IX 1906,271).

O R D O
LECTIONVM
ÆSTIVALIVM. ANNI CID. IDC. XLVI.
In Illustri Gelro-Velavico, quod est
Hardervici, Gymnasio.

M A N E. H O R A S E P T I M A. D CHRISTOPHORUS MATTHÆUS Med. Doct. Logicæ & Græcæ linguæ Professor, diebus Martis, Mer- curii, Jovis & Veneris Logicam explicabit: diebus vero Lunæ & Saturni Pædium Xenophontis interpretabitur. H O R A O C T A V A D FRANCISCUS JACOBUS KOCHIVS Med. Doct. Philoso- phiæ Practicæ & Elapientis Professor die Sa- turni explicabit. Præcepta Philosophiæ Mo- ralis Joh. Stenij. H O R A N O N A. D JOHANNES VALCKENIER S.S. Theologiæ & Hebrææ linguæ Profes- sor, diebus Martis, & Mercurii locos commu- nes ad D. Wolan compendium Theologiæ Christianæ explicabit, Veneris autem ex Psal- mo L I. casus conscientiæ examinabit. H O R A D E C I M A. D GUILIELMUS CUP. J. U. D. & Professor diebus Martis, Mer- curii, & Veneris Institutiones Juris interpreta- bitur.	A M E R I D I E. H O R A D O D E C I M A. D ANTONIUS DEUSINGIUS Med. Doct. ac Physicæ & Mathemati- cæ Professor diebus Lunæ & Jovis Jachari In- stitutiones Medicinæ explicabit. H O R A P R I M A. D JOHANNES VALCKENIER diebus Martis & Veneris textum He- bræum libri I Samuelis explicabit, collatis ad loca obscura variis interpretationibus, in expli- catione verò typorum V. Telli. aperiens & sacris ad Tēpora & Loca sacra se conferet. D GUILIELMUS CUP. diebus Veneris & Saturni Ultimam Titulim Digestorū de Diversis Regulis Juris explicabit. D FRANCISCUS JACOBUS KOCHIVS diebus Lunæ & Jovis commentabitur in Ideam Doctrinæ Oeconomi- cæ Fr. Burgeridij. H O R A S E C U N D A. D ANTONIUS DEUSINGIUS diebus Martis, Mercurii, & Veneris Phy- sicam Particularem exponet, diebus verò Sa- turni Rob. Huesii Tractatum de Globis ex- planabit. P Ræfide D. FRANCISCO JACO- BO KOCHIO diebus Lunæ Exerci- tia oratoria habebuntur.
---	--

Exercitia publica & privata.

D Isputationes publicæ Theologiæ, Juridicæ, Medicæ, Philosophicæ, diebus Jovis & Saturni
horâ nonâ habebuntur.

C Collegia privata Theologica, Juridica, Medica, Metaphysica, Physica, Mathematica, Logica,
Ethica, Oeconomica, Politica, Historica, Oratoria, Hebræa & Græca, pro re nata habebun-
tur. nec non Collegia Propositionum ad exercitationem Candidatorum Minutieru.

Incipiuntur Lectures 17 Aprilis.

H A R D E R V I C I ,
Ex Officina NICOLAI à WIERINGEN Gymnasi Typographi.

2. b. Gymnasium en Hogeschool.

De Hogeschool, d.w.z. een academie zonder het recht van promotie, werd opgericht in 1600. In 1603 brengt prins Maurits van Nassau een regeling tot stand, waardoor aan de "doorluchtige Quartierschool" een voortdurend bestaan verzekerd wordt. De school draagt voortaan de naam "Gymnasium Nassavico Velavicum" en voert bij het wapen der Veluwe ook dat van Nassau. De school bestaat uit twee afdelingen: een lagere (gymnasium) voor de "dicipuli classici", en een hogere voor de "dicipuli publici" (hogeschool), ten dienste van de studie in de rechten, theologie en medicijnen. Op 8 april 1603 besluiten schepenen en raad het gymnasium te vestigen in de kerk van St.-Catharinaklooster, mits het kwartier van Veluwe de kosten der verbouwing betaalt en het Fraterhuis en het (oude) schoolgebouw, behalve het auditorium, weder ter beschikking van de stad komen.

Aangezien Harderwijk toen nog geen eigen drukker had werd het reglement van de school in 1605 nog bij Commelin in Amsterdam gedrukt (afb.3). Reeds in zijn eerste boek noemt Thomas Henrickzoon zich "boeckdrucker der Hogher Schole". In die functie drukte hij de lijstjes van aanwinsten van de bibliotheek met de namen der schenkers. Een tweetal van deze lijstjes is in het gemeentearchief van Zutphen bewaard gebleven (Oud Archief 523) (afb.21/22). De derde druk van het reglement van de school verscheen in 1622 bij de weduwe Thomas Henrickzoon. Ook zij was "Gymnasii typographus" en drukte het propagandageschrift voor de school in 1625 (Oud Archief Harderwijk 1016) (afb.23). Zij werd in deze funktie opgevolgd door Claes van Wieringen die tot de oprichting van de academie in 1648 zou blijven. Deze drukte in 1641 een nieuwe uitgave van de 'Constitutiones et leges ill. Gymnasii Gelro-Velavici quod est Hardervici' en in 1646 de 'Ordo lectionum', het lesrooster, zoals dat door Lindeboom werd gepubliceerd (afb.24). Hij is ook de drukker van de openbare "disputationes", die volgens de oorspronkelijke verordening in het bijzijn van Curatoren en Scholarchen gehouden werden. Zij werden op landskosten gedrukt. Hiervan is er een bewaard en wel van Vincentius à Doeyenborch uit 1643 (afb.25). Het hof van Gelderland verleende Van Wieringen op 21 juni 1631 een octrooi "gevende hem uitsluitend regt tot het drukken van Praecepta Scholastica gelijk die in alle scholen des vorstendoms en graafschaps geleerd worden".

CURSUS LOGICUS
SYSTEMATICUS ET AGONISTICUS,

IN QUO,

Præter Theoremata, Quæstiones, ad eorum expli-
cationem necessariæ, more Scholastico, proponun-
tur, examinantur, discutiuntur & solvuntur

A

GISBERTO ab ISENDOORN, Medicinæ
Licentiato, in Academiâ Ducatus GELRIÆ &
Comitatus ZUTPHANIÆ Philosophiæ
Professore primario.

*Accesserunt ad calcem Indices tres: primus Capitum, secundus
Quæstionum, tertius Authorum, è quorum præsertim lucubra-
tionibus hoc opus fuit concinnatum.*

H A R D E V I C I,
Apud JOANNEM TOLLIIUM, Academiæ Typographum.
CIC IDC LIV.

Sumptibus JODOCI JANSSONII, Bibliopolæ Amstelodamensis.

Collegii Logici Publici
DISPUTATIO DECIMA
De
DEMONSTRATIONE.

Quam.
AUXILIANTE SUPREMO NUMINE,
Sub præsidio

Clarissimi, Doctissimi que Viri,
D. I A N I E R A S M I,
in illustri Gymnasio Gelo-Velavico (quod est
HARDERVICI) Rectoris, nec non Logicæ
& Lingux Græcæ Professoris ordinarii.

Publicè tueri conabitur

VINCENTIUS à DOEYENBORCH *Ultrajectinus.*

Ad diem 11. Februar. Ad punctum horæ octavæ. 1643.

HARDERVICI,
Ex officina NICOLAI à WIERINGEN,
Gymnasii Typographi.

BREVIA MUSICAE
RVDIMENTA
LATINO BELGICAE
EX PROLIXIORIBVS MUSICORVM
PRÆCEPTIS EXCERPTA.

In usum illustris Gymnasij GELDRO Velavici, quod est Hardrovici.

Corte onderwysinghe van de
MUSIKE int Latijn ende Duyts/ genomen int de wijs-
loopighe leeringhen des Musiciens.

Ten dienste van de treffeliche SCHOLE van de Veluwe in Gelder-
Landt tot HARDERVIICK.

GHEDRVCT TOT LEYDEN.

By Henrick Lodowickszoon van Haestens. Int Jaer 1605

Door Gedion de Haeg Boekvercooper tot Harderwijck.

Zelfs over het muziekonderwijs dat op school gegeven werd zijn wij ingelicht door de 'Corte onderwijsinghe van de Musike int Latijn ende Duyts/genomen uyt de wijtloopighe Leeringhen des Musiciens. Ten dienste vande treffelicke Schole van de Veluwe in Gelder-Landt tot Harderwiick. Ghedruct. tot Leyden bij Henrick Lodowicxssoon van Haestens, Int Jaer 1605 Voor Gedion de Haes, Boeckvercooper tot Harderwijck' (afb.26). Van dit boekje is een herdruk verschenen.

Kort na de instelling werd Jodocus Hoeingius tot rector aangesteld (zie p.74), in 1641 wordt Janus Erasmus rector van het classisch gymnasium.

ACADEMIÆ
DVCATVS GELRIÆ,
ET
COMITATVS ZVTPHANIÆ
Hardervici constitutæ
INAUGVRATIO.

Cum tribus Orationibus,
JOHANNIS CHRISTENII,
GEORGII HORNII,
CORNELII TOLLII,

Eopse inaugurationis die habitis.

HARDERVICI,
Ex Officinâ NICOLAI à WIERINGEN,
Academiæ Typographi. 1648.

2. c. De Academie

Bij de oprichting van de Academie in 1648 werd Claes van Wieringen "Academiae Typographus" en drukte allereerst de 'Leges et Statuta Illustris Academiae, Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae Hardervici constitutae' en de inwijdingsredevoeringen (afb.27). Dit zeldzame boekje werd in 1727 door de weduwe Sas en A. Olofsen opnieuw uitgegeven (afb.45).

Hoe de inwijding van de academie plaatsvond beschrijft Van Loon. Op 12 april 1648 "omtrent negen uren des morgens begaaven zich de gemelde Verzorgers twee aan twee, voorgedaan van den Bode der Hooge-Schoole, met zijnen zilveren staf in de Hand, van 't Raadhuys tusschen de gewapende Burgerij naar de kerk, wordende gevolgd door de acht Hoogleeraars dier Schoole, en deeze door den Magistraat, de Predikanten, en voornaamste Edellieden en Inwoonders der stad. Naa gehouden maatgezag wierden straks aldaar de redenen die de Staaten tot het stichten deezer nieuwe Hooge Schoole bewogen hadden, door den eersten Verzorger Justus Vijg ontvouwen, toen de brieven der aanstellinge, wetten, en vergunde voorrechten, door den Geheymschrijver Kornelis Tollius geleezen en deeze eerste samenkomst hierop met een keurig muziek beslooten. De volgende dag de Hoogleeraar Johan Christijns tot eersten Hoofdbestierder der nieuwe Hooge Schoole, gevolgens de afgekondigde Schoolwetten, zijnde gekoozen, beklom die de eerste den Stoel, en deed eene sierlijke redevoering evenals, ook des namiddags nog twee andere door de Hoogleeraar Goris Hoorn en den Geheymschrijver Kornelis Tollius geschiedden. Nauwelijks had de laatste gemelde geeyndigd, of koor en kerk weergalmden van een heerlijk maatgezag, en de Verzorgers, Hoogleeraars en Magistraats personen begaven zich eerst naar de Hoogeschool en sedert omtrent zeven uren des avonds naar 't Raadhuys, alwaar een prachtig gastmaal voor meer dan tachtig genoodigden was vervaardigd. Alles was hier in volle vrolijkheid verscheydene vreugdevuuren wierden op de straten, zoo staande als naa de maaltijd, aangestoken, en het geschut gelost."

Evenals de pedel, de hortulanus, de kaatsmeester enz. werden de academiedrukkers tot 1716 in het 'Album Studiosorum' van de hogeschool ingeschreven, ten bewijze dat ze deel uitmaakten van de academische gemeenschap. Achtereenvolgens treffen we hierin aan:

21 april	1649	Claes van Wieringen
9 mei	1651	Egbertus Arnoldus van Nunspeet, "vice typographus"
8 juli	1651	Johannes Tollius
1 november	1652	Matthias Beets
31 mei	1667	Paulus van den Houte
2 juni	1675	Albertus Sas
3 december	1700	Petrus Sas et suis
13 september	1709	Daniël Sas
1 mei	1716	Margaretha van Holthe weduwe Albert Sas
11 mei	1716	Arent Olofsen.

Uit hun werkstukken blijkt dat voorts academiedrukker waren: Weduwe Daniël Sas (1730), Jan Rampen (1731), Weduwe Jan Rampen (1733), Erven Jan Rampen (1734), Johan Moojen (1741), en Everardus Tijhoff (1799).

Beroemde promovendi van de hogeschool waren Herman Boerhaave (zie p.91), Carolus Linnaeus (zie p.111) en L. Heister, de grondvester van de wetenschappelijke chirurgie, wiens proefschrift 'De Tunica Choroidea' in 1708 bij de weduwe en zoons van Albert Sas gedrukt werd.

Ter uitbreiding van de bibliotheek van de hogeschool werd op 2 oktober 1738 door het provinciaal bestuur de volgende resolutie aangenomen: "Op versoek van den Rector en Senaat van de Provintiale Academie tot Harderwijck, hebben haer Edele Mogende goet gevonden en verstaan, dat in het vervolg van alle Boecken, die met Privilegie van haer Edele Mogende worden gedrukt, een Exemplaar, wel geconditioneert en behoorlijk gebonden, gegeven en geleverd sal worden in de Bibliotheek van de Academie deser Provintie tot Harderwijck het welke voortaan in de Octroyen sal worden geinsereert."

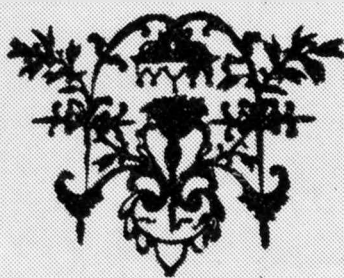
Dat het niet altijd boterde tussen de academiedrukkers, blijkt uit het feit dat Van Wieringen op 9 juli 1651 de theses Tollii afscheurt, omdat deze bij Tollius gedrukt waren, welke drukorder hem als "Academiae typographus" toekwam.

2.d. Het Athenaeum

Vanaf 1815 bestond de hogeschool nog enkele jaren in de vorm van een athenaeum, dus zonder het recht van promotie. De inwijdingsrede (afb.60) die op 23 louwmaand 1816 door Bernardus Nieuhoff werd uitgesproken, verscheen bij Theodorus Barends in druk.

Bij de opheffing van het athenaeum in 1818 werd de bestemming van de bibliotheek geregeld. Zij bestond toen uit 3300 delen. Het grootste gedeelte ging naar het athenaeum te Deventer, een ander gedeelte, meest theologische werken, naar Arnhem. In 1821 verscheen een catalogus van het in Deventer verkregen gedeelte. In zijn artikel 'De openbare bibliotheek te Arnhem' bespreekt Jolles het gedeelte dat naar Arnhem verhuisde.

NEGOTIATIE
BY WYSE VAN
TONTINE
VAN
TWEEMAAL HONDERT DUYSENT GULDEN
OP DEN HAVEN
VOOR DE STADT
HARDERWYK.

Gedruckt te HARDERWYK,

By JOHAN MOOJEN, Stadts-Drukker en Boekverkoper in
de Donker-Straat. MDCCLXIII.

3. DE HARDERWIJKER BOEKDRUK- KERS EN DE PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

De overheid van Harderwijk schijnt weinig behoefte gevoeld te hebben hun verordeningen door druk te laten vermenigvuldigen, al kennen we een tweetal aankondigingen omtrent jaarmarkten uit 1549 en 1591 (afb.4,5). Degenen die het in woelige tijden niet met het beleid van de overheid eens waren kregen meestal van de plaatselijke drukkers niet gedaan dat ze hun bezwaren in druk brachten. Men was dan aangewezen op drukkers buiten het bereik van schout en schepenen van de stad. Zo werd in 1674 'Het naeckt vertoogh van den handel en wandel der gewesen Regenten tot Harderwijk' te Kampen gedrukt.

In 1704 drukken de weduwe en zoons van Albert Sas de 'Verbeterde deductie van de rechten en privilegien der stad Harderwyk, door de welmeinende uytgegeven' (afb.44). Dit was het antwoord van een groep burgers die alles bij het oude wilde laten op de "Ampliatie totte Deductie van de Rechten en Privilegien der oude vrije Anzee stad Harderwijch", die verlangt dat na het overlijden van de koning stadhouder de burgerij zelf maar het heft in handen moet nemen.

In 1717 schijnt het drukken voor de stedelijke overheid van meer betekenis te zijn geworden, want op 12 maart van dat jaar wordt Jan Rampen tot stadsdrukker aangesteld. In die functie drukt hij de zeldzaam geworden uitgave van het boek van de gemeentesecretaris J. Schrassert 'Hardervicum antiquum Ofte Beschryvinge der Stadt Harderwyck' (afb.50). Op 6 mei 1730 betalen de rentmeesters aan de secretaris voor de Beschrijving van Harderwijck f 130.- en aan Jan Rampen voor het drukken van dit werk f 143-4-. Een tweede druk hiervan zou in 1732 bij Willem Brinkink en W. Lunterbos verschijnen. Na de dood van Rampen houden zijn erven de titel van stadsdrukker. Zij drukken in 1734 in opdracht van het stadsbestuur de 'Gereformeerde Willekeuren ende Stadtrechten van Harderwyck'. De rentmeesters betalen op 17 mei 1734 "voor het reformeeren en drukken van de stadswillekeuren aan den secretaris Schrassert f 525.-, den drukker Johan van Born f 93.- en den corrector van de drukproeven Jan van Loo f 4."

Nadat de erven Rampen het drukken beëindigd hadden, volgde in 1741 Johan Moojen op als stadsdrukker.

Het is jammer dat van het op 6 september 1723 aan de boekdrukkers D. Rampen en F. Clement te Zwolle verleende octrooi tot het drukken en uitgeven van een Harderwijker almanak niets terecht gekomen is. Een dergelijke uitgave zou een waardevolle bron van inlichtingen over het dagelijks leven in die jaren gevormd hebben.

Een bijdrage tot de geschiedenis van de stad vormt ook de bij Moojen in 1763 uitgegeven 'Negotiatie bij wyse van Tontine van tweemaal hondert duysent gulden op den haven voor de stad Harderwyk' (afb.28). Het is een soort spaarkassysteem waarbij de overlevenden op een bepaald ogenblik de pot delen. Het geld werd op deze manier verkregen voor de grote werken aan de haven. Dit slaat op het plan van Abraham Gabriels om een zeehaven te maken. Op 7 mei 1764 moest Gabriels erkennen, dat hij de benodigde gelden niet bijeen had kunnen brengen en dat zijn plan was mislukt. De deelnemers in de Tontinelening werden toen van hun verplichting ontslagen.

Na de gereformeerde willekeuren van 1734 werden in de Franse tijd atuurlijk de reglementen gewijzigd evenals na afloop daarvan. Everardus Tijhoff drukte in 1795 (afb.59) en 1816 het 'Reglement op de Regeering der stad Harderwyck'. Een gezelligheidsvereniging onder de zinspreuk "Fit tandem surculus arbor" (Eindelijk wordt de jonge loot een boom) werd op 15 juni 1802 opgericht. In 1806 drukte Tijhoff de wetten hiervan.

Een zeer bijzondere gebeurtenis in de geschiedenis van Harderwijk is wel de torenval. Ev. Tijhoff drukte in 1797 een tweetal gedichten hierop van de hand van de conrector G. Knoop.

In 1786 wordt nog een 'Protest van Harderwijk 't quartierrecesse van Veluwe geinsereerd' gedrukt, evenals een 'Verzoek van de burgers' (van H.) 'om de steede gezanten niet met onbepaalde last ter landdag te laten gaan. Klachten en bezwaren enz.'

4. GELEGENHEIDSDRUKWERK

Een bijzonder genre drukwerk wordt gevormd door huwelijkszangen, lijkzangen, klinkdichten enz. op groot formaat in plano. Bouman schrijft hierover: "Wanneer eindelijk de Hoogleraren, hunnen echtgenooten of andere naaste betrekkingen ten grave bragten, veel meer wanneer zij zelve uitgedragen werden, vereenigden zich de Verzoekers met den Senaat om de uitvaart statelijker te maken, en aan de levenden te toonen, hoe zeer de nagedachtenis der afgestorvenen bij hen in waarde gehouden werd. Zoo b.v. blijkt uit de Rekeningen, dat op kosten der Hoogeschool, programmata en lijkdichten gedrukt werden, in 1651, bij den dood der moeder van Prof. de Greve - in 1652 bij dien van Prof Schmitz - desgelijks, in 1656 honderd programmata bij het overlijden der echtgenooten van Prof Al. Tollius. Deze werden dan geleverd en uitgedeeld op den dag der plegtstatige begrafenis."

Het museum te Harderwijk bezit er een veertiental; het gemeentearchief (aanwinsten) nog 16.

'Applausus quem ab arâ, auspiciis novae Academiae Geldro-Zutphanicae, Hardervici constitutae, positâ, suspendit Ioannes Santes, cognomento Santenus. L.A.M. et Gymnasii Vesliensis Rector', gedrukt bij Nicolaas Van Wieringen (1648). G.A.H.

'Truyrgalm over het droevigh haastigh en onverwacht overlijden van (...) Ernestus Brinck', gedrukt bij Nicolaas van Wieringen (1649).

'Grafschrift op Weimtjen Brants wed Philippus Verstege', gedrukt bij Johan Tol (1661).

'Epicedrum Theodori Arnoldi Rou', gedrukt bij Johan Tol (1662).

'Lachrymae Theodori Triglandii', gedrukt bij Albert Sas (1679).

'Geluckwenschigh voor Arent Brantzen oud burgemeester', gedrukt bij Albert Sas (1685).

'Veluws Bosch en Veld-Vreugde gesien op 't Vorstelijk Loo, Over de komst 'Sijner Gezegendste Majesteit Wiljam Rex',.... gedrukt bij Herman Rampen (1691). G.A.H.

'Naam-Letter Lof-Gedigt opgedragen aan den Heere Nicolaas Serdam Als zijn E: na een openbaar vertoog over het Natuurlijk Regt met gemeen gejuyg der beyden Regten Doctor verklaard wierd op den 6 July 1697', gedrukt door Albert Sas (1697). G.A.H.

'In nuptias Adami Personi et Christinae Margaritae Nuckiae', gedrukt bij de weduwe en zoons van Albert Sas (1701).

Aan de E-Heer

Over het seer droevig, dog Wel-Zalig af-Sterven van zijn Dierbaarste Pand en Lieve Egade, VROUW

MARGARETA NUCK.

Seer Christelijk in den Heere gerust, op den 1. van Gras-Maand, enden 10. desfelven Staat-pligtig ter Aarden
gebragt, binnen HARDERWYK, 1711.

Gezigt MARGRETA NUCK, dusz rachten en geboen.

Een vreesachtige angst liet huijsen, aan die geest
Welk in de Wad der Dood de harte Kerk-schanden
Siet staan en groeven in 't laatste sich verorden.

O Driemaal zal 'ge Vrees! doe toe de: honger' gehal
Been in vade Vreughe! Ding laet in deere dech
Twee Liefte Vrienden na die U ren 't Herte lingen.

U waarde lieve Man, en 's laakt' der Sulzeimen
 't Geen God U 's zamen gaf. Het Hemel naer die Kroon?
 Tot hoegeu Ouderden niet sien; tot een wroef

Sijne Vaders. Drey, in hoer de droeve Doet her eenen
Van Vrouw van IEREREN, doe als en groter A-
ker noch opwaert aen, in een veel ander A-
ker, in de hoer van, in een hoer van, in een hoer van.

Dien Sy (in loven) deed met trouw en klere versien:
 Haar welde klere en loof was niemer toe gesien,
 Maar heeft eer in alle der dier gesien aangezien,
 Te den dier was bloem en her is aangezien.

Zo dat dien hege-Naam in haar is uitgegaan,
 Die 't roem e' heijl met conde ook d' d'one 'en geloven!
 Haar wederkeren ont Bak nu in 'n dig leven,
 G'neem die 't roem e' heijl met conde ook d' d'one 'en geloven!

Om het verstand niet te verliezen, en verstandig om te geven
 Een alibi na verrijden: Maar menselijke gewaar
 Aan elk geweten, wat zelfs de oysidie van hant
 Van... (faded text) ...

Van a luttelke af wijl en heefte mit groeten,
 Alre heefte groet en stil haer d'ogen meest verloten
 In yver wt den dienst van Gods heilighen Werd,
 In yver wt den dienst van den Heiligen Werd

2. Geen van de maanden van zijn Eusebius v. l. d. gescreven.
 Het Verhaal van de (in den 17. en 18. eeuw)
 Was niet verken dat de 17. en 18. eeuw werden;
 (Dit is de 17. eeuw) 17. en 18. eeuw.

Dierren van die wereld. Kells in haar
 Goedhartig teuren dienst van kragt en eeds roed.
 En de heer Nardus roeg als een dood van lange
 In deze wereld van ons en de mensche heide om.

Wat leert van wat Druig is omme gaxie Nane
Die d'le overreke; beestd was die edan
to magt kure a NICE E. van de kome v

O MARGARETA NICKER! En nu nu heel vergeten
 Het was 'geet Heerijdael, was van van Heer mij (Aan,
 Nog Teog andrukken hem, van dat 'er and gesinder
 De... .. en... .. met... .. was...

Daar volk-volkland is, en God eet A-rol masat.
 De onbegrijpelijk Heel, word ik best denken kunnen,
 De de Uw Egd of Uw Sullen ad onnemen.
 Deen, geen, Egd met kunnen der in in die Egd.

Nam, men, God wert konink der in in op kerst
 Ons inde opsemen al tot die eufemie hier.

Nu eier ik my van U zamenlijcke Plichten

Gy hebbe U Dacht' en laugste d'elers voo' den gans
Daghen in spores & U mei moender yet aan:

Salomon Gint U heeft nam op cart inkleiden gezege.
En ds U hier op Aant non compoort zy beysen,
En eyt rouches bedien, wie xon U dink gewend.

Nog schreef wel gerust, en omfist in den Graft.
 De Geel der Lere, gans' U' afscheid van te hoort,
 My ook U' digen uit tot geestel' rief of zweren.

Op 't Woerd van 't IJoude Quartier, gelijc een goet Zicht
Kieckenden te te doen blyven en die op ze volgen.

In stille kaltes of kochs, of in een herten verholgen;
 't Zy omeg of hoet, wanteen dat Gied U verdrig vied,
 Een roepen zal, kein Erf hier goet als Vaders Kind.

Die had ik niet een woord de Negeren toe te spreken,
En meer nog, en om te zien de geest niet te doen ontbreken:
Dag, 't is nu hoge tijd dat ik mijn seden wend

En doen, welke Y dierveest is in dit verlyc bekend
 Als Hout van **WETEREN** U dierveest en wasser
 Dierveest, om het verlyc van U van Lieve Vrouw

Te maer, doordien ik niet wist wat er te doen was,
 Te wisten een vrouwe die een kogel lief van Hart
 U warden in de Zee. U NIECKJE, U Behagen,
 Die met een kogel wist te waken en te waken.

Die mer om niet geschied u reep gade wilt u degenen
 U Mado, en I roek-terrak red, eenigje van u oordenet
 u brast die sijne Hefti ad u mer zig Herken met:
 El Egeenad, U Ege, U Egeen, M. Ege, u Ege, u

(Eigenschaft), U Ben, U Woch're MARGARETA,
Die PAKEN die U von ah' i Yser de Maygeen m,
Melissa is weg gerisft! vers' d'mmo i Samt des,
In d' Frank'sche Lande, handelt man gewöhnlich

In 's Konincs bevelingement, bevestigd van ongemak.
 Verzuut een dierre slag, in 's verzuut en dierre
 Dat HETTELIN verzuut in 's beliedige P. A. 173
 910 dierre slag, in 's beliedige P. A. 173

Sijn diensdachte konen, sijn alverkonen Achar,
Gedroepel in der Aard lagten in een houten-van.
De wind: een reijer van een Iengdenen Prinsse
Is he me ook nog konen, en is it teelde konen.

En verand die niet haelt, zo word ik als een dode
 Inne fiedig zegen. en mijn Ogen doen gemaet.
 Die zo een heil. Groot heil was in mijn hant.

Die, so ein flüchtiger Gast hat nicht zu ihrem Rechte,
Es den ein heimlich der davor die Hand bedrückt,
Man sich zu rufen. Die ein Herz L. EDNA RD
für und für das davor, so hat es auch

Onje omd, tude en venien, te hoard een Loo
tude Wille ~~men~~ gasken, He dact up vaf-lesogen,
te ju toud wil met geduld, u skye made feto ager
in Meem. Diefend, en lode, en vout liden te

En de G. nuntius nuntius: W. PAREL xodes einder
in de G. nuntius nuntius: W. PAREL xodes einder

Das werde ich mit mir nehmen, und die Sie um 12 U. 30
Verlassen mit Absicht der Pacht der U. 12.

G R A F - S C H R I F T.

Hier rust het doof' Gebeent' van MARGARETA NUCK,
Die in haar Levens-tijd veel goeds deed' aan den Armen,
En over Wierne en Weer' haar ziele gung eiharmen;
Waarom haar Jezus schonk het Hemeliche geluck.

83. K A 4724

Tot H A R D E R W Y C K

Gedrukt by HERMAN RAMPEN, Boekverkooper. M. DCC. XI.

'Treur en Troostredenen aan de Heer Leonard van Heeteren over het seer droevig (...) afsterven van Vrouwe Margareta Nuck', gedrukt bij Herman Rampen (1711)(afb.29).

'Duo Epigrammatica Herberto van Westervelt', gedrukt bij Willem Brinkink (1733).

'Klinkdigt op Mr Nicolaas Willem de Meester', gedrukt bij Willem Brinkink (1736).

'Harderwycks Vreuge-galm, uytgeblazen op de Beroepinge van den Wel. Eerwaarden Godzaligen en Hoog-geleerden Heere, den Heere Gerrardus Sandifort, Veel geagt Predikant in de Ooster en Wester Blokers' gedrukt bij Willem Brinkink (1738) G.A.H.

'Klaag-en Rouw Gedichten over den Nederslagh op den 28sten Juny 1742, 's Avonds tusschen elf en half twaalf uyrhen begaan aan den Heer Joh. Georg Huigen van Lamzweerde, studerende in de Beyde Rechten binnen Harderwyck. Ende op den 29sten dito 's morgens ten half ses uyrhen overleden', gedrukt door Willem Brinkink (1742) G.A.H.

'Rouwklagte van Harderwyck over t ombrengen van den Heer Johan Georg Huigen van Lamzweerde geschied op den 28sten Juny MDCCXLII', gedrukt bij Willem Brinkink (1742) G.A.H.

'Chronodistichon op Dr Friderici Wilhelmi Lib Barones Torck en Alexandri Liberi Baronis à Dedem' ...gekozen tot Curator. Gedrukt bij Guilelmus Brinkink (1742). G.A.H.

'Schuldige Pligt aan de WelEdele en Agtbaare Heeren, Mr J: Apeldoorn, R:O: Schrassert, W:J: van Westervelt, Mr. F: Oosterbaan, A: van Holthe. Verkoozen tot Burgemeesteren der Stad Harderwijk op den 5 en 22 van Louw-maand MDCCXLII', gedrukt door Jan Moojen (1742). G.A.H.

'Gedenkteken, voor Den WelEdelen en Agtbaaren Heere, Den Heere Peter Oosterbaan, Burgemeester der stad Harderwyck. Overleden den 5, en begraven den 12 van Louwmaand MDCCXLII', gedrukt door Jan Moojen (1742). G.A.H.

'Lauwer-Krans Gevlogten om de Hoofden van de Heeren, de Heere Mr J Apeldoorn'....gedrukt door J. Wigmans (1742). G.A.H.

'Lijkklagt op Prof Pagenstecher'....gedrukt bij Willem Brinkink (1746).

'Querita ... Gerhardi ten Cate'...gedrukt bij Johan Moojen (1749).

'Pacis aquisgrani factae XV calendas novemb Ao MDCCXLVIII', gedrukt bij Gulielmus Brinkink (1749).G.A.H.

'Op de Vree te Aken den 18den wijnmaand des jaars 1748', gedrukt door Willem Brinkink (1749).G.A.H.

'Vreugde - Galmen over den Vreede den XVIII October 1748 hersteldt en geslooten', gedrukt door Jan Wigmans (1749). G.A.H.

'Wensch der Hooge School van 't Hartogdom Gelre, en het Graafschap Zutphen verlangende naar den wijdvermaarden Heere Theodorus Scheltinga tot Professor in de H Godgeleerdheit', gedrukt door Jan Wigmans (1750). G.A.H.

'Lijk - klagt over het afsterven van Bernard Sebast Cremer, overleden 14 Sept 1750', gedrukt door Jan Wigmans (1750). G.A.H.

'Ex sequus D B.S. Cremer', gedrukt door Gulielmus Brinkink (1750). G.A.H.

'Troutoors Gerrit Clemens Avercamp', gedrukt bij Johan Moojen (1750).

'Vreugdegalm Andreas Ardesch', gedrukt bij J. Moojen (1752).

'Grafschrift ter uitvaart van Gerhard Schröder', gedrukt bij Willem Brinkink (1762).

Deze gelegenheidsdrukwerken zijn niet in de lijst van te Harderwijk gedrukte boeken opgenomen.

5. DRUKTECHNISCHE GEGEVENS

Slechts van één te Harderwijk gedrukt boek, de 'Historiae Gelricae' van Pontanus, zijn druktechnische gegevens beschikbaar. J.W. Enschedé heeft deze gepubliceerd in het 'Tijdschrift voor Boek en Bibliotheekwezen' van 1911. Hij put uit het artikel van H.D.J. Schevichaven, 'De wordingsgeschiedenis der Historia Gelria', in Gelre 1909 en neemt daar die archivaria uit over die betrekking hebben op het drukken en uitgeven van het werk, omdat die zoals hij schrijft "ontegenzeggelijk hun belang hebben, omdat voor Nederland althans, dergelijke bescheiden niet overvloedig zijn". Tot onderscheidene opmerkingen geven zij aanleiding, zo schrijft Enschedé en ik laat hem gaarne verder aan het woord aangezien ik op dit terrein niet terzake kundig ben.

"Wat de aandacht trekt is de snelheid waarmede de aanmaak van het boek geschied is. 22 Februari 1637 werd met de drukker Jansonius gecontracteerd. Hoewel reeds 10 December 1634 besloten was, dat de kopij met den aanvang van 1635 ter perse zou gaan, is het niet waarschijnlijk, dat toen werkelijk begonnen werd. Het zal ongetwijfeld nog wel eenigen tijd geduurd hebben. Maar aangenomen, dat het contract opgemaakt werd, toen inderdaad het drukken reeds begonnen was en het stuk dus post datum is, kan het begin toch niet zoo heel veel vroeger geweest zijn. Op zijn vroegst meen ik het te mogen stellen op December 1636. Twee jaar later 26 December 1638 had de regeering van Arnhem reeds een afgedrukt exemplaar ontvangen. Het boek bestaat uit twee bladzijden fransche titel en privilegie, blz. koperen titelplaat, 17 bladzijden voorwerk, 956 bladzijden tekst, 67 bladzijden register, en 1 bladzijde errata, dat zijn dus samen 1033 bladzijden boekdruk. In twee jaar of 104 weken waren dus gezet, gedrukt, geteld, vergaard en gebonden, 1040 bladzijden, dat is er waren 10 bladzijden folio per week gezet, gecorrigeerd en afgedrukt. Waarlijk geen kleinigheid. Nemen wij de tekst pagina's als maatstaf. Afgerond, omdat de letter natuurlijk niet is volgens het zooveel jongere hedendaagsche puntenstelsel, is elke bladzijde, lang 58 regels plat gezette augustijn romein van 34 augustijn breedte (+70 letters zonder het wit), dat is dus 2000 vierkanten. Gemiddeld haalt thans een letterzetter 500 vierkanten per uur. Volgens dien maatstaf heeft het zetten van elke bladzijde vier uur gekost. Dat getal kan echter ter veilig verhoogd worden tot vijf uur, omdat er destijds nog geen systematisch wit bestond, wat het uitvallen langzamer deed gaan en ook omdat hier bij verwaarloosd is de distributie-tijd. Er is dus per week 50 uur gemiddeld gezet, welk cijfer ook wel weer beneden de werkelijkheid zal zijn, aangezien de aard van de kopij wel niet van de beste zal zijn geweest, Pontanus als geleerde wel de noodige extra-correctie gemaakt zal hebben en hij hierin ter zijde gestaan werd door Ernst Brinck, Burgemeester van

Harderwijk, wat gezien uit het oogpunt van vlugheid in werkwijze, voorzeker belemmerend geweest is. Deze factoren ontsnappen natuurlijk geheel aan de waarneming, maar ze willekeurig ramende, kom ik tot 80 uur zetten per week, dat is verdeeld over zes werkdagen ruim dertien uur per dag, een werktijd die overeenkomt met een documenteel gegeven van elders bekend. Aangenomen zou dus moeten worden, dat de Pontanus gezet is door één zetter, daarin geholpen door een jongmaatje. Deze hulp veronderstelt voor de bediening van een pers twee personen nodig waren. Hoewel onbekend met de hoegrootheid der oplaag, - er is alleen bepaald dat er 300 ex. op beter papier zullen getrokken worden -, geloof ik dit toch niet op meer dan hoogstens 500 te mogen stellen. Het boek bestaat uit rond 520 vormen; per week werden gemiddeld 10 bladzijden of 5 vormen afgedrukt, wat ook wederom leidt tot 104 weken of twee jaar, dat over het boek gedaan moet zijn. Vijf vormen per week bij een oplaag van 500 exemplaren geeft 2500 schoon- en weerdruk of 1250 vel druks per week; op een houten handpers konden gemiddeld per uur 250 afdrukken getrokken worden. Wekelijks was de pers voor de Pontanus dus gemiddeld 5 uur aan de gang, dus veel te weinig om te veronderstellen dat een afzonderlijke drukker met het perswerk belast is geweest. Gegeven de dubbele technische vaardigheid die de typo van toen bezat nl. die van letterzetter en die van drukker, zal de zetter dus, als hij op zijn zetsel het imprematur verkregen had, dat ook zelf afgedrukt hebben, de distributie overlatende aan het jongmaatje, dat ik veronderstelde en bij het drukken voor het onballen ook door een ander ter zijde gestaan wordende.

Op grond van het contract en een uitrekening van het boek kan dus met een zekere mate van waarschijnlijkheid vastgesteld worden, dat het boek gereed gemaakt is op één pers door één volslagen werkman en twee helpers met een werktijd van 13 uren per dag.

In de uitvoerings-techniek van de Pontanus is dus op deze wijze wel enige klaarheid gekomen. Er blijven echter moeilijkheden over. In het contract is bepaald, dat Jansonius het boek zal drukken, niet zal doen drukken te Harderwijk, en hij voor zetmateriaal zal gebruiken dezelfde letter, waarmede gedrukt is 'd'histoire Ubbonis Emmii', waarmede geen andere editie bedoeld kan zijn dan de Rerum friscicarum historia van Emmius, die gedrukt door Hendrik van Haestens te Leiden, in 1616 bij Lodewijk Elsevier aldaar het licht zag. Dat inderdaad deze uitgave bedoeld wordt en niet de voorloppers er van die Emmius in zes decaden bij verschillende drukkers had doen verschijnen, kan gereedelijk geloofd worden, omdat deze decaden geheel gezet zijn uit cursief en in octavo-formaat zijn, en de Elsevier-editie evenals de Pontanus een foliant uit romein is. Maar daarin is dan ook de eenige technisch-typografische overeenkomst, want aan de bepalingen van het contract is niet de hand gehouden. Wel is waar wordt

nog in het raadssignaat van Arnhem van 26 Dec 1638 gezegd, dat Janssonius het ook inderdaad gedrukt heeft, maar elders wordt hij alleen genoemd als de uitgever. Dit ook staat duidelijk te lezen in het adres van het werk:

'Harderovici Gelrorum excudit Nicol. à Wieringen sumptibus Joh.Janssonii', d.w.z. gedrukt te Harderwijk door Nicolaas van Wieringen en uitgegeven door Joh.Janssonius. En dat niet alleen: de letter is niet nieuw gegoten, integendeel vrij wel gesleten, en zij is evenmin die van Emmius'Historia.

Waarom de regeering van Gelderland het hadden voorgeschreven is gereedelijk te begrijpen: de beschrijving van hun provincie moest uitwendig gelijkwaardig zijn aan die van Friesland, maar ze zijn daarin bedrogen uitgekomen. In druk, in zetswijze, in verdeeling, in kleur, kortom in de geheele typographie is de Emmius anders en naar mijn persoonlijk inzicht beter. Alleen het formaat is gelijk en is het papier, althans van exemplaren der Universiteits-Bibliotheek van Amsterdam, die ik gebruik, van de Pontanus een betere; of dit wellicht een exemplaar is op het beste schrijfpapier, waarvan sprake is in het contract, weet ik niet. Het streven, dat bij de heeren van Gelderland blijkbaar bestond, met hun provincieboek vooral niet ten achteren te staan bij het Friesche werk, volgt ook uit nog iets anders. Voor de Emmius waren de kaarten geteekend door Nicolaas van Geelkerken, die sinds 1617 en nog eenige jaren later te Leiden werkzaam was als graveur, kunsthandelaar en boekverkooper, in 1628 tijdelijk en in 1630 voor vast aangesteld werd tot landmeter van het vorstendom Gelderland en het graafschap Zutphen en in die kwaliteit woonde te Arnhem, waar hij omstreeks 1657, vóór 29 Januari van dat jaar overleed; voor de Pontanus wenschten de heeren van Gelderland dat dit zou geschieden door den landmeter Nicolaes van Geelkerken, daarmede blijkbaar denzelfden persoon bedoelende. De eenige kaart in het boek echter die gesigneerd is, is van een J. van Geelkerck, niet onwaarschijnlijk zijn zoon Jacobus."

Uit een raadsbesluit van Nijmegen, 6 februari 1639, blijkt, dat voor de 'Historiae Gelricae' f 18.- per exemplaar betaald werd.

DISPUTATIO MEDICA
INAUGURALIS,
DE

Febre Intermittente Epidemiâ,

Quam

Præside Deo Ter Opt. Max.

Ex Auctoritate Magnifici D. Rectoris,

D. WILHELMI WILHELMII

L.A.M. ac S.S.Th.Doct. Ejusdemque Facultatis

in Illustri Ducatus Gelriæ & Comitatus Zur-

phanix Academia (quæ est Harder-

vici) Professoris Ordinarii,

NEC NON

Consensu Amplissimi Senatus Academici, & augustissima

Facultatis Medica Decreto,

Pro gradu Doctoratus, Summisque in Medicinâ honori-

bus & privilegiis rite ac solenniter consequendis

Publico omnium examini subicit

HENRICUS à BAKERODE Harlemono-Bar.

Ad diem 7. Maij. Horis locoque solitis.

HARDERVIC,

Apud PETRUM LINDENBERGH.

Anno M DC LX IX.

6. BOEKVERKOPERS, UITGEVERS

Op 24 oktober 1621 accorderen schepenen en boekverkopers dat "geene boeken die van buyten hier ingebracht sullen werden, hier bij auctie mogen verkocht werden anders als bij eene van de inwoonderen boekverkopers die het regt van burgerschap hebben." Op 26 maart 1622 is er sprake van een academisch boekverkoper en op 27 juni 1625 heeft Gedeon de Haes, boekverkoper, een geschil met de kerkeraad, als leverancier van premies voor de studenten. Het is deze zelfde Gedeon de Haes in wiens opdracht in 1605 door de Leidse drukker Henrick Lodowicxszoon van Haestens gedrukt werd: *Corte onderwijsinghe van de Musike int Latijn ende Duyts, genomen uyt de wijtloopighe Leeringhen des Musiciens. Ten dienste vande treffelicke Schole van de Veluwe in Gelder-Landt tot Harderwiick*'. (afb.26)

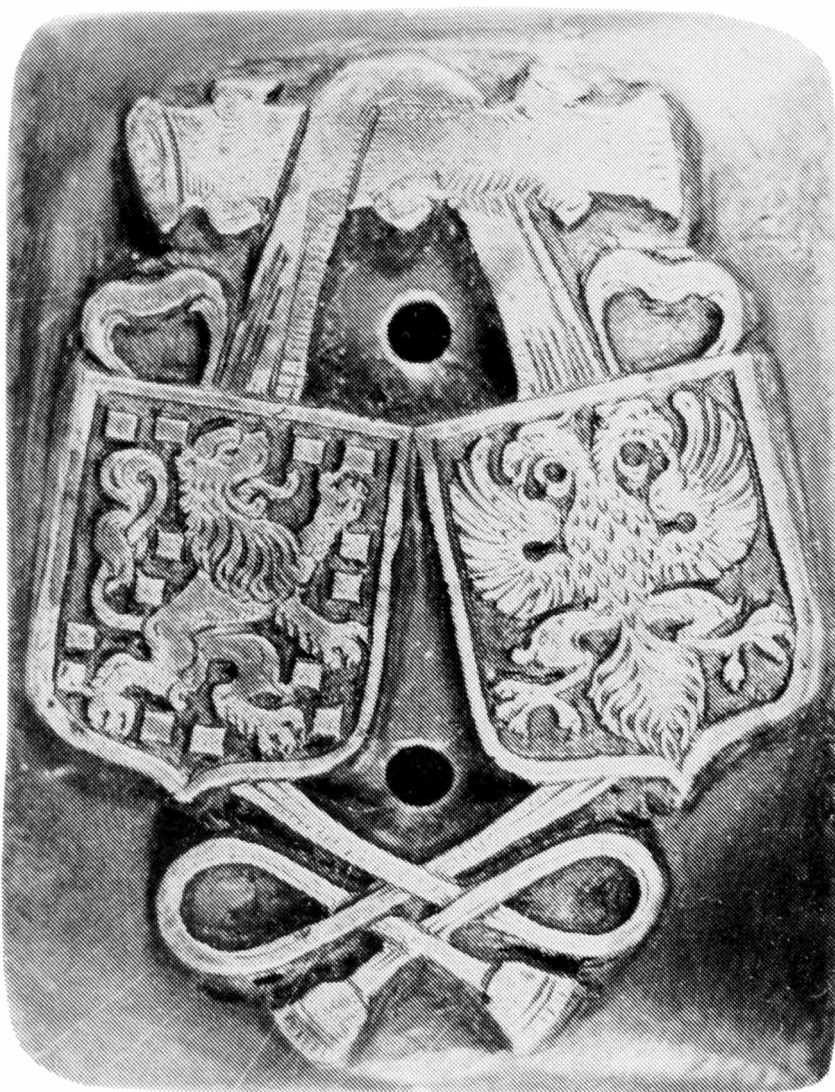
In 1650 drukte Egbertus Arnoldus van Nunspeet voor een boekhandelaar Wilhelmus Bosch de 'Medulla Physica' van Gisbertus van Isendoorn (afb.37). Wilhelmus Bosch werd op 21 april 1651 als Academiae Bibliopegus aan de Hogeschool ingeschreven en op 1 april 1665 opnieuw als Antigrapheus Acad. Bibliopola. Bouman vermeldt nog dat de studenten zelf hun boeken moesten innaaien, overal het goedkoopste adres zoeken, geen monopolie in de hand werken en de boekhandelaar Bosch waarschuwen dat hij er geen misbruik van maken mocht, waartegen de schoolraad in verzet kwam, daar deze het bij het oude wilde laten.

Zonder hier naar volledigheid te streven kan ik als een volgende boekhandelaar-uitgever Michiel Berentsen noemen, die volgens Ledeboer in 1662 in Harderwijk werkte. In diens bron staat echter voor Mich. Berentsen zodat hij boekhandelaar-uitgever geweest zal zijn. Vervolgens is te noemen: Arnoldus Gualtheri Parck tussen 1663 en 1671. Hij gaf de 'Opera posthuma' van J. Erasmus uit, een leerboek dat op de Latijnse school te Harderwijk gebruikt werd. De verkoop ging waarschijnlijk niet schitterend, zodat we achterin aantreffen "Amsterdam Joh.v Someren 1679 Hardervici apud Alb.Sas", die de rest later zullen hebben trachten te slijten (afb.61). Het stadsgezicht op de titelprent van dit werk is stellig niet Harderwijk. In 1669 treedt Petrus Lindenbergh op. De door hem in gebruik zijnde drukkersmerken, twee gekruiste hoorns van overvloed, waartussen een zwaard met lauwerkrans en daarboven een springende eenhoorn; en een groep musicerende vrouwen met de zinspreuk "Summa Peti" (de top is bereikt) komen in Harderwijk verder niet voor. Misschien horen zij elders thuis.

Ook de drukkersactiviteiten van Dionies van Lennep, boekverkoper in de Luttekepoortstraat, lijken mij zeer betrekkelijk. De samenwerking met Arent Olofsen te Amsterdam, die het tweede vervolg van 'De Vier Uitmuntende Gedigten' van Willem van Haren alleen uitgaf, wijst er misschien op dat hij de drukker was.

Gerrit Brouwer, boekdrukker en boekverkoper in de Hoogstraat, geeft alleen 'De lofzangen Israels' van Johannes Groenewegen uit. Misschien dat hij een dergelijk eenvoudig boekje zelf gedrukt heeft, maar in dezelfde straat zit Johannes Wigmans, die zegt in opdracht van Gerrit Brouwer, boekverkoper te Nieuwkerk, te drukken in 1746. Hij drukt verder in dat zelfde jaar een serie pamfletten (zie p.159).

Ook Johannes van Kasteel wil ik niet alle drukkersaktiviteit ontzeggen, al ligt het zwaartepunt van zijn bedrijf toch wel in de boekhandel en uitgeverij, zoals uit de rekeningcourant met Luchtmans in Leiden blijkt. Ik zal hierna op dezelfde wijze als ik dit voor de boekdrukkers deed van de genoemde uitgevers-boekhandelaren een werkstuk laten volgen. In de lijst van te Harderwijk gedrukte boeken zijn de boekhandelaren/uitgevers chronologisch tussen de drukkers opgenomen.

afb.31. Stempel voor de versiering van een prijsband.

7. BOEKBINDERS

We zagen reeds (blz. 69) dat Wilhelmus Bosch op 21 april 1651, als Academiae Bibliopegus, aan de Academie werd ingeschreven en op 1 april 1665 opnieuw, nu als Antigrapheus Acad. Bibliopola. De studenten moesten zelf hun boeken innaaien, overal het goedkoopste adres zoeken, geen monopolie in de hand werken en de boekhandelaar Bosch waarschuwen dat hij er geen misbruik van mocht maken.

11 April 1676 werd Johannes Coolhoven Academiae Bibliopegus, 19 april 1709 Theodorus Kanneman als Bibliop. vig. resc. D D Curat d 11 April 1709 ingeschreven. 12 Juni 1765 werd Hermanus Lunterbos tot Custos der Academische bibliotheek benoemd. In latere resoluties wordt hij boekbinder genoemd (zie blz.124).

Veel is er dus over de boekbinder niet te vinden, wel zijn er enkele fraaie stukken van hun bindwerk bewaard gebleven. Allereerst een geheel in leer gebonden exemplaar van J. Schrassert, Hardervicum Antiquum (1732), met het wapen van Harderwijk in goud op beide platten (zie titelprent). Voorts een viertal prijsbanden van het Nassau-Veluwsch gymnasium, te weten:

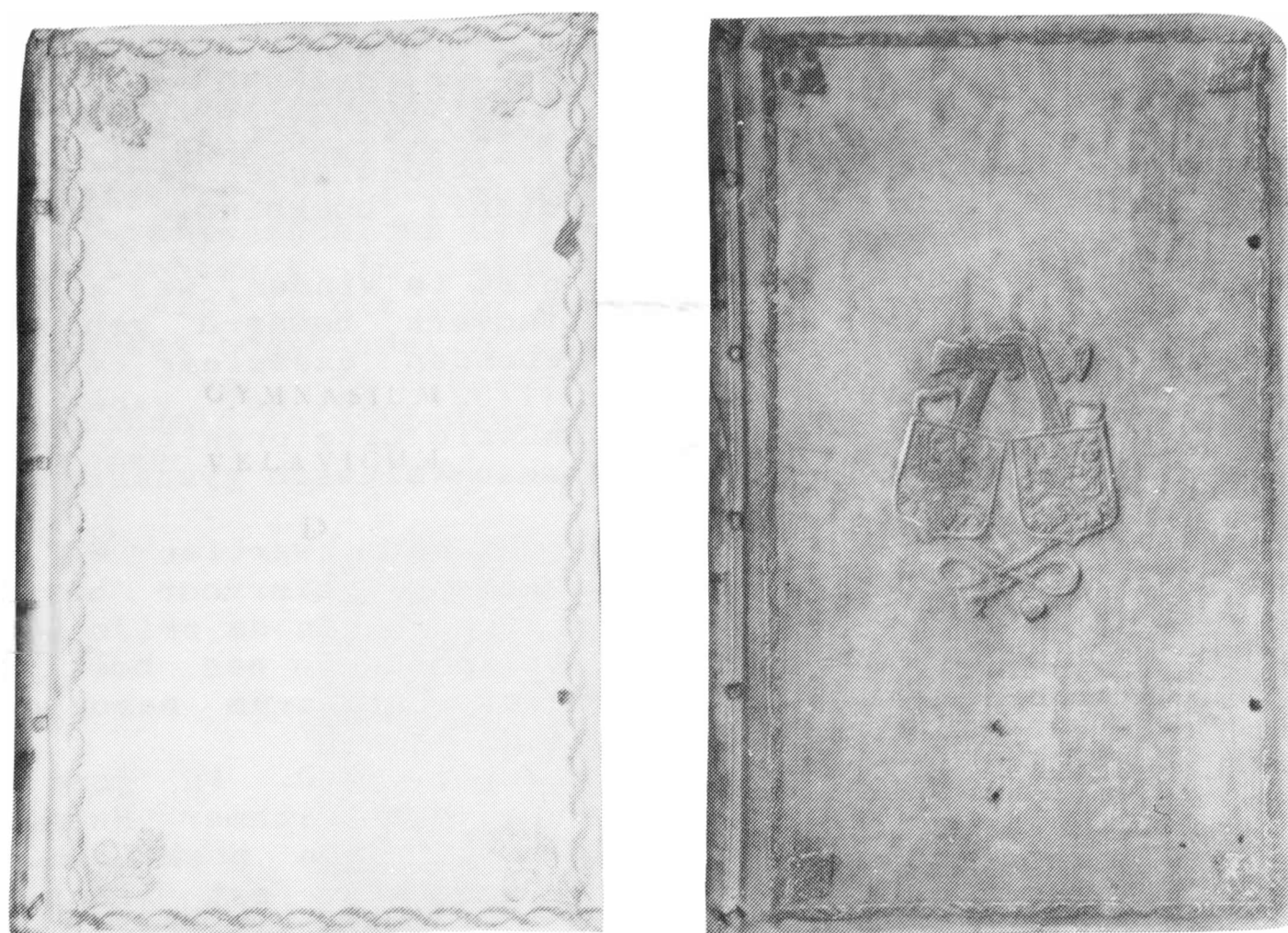
a. perkamente band met het wapen van het kwartier en van Harderwijk op beide platten. Het stempel hiervoor bevindt zich nog in het Veluws museum. Als winnaar van de prijs wordt Jacobus van Geuns 1782 genoemd. De inhoud is een boek van Petrus Burmannus; Phaedri Aug. Liberti, Fabularum aesopiarum libri V. Leiden 1745. WK. (afb. 32)

b. perkamente band met Gymnasium Velavicum D. in goud op beide platten. De prijs werd gewonnen door Dithmer Huisman, 26 juni 1806. De inhoud bestaat uit een boek van F. Oudendorp; Julii obsequentis quae supersunt ext libro de Prodigiiis cum animadversionibus Joannis Schefferi, et supplementis Conradi Lycosthenis. Leiden 1926. WK. (Afb. 32).

c. perkamente band met Gymnas. Velav. D., prijs voor Jac. Joh. Kleinpennink, 1812. De inhoud is de prachtige atlas van Bern. Siegfr. Albinus; Explicatio tabularum anatomicarum Barth. Eustachii accedit tabularum. editio nova. Leiden 1744. VMH.

d. perkamente band met Donum Gymnasi Nass-Velav. Prijs voor W.K. Vosmaer. De inhoud is een boek van Aretaeus Cappadox; De causis et signis acutorum et diuturnorum morborum libri IV. etc. Ed. cur. Herm. Boerhaave. Leiden 1735. VMH.

Opvallend is het enorme tijdsverschil tussen het drukken van het boek en de schenking aan de beste leerling, variërend van 37 tot 104 jaar. Het zij alle Leidse drukken, die waarschijnlijk antiquarisch verworven waren.

afb. 32. Gestempelde prijsbanden van het gymnasium.

8 . A F B E E L D I N G E N

8. a. Afbeeldingen met gegevens
over drukker en auteur

THOMAS HENRICKZON 1611-1617

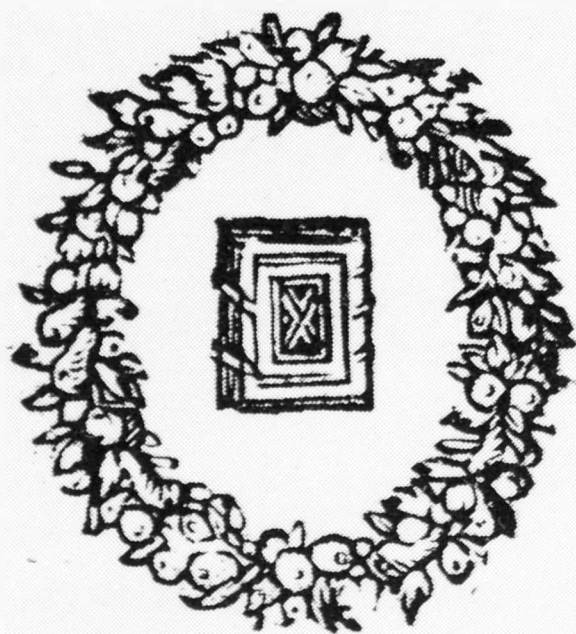
Volgens Ledeboer werkzaam van 1612-1621. Boeckdrucker der Hogher Schole. Woonde in de Donkerstraat. Waarschijnlijk is hij "De boekvercoper op het wijnhuis" die in 1617 werd begraven.

'Tegenbericht op D Vorstii Lasterlycke ende ongefondeerde antvvoort' (1612)
door
Jodocus Hoeingius

Over de auteur vermeldt Bouman: "Kort na de instelling der kwartierschool werd hij tot rector aangesteld, geboren Unna in den Lande van der Mark, overleden 1637. Zijn groote naam kwam buiten twijfel der opkomende Veluwsche school zeer te stade: want hij genoot even algemeende achting in de kerkelijke, als in de geleerde wereld. En het is zoo goed als zeker, dat hij, toen men nog geen Hoogleeraar der oude Letterkunde had, diens taak vervulde."

TEGENBERICHT
op
**D. VORSTII LASTER-
LYCKE ENDE ONGEFON-
DEERDE ANTIVOORT, DAER MEDE HY
JODOCI HOEINGII RECTORIS DER SCHOOL DES
Weluschen quartiers tot Harderwyck/ getuyche-
nis/tegens hem gegeven/in sijnder VOL-
COMENDER ANTIVOORT poget
te vernietighen:**

^{gestelt}
Tot nodige defensie des interesscerden.

HARDERWYCK
By Thomas Ienricksoon / wonende inde
Douchter-Stract anno 1612.

WEDUWE THOMAS HENRICKZON 1620-1625

Gymnasii Typographus

'Medicinalium Observationum Exempla Rara' (1621)

door

Rembertus Dodoens

Geboren Mechelen 29 juni 1517, overleden Leiden 10 maart 1585. Stadsarts te Mechelen, lijfarts van keizer Maximiliaan II en Rudolf II. Sedert 1582 hoogleraar te Leiden. Beroemd Vlaams kruidkundige. Zijn voornaamste werk is het 'CruydeBoeck'.

(dr. D.A. Wittop Koning, Amsterdam)

Remb. Dodonæi Medici Cæs. 16/ 1641

MEDICINALIVM
OBSERVATIONVM
EXEMPLA RARA.

*Accessere & alia quadam, quorum Elenchus
pagina post Præfationem exhibet.*

*Leenaudo
D. M.D. Par.*

HARDERVIC,
Apud Viduam Thomæ Henrici, Impen-
lis Henrici Laurentij, Bibliopolæ Amstel-
redamensis. M.D. XXI.

CLAES VAN WIERINGEN 1626-1650

Volgens Ledeboer werkzaam van 1627-1650. In 1639 benoemd tot Gymnasii Typographus. Op 21 april 1649 als Academiae Typographus aan de academie ingeschreven. Geboren te Harderwijk, huwt aldaar 3 mei 1626 Femmetje Benniers, eveneens geboortig uit Harderwijk.

'Historiae Gelricae libri XIV' (1639)

door

Johannes Isacus Pontanus.

Geboren 21 januari 1571 in de Deense wateren, begraven te Harderwijk 5 oktober 1639. Geschiedschrijver van Denemarken, Gelderland en Amsterdam. Bouman schrijft: "Tot de geneeskunde (1606) breidde zich wat later eerst het onderwijs uit toen men het ongedachte geluk had in Pontanus een hoogleeraar te bezitten wien dat aangelegen vak even veilig toevertrouwd was als de Wis en Natuurkunde (1604) waarvoor hij eigenlijk te scheep kwam." Bouman vervolgt: "Het grootste licht, dat ooit te Harderwijk geschenen heeft, Doctor der Medicijnen, maar in alle wijsheid ervaren, groter van verstand dan van statuur, rijker van hersenen, dan van uitspraak!"

Reeds in 1621 kreeg Pontanus de opdracht van de Staten van Gelderland de geschiedenis van het gewest te schrijven als voortzetting van het door Paulus Merula en Johannes Lontius aangevangen werk. Hij kreeg hiervoor een jaargeld van f 300,-. Op 15 mei 1622 is hij begonnen. Burgemeester Ernst Brinck verleende medewerking. Pontanus kreeg in 1638 een verering van 1000 rijksdaalders, Brinck van f 600,-. Behalve het genoemde werk werden van zijn hand te Harderwijk gedrukt:

'Disceptationum' (1614). Bij Thomas Henrickzoon. Zie onder.

'Originum Francicarum' (1616). Bij Thomas Henrickzoon.

'Disceptationum chorographicarum de Rheni divortijs et accolispopulis adversus Ph Clvvervm partes duae' (1617). Bij Thomas Henrickzoon.

'Noviomagum Gelriae ducatus urbs primaria. Desumpta haec Neomagi discriptio ceteraque quae in ea explicantur exprimo libro operis historiae quod modo de universo illo ducatu adornatur' (1628). Bij Claes van Wieringen.

'Discussionum Historicarum quib, praecipue quatenus et quodnam mare liberum vel non liberum clausumque accipiendum dispic' (1637). Bij Claes van Wieringen.

(dr. D.A. Wittop Koning, Amsterdam)

afb.35. J.I. Pontanus, Historiæ Gelricæ Libri XIV. 1639.

NOVIOMAGUM GELRIÆ DVCATVS VRBS PRIMARIA;

Desumpta hæc Neomagi descriptio
ceteraque, quæ in eâ explicantur, ex primo Libro
Operis historici, quod modò de universo illo
Ducatu, ut & Comitatu Zutphani-
ensi, adornatur,

AUTHORE

IOH. ISACIO PONTANO *Ducatus
Gelriæ ac Comitatus Zutphaniæ
historiographo.*

HARDERVICI,

Excudebat NICOLAUS à WIERINGEN,
Gymnasij Typographus. M. DC. XXVIII.

EGBERTUS ARNOLDUS VAN NUNSPEET 1645-1651

Op 9 mei 1651 werd hij als Vice typ(ographus) Academiae aan de hogeschool ingeschreven. Hij drukte in 1650 voor Wilhelmus Bosch, boekverkoper. Op 9 maart 1652 werd "Eybert Arentz boeckdrucker van Nunspeet op het kerckhoff met alle clocken begraven."

'Medulla Physica' (1650)

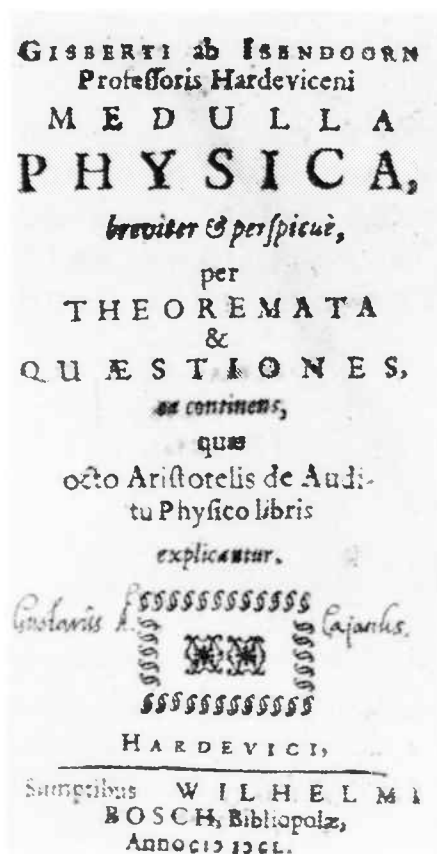
door

Gisbert van Isendoorn

Geboren Ede 3 december 1601, overleden Harderwijk 30 april 1657. Leerling van de Veluwe kwartierschol. Doctor in de geneeskunde Parijs 1620. Sedert 20 juli 1647 professor primarius te Harderwijk in de wijsbegeerte. Rectoraatsrede 1652: 'De noctis amoris et vini usu atque abusu'. Voor de opdracht der 'Medulla Physica generalis et specialis' (1658) ontving zijn weduwe een geschenk van f 150,-.

Van Isendoorn schreef voorts 'Cursus Logicus systematicus et agonisticus', gedrukt bij J. Tollius in 1654, (afb. 24a) bij wie in 1658 ook een tweede druk van 'Medulla Physica' verscheen.

(Universiteitsbibliotheek, Amsterdam)

afb.37. Titelblad van G. van Isendoorn, Medula Physica. 1650.

JOHANNES TOLLIUS 1651-1667

Volgens Ledeboer werkzaam van 1649-1660. Zijn tweede huwelijk, met Aaltje Top, geboren te Elburg, vond plaats te Elburg op 10 juni 1655.

20 Maji
Josan Tollius, Boekdrukker
vander Academie alhier, &
Aaltje Tops. j. d. van
Elburg.
Attestatus
op Elburg
Ex ibi con-
firmatus 10
Junij.

Op 8 juli 1651 werd hij als Typographus Academiae aan de hogeschool ingeschreven. Hij was een broer van de hoogleraren Cornelius en Alexander Tollius.

'Nieuwe Gedichten Sonder rym, naa de Griexe en Latynse Dicht-
maten, op allerhande soorten van Verssen, ingestelt' (1656).
door
Conrad Goddaeus

Geboren Vaassen 1612, overleden in 1658.
Zijn gedichten zonder rijm hebben een zeer merkwaardig
inleiding over de toepassing van de klassieke metra in
Nederlandse verzen. De gedichten zelf zijn om deze techniek
eigenaardig, maar overigens eerder zonderling te noemen.

(Universiteitsbibliotheek, Amsterdam)

afb.38. Titelprent van Conrad Goddaeus, Nieuwe Gedichten. 1656.

afb.39. Titelblad van de Nieuwe Gedichten sonder rijm. 1656.

JOACHIM GERHARD BECIUS 1655-1657

'Disputatio ethica de Religione' (1657)
door
Arnoldus Straetman

Behalve dat hij in Arnhem werd geboren, zijn van Arnoldus Straetman geen bijzonderheden bekend.

DISPUTATIO ETHICA
DE
RELIGIONE.

Quam

AUXILIANTE DEO,

Sub Prasidio

CORNELII à THIELL,

A. L. M. Phil. Doct. & Phil. Pract.

Prof. in Incl. yta Ducatus Gelriae &

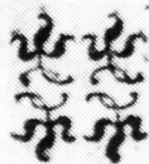
Comit. Zutphan. Academia

(quæ est Hardervici)

Publicè defendet

ARNOLDUS STRAETMAN Aren. Gelr.

Ad d. Lun. horis locoque solitis.

HARDERVICI,

Typis JOACHIMI GERHARDI BECIUS.

M. D. C. LVII.

SOCIETAS TYPOGRAPHICA HARDEVICENA 1656

Waarschijnlijk bestaande uit de drukkers J. Tollius, Joachim Gerhard Becius en Mathias Beets, mogelijk later uitgebreid of aangevuld met Paulus van den Houte.

'De febre pestilenti tractatus' (derde druk, 1656)

door

Petrus Salius

Over de auteur is mij niets naders bekend.

Het exemplaar in de universiteitsbibliotheek te Upssala heeft een handgeschreven opdracht aan: Clarissimo experientissimeque viro, DRANCISCO JACOBO KOCHIO, Medicinae Doctori et Professori, in Academia Hardervicena, celeberrimo d.d.

Societas Typographica Hardervicena.

PETRI SALII
DIVERSI, MEDICI
AC PHILOSOPHI

FAVENTINI,
DE FEBRE PESTILENTI TRACTATUS
ET

Curationes quorundam particularium morborum,
quorum tractatio ab Ordinariis Practicis
non habetur.

Atque Annotationes in Artem Medicam, de medendis hu-
mani corporis malis, à DONATO ANTONIO ab AL-
TOMARI, NEAPOLITANO conditam.

Cum gemino Indice; uno Capium, altero Rerum.
Editio tertia, precedentibus multò tersior.

HARDEVICI, Ex officinâ Societatis Typographicae 1656.

*Clarissimo Experientissimô viro, D. FRANCISCO
JACOBO KOCHIO, Medicinæ Doctori & Professore, in
Academiâ Hardevicenâ, celeberrimo, ad
Societatis Typographica Hardevicena.*

PAULUS VAN DEN HOUTE 1661-1672

Gedoopt te Harderwijk op 9 maart 1632 als zoon van Harmen en Mechtelgen Dercx. Huwt te Ermelo op 4 november 1660 Marijtje Jacobs, geboortig uit Harderwijk. Van den Houte werd op 31 mei 1667 als Academiae typographus aan de academie ingeschreven.

'Epicrisis honestatis rei trapeziticae' 1661

door

Paulus Colonius

Predikant te Leerdam (1648) en Harderwijk (1656). Hoogleraar in de godgeleerdheid te Harderwijk. In 1664 predikant te Deventer, in 1675 te 's Hertogenbosch, waar hij in 1694 overleed.

In het oud archief van Harderwijk bevindt zich een verzoek (1661) aan de magistraat om het herdrukken en verkopen van het boekje, getiteld 'Epicrisis', uitgegeven door prof.ds. Paulus Colonius, te verbieden, "als zijnde de inhoud beleedigend" voor prof. Michael Wolfardus en andere geleerden.

PAULI COLONII
ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ

IN

Defensionem Honestatis, &c.
Rei Trapeziticæ,

CUM

*Annexis notis, in aliquot Epistolas, &
alia, quæ alicujus sunt momenti,*

A

Philodanista in calce Defensionis
sux adjecta.

HARDERVICI,

Apud PAULUM vanden HOUTE,

ANNO M. DC. LXI.

ALBERT SAS 1675-1700

Volgens Ledeboer werkzaam tussen 1691 en 1706. Geboren te Harderwijk, vond zijn eerste huwelijk, met Geertje Daniels Schut, aldaar plaats in 1676. (Ondertrouw 27 augustus) Zij werd geboren te Beekbergen. Ging op 24 juni 1685 een tweede huwelijk aan met Margaretha van Holthe, geboren te Elburg. Hij werd op 2 juni 1675 als Aacademiae Typographus aan de hogeschool ingeschreven.

"12 October 1700 werd Albert Sas in de kerk begraven, tweemaal geluid."

'Disputatio Medica inauguralis de Utilitate explorandorum in aegris excrementorum ut signorum' (1693)

door

Herman Boerhaave

Geboren Voorhout 31 december 1668, overleden Leiden 23 september 1738. Studeerde te Leiden theologie, filosofie en geneeskunde, promoveerde te Harderwijk op 13 juli 1693 in de geneeskunde. Beroemd geneeskundige, schrijver van vele medische werken. Hoogleraar in de botanie en de geneeskunde te Leiden.

DISPUTATIO MEDICA
INAUGURALIS,
DE
Utilitate explorandorum in ægris
excrementorum ut signorum.
Quam
Favente Deo Ter Opt. Max.
Ex Auctoritate Magnifici Rectoris,
D. ANTONII SCHULTINGII Joh. F.
J. U. D. & in Illustri Ducatûs GELRIÆ, & Comi-
tatûs ZUTPHANIÆ Academia, quæ est HAR-
DEROVICI, Antecessoris Ordinarii,
NEC NON
*Consensu Amplissimi Senatûs Academicæ, & Nobi-
lissimæ Facultatis Medicæ decreto,*
Pro gradu DOCTORATUS, summisque in MEDICINA hono-
ribus, & privilegiis, ritè & legitime consequendis,
Eruitorum Examini subicit.
HERMAN BOERHAVEN, Batavus.
Ad diem 14. Julii hora locoque solitis.

HARDEROVICI,

Apud ALBERTUM SAS, Academiæ Ducatûs Gelriæ
& Comitatus Zutphanix Typogr. 1693.

WEDUWE & ZOONS ALBERT SAS 1700-1705, 1708, 1713-1715

Op 3 december 1700 werd Petrus Sas Academiae Typographus et suis Hardervicensis aan de hogeschool ingeschreven. Peter Sas werd gedoopt te Harderwijk op 5 augustus 1677 als zoon van Albert Sas (zie pag. 90).

'Verbeterde deductie van de rechten en privilegien der Stad Harderwijk' (+1704)
door de Welmeïnende uytgegeven

Dit is een antwoord op de 'Ampliatie totte Deductie van de Rechten en Privilegien der oude vrije Anzee stad Harderwykch', die beschrijft dat de burgerij na het overlijden van de koning-stadhouder het bestuur in handen wil nemen. Deze "verbeterde deductie" wil alles bij het oude laten.

VERBETERDE DEDUCTIE

Van de

RECHTEN EN PRIVILEGIEN

Der Stad

HARDERWYK,

Door de Welmeinende uytgegeven.

Tot HARDERWYK,

By de WED. en de Soons van ALBERT SAS.

V.M.

PETRUS SAS 1707

Hij werkte voor Joannes Wolters te Amsterdam.

'Rerum Geographicarum libri XVII Accedunt... notae.G.Xylandri et aliorum' (2 delen, 1707)

door
Strabo

Strabo was een Grieks geograaf en historicus (geboren Amaseia in Klein Azië 64/63 v. Chr., overleden ca 19 na Chr.) Hij bezocht Rome. Het belang van zijn werk wordt duidelijk uit het feit dat het in 1707 nog altijd herdrukt werd. (afb. 12)

(Universiteitsbibliotheek, Amsterdam)

DANIEL SAS 1709-1712

Hij werd op 13 september 1709 als Daniel Sass Harderov-Gelr. Academiae Typographus aan de academie ingeschreven. Gedoopt te Harderwijk op 30 januari 1680 als zoon van Albert Sas (zie blz. 90). Huwde te Ermelo (ondertrouw 9 augustus 1705) Francyntje van Bogergen, geboren te Amersfoort.

'Phosphorus Philosophicus Novissimus, seu Logica contracta Claubergiana Illustrata' (1712)

door

Johannea Flenderus

Geboren te Nassau Siegen 1653. Was rector te Zutphen 1685, hoogleraar wijsbegeerte, redeneerkunde en bovennatuurlijke te Zutphen 1686.

Het boek is een commentaar op Claubergs 'Logica contracta'.

WEDUWE ALBERT SAS & ARENT OLOFSEN 1716-1730

Op 11 mei 1716 werd Arent Olofsen als academiedrukker aan de hogeschool ingeschreven.

Op 1 mei 1716 werd Margaretha van Holthe, vidua Alberti Sas als Academiae Typographus aan de hogeschool ingeschreven.

In 1741 was Olofsen boekverkoper in de Gravestraat, 't 5e huis van de Voorburgwal te Amsterdam. Hij was drukker van muziek.

'Inauguratio Leges et Statuta Illustris academiae' (1727, herdruk van 1648)(zie pag. 55).

INAUGURATIO
LEGES
ET
STATUTA
ILLUSTRIS ACADEMIÆ
DUCATUS GELRIÆ
ET
COMITATUS ZUTPHANIÆ
HARDERVICI CONSTITUTÆ.

Apud Viduam ALB. SAS. & A. OLOFS. Acad. Ducat. Gelriae
& Comit. Zutphaniae Typ. Ord. cis. 13 ccxxvii.

WEDUWE DANIEL SAS & WILLEM LUNTERBOS 1725

Zie over Daniël Sas bladzijde 95, over Willem Lunterbos bladzijde 112. Het enige werk van de firma, dat ik ken, is:

'Exercitationum theologicarum decas de prologe Evangelii Johannis' (1725)

door

B.S. Cremer

Geboren Zutphen 1683, overleden Harderwijk 1750. Predikant te Stavenisse en Asperen. Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Harderwijk 1717.

EXERCITATIONUM
THEOLOGICARUM
D E C A S
D E
PROLOGO
EVANGELII JOHANNIS
AD JOHAN. I: 1-18.

Ubi recepta Sententia, Prologum contra **ANTICHRISTOS**
Primitivæ Ecclesiæ scriptum esse, adstruitur; & Do-
ctrina Salomonis de Summæ Sapientiæ Genera-
tione tam **NATURALI** quam **OECONOMICA**
inter alia vindicatur,

A U C T O R E
BERNARDO SEBASTIANO CREMER.

HARDEROVICI

Apud Viduam D. SAS & GUIL. LUNTERBOS. 1725.

WEDUWE DANIEL SAS 1730

Het enige mij bekende werkstuk uit haar drukkerij is:

'Disputatio Juridica inauguralis de Stigmate Faciei humanae
non inurendo' (1730)

door

Joannes Joachimus de Man

Geboren te Nijmegen. Nadere gegevens zijn mij niet bekend.

DISPUTATIO JURIDICA
INAUGURALIS,
DE
S T I G M A T E

Faciei humanæ non inurendo.

Ad L. XVII. C. de Pœnis

Quam,

Favente DEO Opt. Max.

Ex Auctoritate Magnifici Rectoris,

D. GOTFRIDI MASCOVII

J. U. D. Ejusdemque in Illustri DUCATUS GELDRIÆ

& COMITATUS ZUTPHANIÆ Academia, quæ

est HARDEROVICI, Professoris Ordinarii.

NEC NON

Consensu Amplissimi Senatus Academici, Nobilissimæque Facultatis

JURIDICÆ Decreto,

PRO GRADU DOCTORATUS, tumisque in Utroque JURE

Honoribus & Privilegiis rite & legitimè consequendis,

Eruditorum disquisitioni submittit

JOANNES JOACHIMUS DE MAN, Noviom. Gelrus.

Ad diem 22 Junii. hora locoque solitis.

Apud Viduam DANIELIS SAS. Academiæ Ducatus Geldriæ
& Comitatus Zutphanæ Typ. cio. 10. ccxxx.

HERMAN RAMPEN 1684-1700, 1711-1713

Boekverkoper, stadsdrukker in de Bruggestraat. Volgens Ledeboer werkzaam tussen 1695 en 1700.

Rampen is de Harderwijker boekdrukker, die zijn werken nog het meest illustreerde. Zijn zinspreuk luidde: In Ramp - en Druck - Is myn geluk.

'De vervarelyke schip-breuk van 't oost-indisch jacht ter schelling onder het landt van Bengale, verhalende desselfs verongelucken, en den gruwelijken hongers-nood van 32 schipbreukelingen op zeker onbewoont eiland, daer sy van 't wrak met een vlot aenquamen. Hoe sy van het selve Eiland in Bengale landen en voorts in 't veld-leger van den Grooten Mogol, tot in 't koningrijck van Assam landewaerts opgevoert zijn' (den vierden druk, 1698).

beschreven door

Frans Jansz vander Heyden

Van deze schrijver zijn mij geen nadere gegevens bekend.

Nog een uitgave van de vierde druk verscheen bij Dirk & Johan Rampen (zie pag.104). In 1722 verscheen bij Jan Rampen (zie pag.106) opnieuw een uitgave van het werk.

VERVARELIJKE
SCHIP-BREUK
VAN'T
OOST-INDISCH
JACHT ter SCHELLING,
Onder het Landt van Bengale;

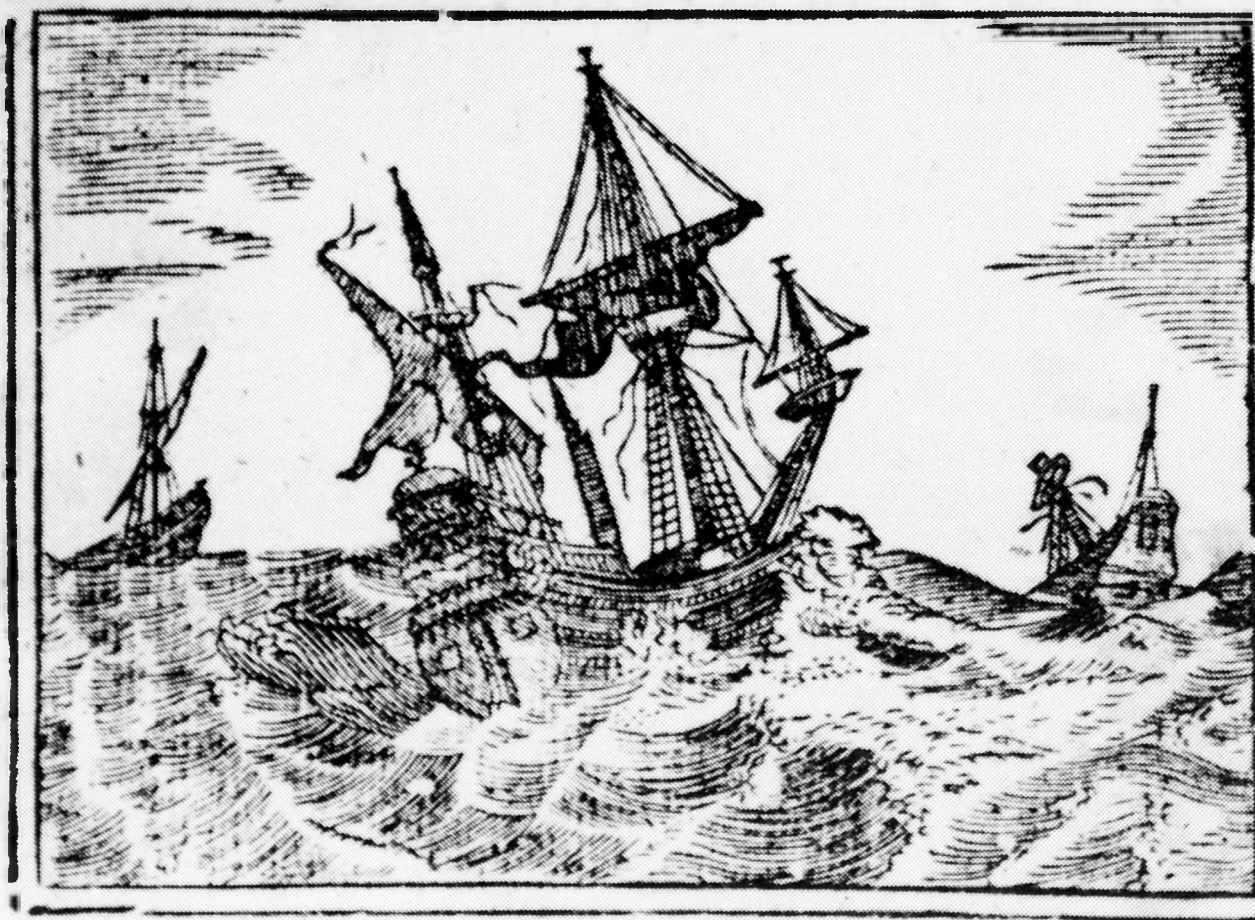
Verhalende desselfs verongelucken, en den gruwelijken
hongers-nood van 32. Schip-breukelingen op zeker onbewoont
Eiland, daer sy van 't Wrak met een Vlot aengusmen.

**Woe sy van het selve Eiland in Bengale landen / en voortga
in 't Veld-leger van den Grooten Mogol, tot in 't Koninkryck van Assam
landwaerts opgevoert sijn.**

*Benefens een bondige beschryving der Koninkrijken van
Arrakan, Bengale, Martavan, Tanasserij, &c.*

Beschreven door FRANS JANSZ vander HENDEN.

Den vierden Druk doorgaens met Platen verciert.

U Hardevijck, bij HERMAN RAMPEN, Boekverkooper, 1698.

DIRK & JAN RAMPEN 1704-1709

Dirk Rampen werd gedoopt te Harderwijk op 29 februari 1684.
Hij huwde aldaar op 19 maart 1710 Bartha Hermina van Asselt,
geboren te Harderwijk.
Dirk Rampen is later te Zwolle werkzaam met F. Clement Over
Jan Rampen zie bladzijde 106.

'Viridarii Academiae Ducat. Gelriae et Comit. Zutphaniae quod
est Harderovici Herbarum ac Usualium Plantarum Catalogus'
(1709)

door

Ernestus Wilhelmus Westenberg

Geboren te Nijenhuis, verdronken Harderwijk 16 november 1712.
Op 11 april 1702 benoemd tot hoogleraar in de geneeskunde te
Harderwijk. In 1706 en 1711 rector van de universiteit.
Archiater (stadsmedicus).

De Hortus te Harderwijk werd in 1649 ingericht op de plaats
waar thans nog een plataan en een gingho aan haar bestaan
herinneren.

VIRIDARII
ACADEMIÆ

DUCAT. GELRIÆ ET COMIT.
ZUTPHANIÆ

Quod est

HARDEROVICI

Herbarum ac Usualium Plantarum

CATALOGUS

Opera & Cura

ERNESTI WILHELMI WESTENBERGII

Med. Doct. Eiusdemque Facultatis Prof. Ord.

Nec non Reipubl. Harderovicenz Archiatri.

HARDEROVICI,

Typis THEODORI & JOHANNIS RAMPEN. 1709.

JAN RAMPEN 1715-1732

Stadsdrukker, boekverkoper. Hij huwde te Harderwijk 6 maart 1716 Johanna Maria van Schoonhoven. In 1725 stond hij in relatie met Luchtmans in Leiden. Leverde in die tijd 6 catalogi van prof. Meyer, waarmee de veilingcatalogus van de boeken van Johannes Meier, overleden in 1725, bedoeld kan zijn.

'Hardervicum antiquum ofte Beschryvinge der Stadt Harderwyck' (1730)

door

Johan Schrassert

Geboren 14, gedoopt 15 juni 1687 te Arnhem. Overleden 1, begraven 9 februari 1756 te Harderwijk. Studeerde te Harderwijk. Advocaat van den hove van Gelderland 1706. Secretaris van Harderwijk 1709. Beroemd rechtsgeleerde. Trouwde met F.A. Focanus.

Op 6 mei 1730 betalen de rentmeesters aan Schrassert voor de 'Beschrijving van Harderwijck' f 130,- en aan Jan Rampen voor het drukken van dit werk f 143,-4-.

Schrassert schreef de volgende werken:

'Commentatio ad Reformationem Velaviae' (1719). Gedrukt bij Jan Rampen.

'Manipulus sicilimentorum feudalium' (1723). Gedrukt bij Jan Rampen.

'Tractatus de jure decimandi Gelrico' (1723). Gedrukt bij Jan Rampen.

'Liber singularis de Censu dominico et conventionali' (1724).

'Exercitationes de fama, de sacris privatis etc' (1729). Gedrukt bij Willem Lunterbos.

'Hardervicum antiquum' (1730). Gedrukt bij Jan Rampen.

'Hardervicum antiquum' (1732, tweede druk). Gedrukt bij Jan Rampen & Willem Lunterbos.

'Gereformeerde Willekeuren ende Stadtrechten van Harderwyck' (1734). Gedrukt bij Erven Jan Rampen.

'Practicae Observationes' (1736). Gedrukt bij Willem Brinkink.

HARDERVICUM ANTIQUUM.

Ofte

Beschryvinge der Stadt HARDERWYCK

Begrypende de Oude ende Uytterlijcke
Gedaante der Stadt en Schependom.

Als mede

Haere Regeering, Gildens ende Burgerie.

Mitsgaders

Der selver Rechten, Vryheden ende Voorbaeten binnen
en buyten.

T' samen-gesteld by Mr. JOHAN SCHRASSET,
Raad en Secretaris der selver Stadt.

Gedruckt by JAN RAMPEN Stads-Drucker. 1730.

'Codex Gelro-Zutphanicae' (1740). Gedrukt bij Willem Brinkink.

'Consultatien, Advysen' (1740-54, vijf delen). Gedrukt bij Willem Brinkink & Johan Moojen.

'Kortbondig Ondersoeck en Berigt. Dienende tot een rechtelyck Bewys, dat de hedendaegsche Saemenkomsten ende Oeffeningen van de soo genaemde Fijnen ongeoorlofd zyn' (1742, derde druk). gedrukt bij Willem Brinkink.

'Den Veluwsche Practizyn' (1745). Gedrukt bij Johan Moojen.

'Deductie van de vrije heerlykheid Almelo' (1749-51). Gedrukt bij Johan Moojen.

'Hortus Velavicus' (1753). Gedrukt bij Johan Moojen.

'Tractatus' (1757, tweede druk). Gedrukt bij Johan Moojen.

'Manipulus' (1758, tweede druk). Gedrukt bij Johan Moojen.

'Liber singularis' (1758, tweede druk). Gedrukt bij Johan Moojen.

WEDUWE JAN RAMPEN 1733

Volgens Ledeboer werkzaam in 1734.

'Disputatio juridica inauguralis de Testamentis' (1733)
door
Theodorus Johannes Coops

Auteur is afkomstig uit Kampen. Nadere gegevens zijn mij onbekend.

(Veluws Museum van Oudheden, Harderwijk)

DISPUTATIO JURIDICA
INAUGURALIS
DE
TESTAMENTIS

QUAM

Favente Deo Ter Opt. Max.

Ex Auctoritate Magnifici Rectoris

J. C. STRUCHTMEYERI

A. L. M. Philos. Doct. Histor. & Eloq. in Illustri Ducatus
GELRIÆ & COMITATUS ZUTPHANIÆ Academia, quæ
est HARDEROVICI, Professoris Ordinarii;

NEC NON

*Consensu Amplissimi SENATUS Academici, Nobilissimæque Facultatis
JURIDICÆ Decreto,*

PRO GRADU DOCTORATUS, summisque in Utroque JURE
Honoribus & Privilegiis ritè & legitimè consequendis,

Eruditorum examini submittit

THEODORUS JOHANNES COOPS

Campis Transfalanus.

Ad diem 14. Nov. hora locoque solitis.

Apud Viduam IOH. RAMPEN. Academiæ Ducatus
Gelriæ & Comitatus Zutphanæ Typograph. Ord. cto. 15. ccxxxiii

ERVEN JAN RAMPEN 1734-35

'Dissertatio medica inauguralis in qua exhibetur hypothesis nova de Februm intermittentium causa' (1735).

door

Carolus Linnaeus

Geboren Rashult (Zweden) 23 mei 1707, overleden Uppsala 10 januari 1778. Studeerde geneeskunde te Lund, promoveerde te Harderwijk 23 juni 1735 bij Johannis de Gorter. Beroemd Zweeds botanicus, bekend door zijn systeem van indeling van het plantenrijk.

DISSERTATIO MEDICA
INAUGURALIS
IN QUA EXHIBETUR
HYPOTHESIS NOVA
DE
FEBRIUM INTERMITTENT-
TIUM CAUSA.

QUAM

Favente Deo Ter Opt. Max.

Ex Auctoritate Magnifici Rectoris

JOHANNIS DE GORTER,

Philos. & Medic. Doct. atque hujus Facultatis Universæ in

Illustri DUCATUS GELRIÆ & COMITATUS ZUT-

PHANIÆ Academia, quæ est HARDEROVICI,

Professoris Ordinarii, ut & Reip. HAR-

DEROVICENÆ Archiatri.

NEC NON

*Consensu Amplissimi SENATUS Academici, Nobilissimæque Facultatis
MEDICÆ Decreto,*

PRO GRADU DOCTORATUS, summisque in MEDICINA

Honoribus & Privilegiis rite & legitime consequendis,

Eruditorum examini submittit

CAROLUS LINNÆUS

Smol-Svecus : Stip. Wredian.

Ad diem 23. Junii. hora locoque solitis

Apud Hæred. JOH. RAMPEN. Academiæ Ducatus
Gelrix & Comitatus Zutphanie Typograph. Ord. c15. 15. ccxxv.

WILLEM LUNTERBOS 1724-1729

Volgens Ledeboer werkzaam tussen 1727 en 1732, werkte in 1725 samen met Dani'l Sas. Lunterbos werd geboren te Harderwijk. Hij huwde aldaar (ondertrouw 12 juni 1707) Eesjen Wittop, geboren te Harderwijk 10 februari 1687. In 1749 stond hij als boekhandelaar genoteerd.

'Exercitationum trifolium' (1729)

'exhibens 1. Dissertationum de Fama 2. Dissertationum de Sacris privatis

3. Cogitationes ad quosdam versus Juvenalis, materiam sponsaliorum, nuptiarum et matrimonii spectantes'

door

Johan Schrassert

Over Johan Schrassert zie bladzijde 106.

JOANNIS SCHRASSET

JURECONSULTI,

Reipublicæ HARDERVICENÆ
a Consiliis & Secretis,

EXERCITATIONUM

TRIFOLIUM.

Exhibens I. Dissertationem de FAMA.
II. Dissertationem de SACRIS PRI-
VATIS. III. Cogitationes ad quos-
dam versus JUVENALIS, materiam
Sponsaliorum, Nuptiarum & Matri-
monii spectantes.

HARDERVICI,

Apud GULIELMUM LUNTERBOS,
Bibliopolam. Anno 1729.

WILLEM BRINKINK & WILLEM LUNTERBOS 1732

Willem Brinkink werd geboren te Deventer en verwierf op 21 februari 1738 het klein burgerschap van Harderwijk, omdat hij een burgerdochter had getrouwd.
Over Willem Lunterbos zie bladzijde 112.

'Hardervicum antiquum' (1732, tweede druk)
door
Johan Schrassert

Over Johan Schrassert zie bladzijde 106.

HARDERVICUM ANTIQUUM
Ofte
Beschryvinge der Stadt
HARDERWYCK.
E E R S T E D E E L.

H Begrypende de Oude ende Uytterlijke
Gedaante der Stadt en Schependom.

Als mede
Haere Regeering, Gildens ende Burgerie.

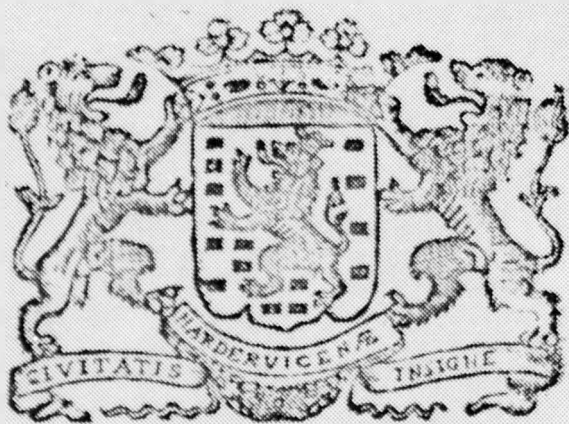
Mitsgaders
Der selver Rechten, Vryheden ende Voorbaeten
binnen en buyten.

T' Samen-gesteld by
Mr. **JOHAN SCHRASSERT,**

Raad en Secretaris der selver Stadt.

T W E E D E D R U C K.

Met Privilegie.

T H A R D E R W Y C K.
By { **WILLEM LUNTERBOSCH** }
 EN { **WILLEM BRINKINK.** } Boekverkoopers 1742

afb. 54. Titelblad van de tweede druk van
Hardervicum Antiquum

WILLEM BRINKINK 1733-1762

Boekdrukker en boekverkoper in de Bruggestraat. Volgens Ledeboer werkzaam 1732-1754-1763.

Tussen 1741 en 1749 stond hij in relatie met Luchtmans in Leiden, die hij de volgende boeken leverde:

1741 Monsr W. Brinkink credit

24 Nov.	1	Schrassert Codex Gelriae 4° 2 deelen	4. -
	2	,, Observat duae 2 voll 3gl4st	6. 8
	2	,, Consultatien en Advysen 2 dl à 50st	5. 6
	12	,, Kortbondig onderzoek 8°	2. 8
	6	Lulofs tegen Schrassert à 4 1/2 st	1. 7
	12	de Gorter Medicina dogmatica	12. -
	12	Pagenstecheri Tabella juridica 4°	6. -
		teruggezonden den 13 Juny 1747	
	5	Oosterdijk in Burmannum 4°	2.10
		,, idem int duyts 4°	1.15
	3	Posselii Syntaxis in 8°	1.10
zijn Ed schrijft den 27 Nov 1741 ontvangen te hebben			
	1	Musschenbroeck Elem 8°	
		natuurk 12° ergo te veel	5. 5

1747

13 Juny	12	Lambrechts comp anat in 8°	3.-
---------	----	----------------------------	-----

1749

15 Sept	40	Cellari liber latinitatis in 8°	21.-
	2	Vossii Grammatica lat magna in 8°	1.10
	2	de Gorter Med dogm 4°	2. -

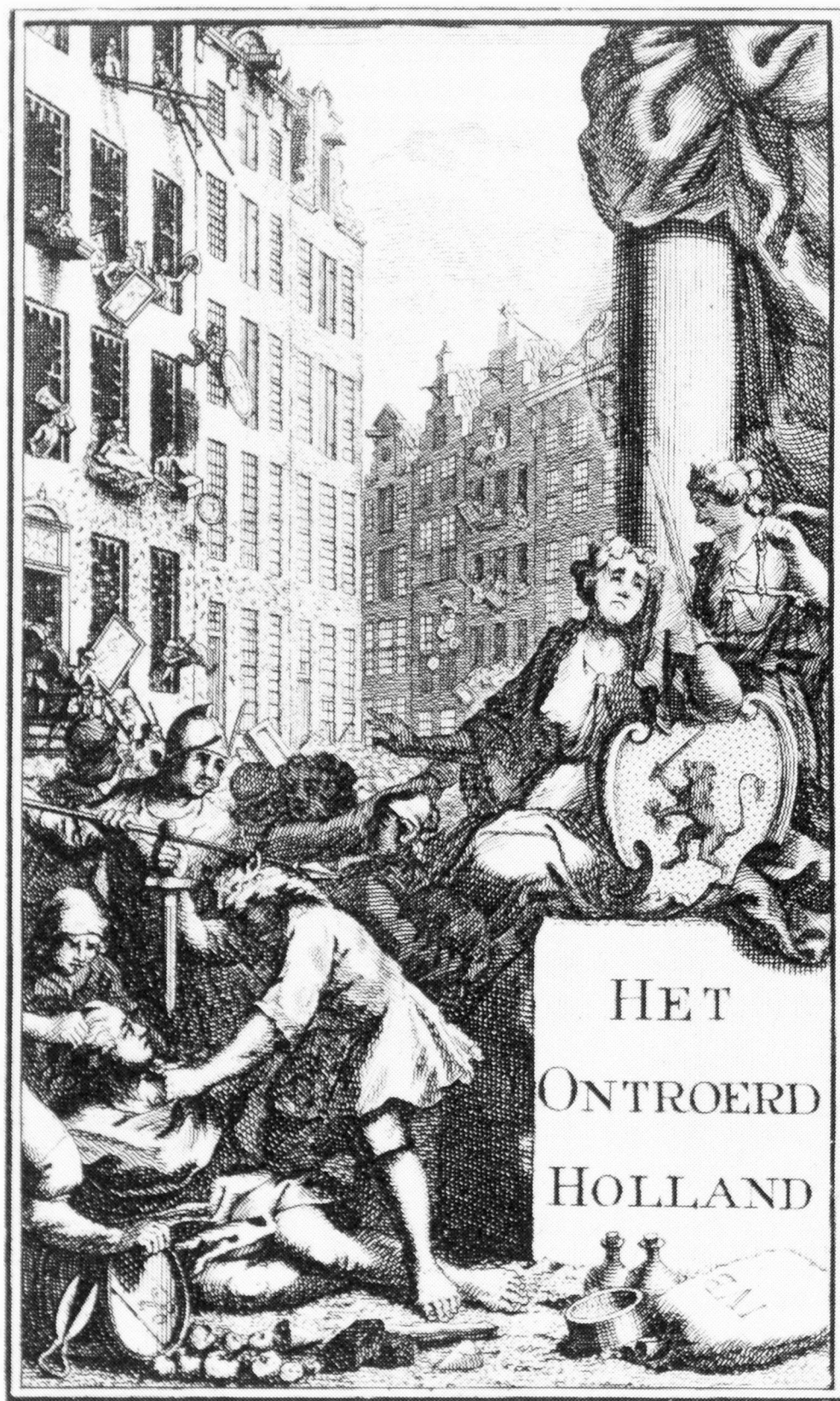
t overige goed tgeen zijn Ed my gezonden had om te sien terug gez den 18 Sept 1749

22 Sept	20	Cellarii liber latinisatis 8° à 10 st	10. -
	11	Vossii Gramm lat magna 8° à 15 st	8. -

Geliquideert den 22 Sept 1749			93. 4
-------------------------------	--	--	-------

'Het Ontroerd Holland of kort Verhaal van de Voornaamste Onlusten, Oproeren en Oneenigheden, Die in de Vereenigde Nederlanden, in voorige tyden en allerbyzonderst in deze laatste jaren zyn voorgevallen' (+1748).

De schrijver is onbekend.

afb.55. Titelprent van "Het ontroerd Holland". +1748.

JOHAN MOOJEN 1737-1795

Drukker van de Hoog Vorstelijke Academie en boekverkoper. Hij werd gedoopt 21 november 1703 te Harderwijk als zoon van Jan Moojen en Jacobje Jacobsz. Huwde te Putten 16 februari 1738 Maria van Geyn, geboren te Putten. Hij maakte de arabische karakters voor de werken van Scheidius (zie pag. 120).

'Negotiatie by wijse van Tontine van twee maal hondert duysent gulden op den haven voor de stadt Harderwijck' (1763).

door

Abraham Gabriels

Abraham Gabriels trachtte met dit spaarkassysteem, waarbij de overlevenden op een bepaald ogenblik de pot delen, geld te krijgen voor de grote werken aan de zeehaven. Op 7 mei 1764 moest hij erkennen dat hij de benodigde gelden niet bijeen had kunnen brengen en dat zijn plan was mislukt. De deelnemers werden toen van hun verplichtingen ontslagen. (zie ook blz. 60)

المقصود الدودي

ABV BECRI MOHAMMEDIS
IBN HOSEINI IBN DOREIDI
AZDIENSIS
POEMATION

AD FIDEM CODICIS MS.

EVERARDI SCHEIDII,

S. S. THEOL. DOCT. ET LL. OO. PROF. ORD.

PRO SPECIMINE EXPRESSVM.

ACCESSIT VARIETAS LECTIONVM

EX EIVSDEM BINIS MSS. IN

VI. PRIORES HARIRII CONSESSVS.

H A R D E R V I C I
EXCVDEBAT IOANNES MOOIEN,
ACADEMIAE GELRO-ZVTPH. TYPOGR. ORD.
CID. ID. CC. LXVIII.

EVERARD SCHEIDIUS 1768-1786

Geboren Arnhem 24 december 1742, overleden Leiden 27 april 1794. Hoogleraar (1766-1793) in de Oosterse talen, de godgeleerdheid en het Grieks te Harderwijk. Evenals vroeger Erpenius te Leiden, had Scheidius te Harderwijk een eigen drukkerij ten behoeve van zijn Oosterse uitgaven.

'ABV. BECRI. MOHAMMEDIS.
Hoseini Ibn. Doreidi
Azdiensis Poemation'

مَنْصُورًا

أَبِي بَكْرٍ مُصَنَّفٌ

بِإِذْنِ الْحَسَنِ بْنِ سُرَيْدٍ الْأَنْدَلُسِيِّ

ABV. BECRI. MOHAMMEDIS.

IBN. HOSEINI. IBN. DOREIDI.

A Z D I E N S I S.

P O E M A T I O N.

AD. FIDEM. CODICIS. MS.

E. S C H E I D I I.

EIVSDEMQUE. TYPIS. ARABICIS.

PRO. SPECIMINE. EXPRESSVM.

JOHANNES VAN KASTEEL 1782-1802

Volgens Ledeboer werkzaam tussen 1786 en 1805. Was seder 1801 tevens boekverkoper. Hij werd geboren te Utrecht en verkreeg het klein burgerrecht van Harderwijk op 18 maart 1785. Hij werkte in 1783 samen met B. Wild te Utrecht.

'Mijn eerste proeve in poëzij' (1786)

door

Antony Christiaan Winand Staring

Geboren Gendringen 24 januari 1767, overleden Wildenborch 18 augustus 1840. Promoveerde in 1787 in de rechten te Harderwijk. In 1816 curator van het Athenaeum aldaar. Bekend dichter. Schreef ter gelegenheid van de inwijding van het Athenaeum te Harderwijk het gedicht:

Geen storm, (gelijk aan die zoo toomloos gierde!)

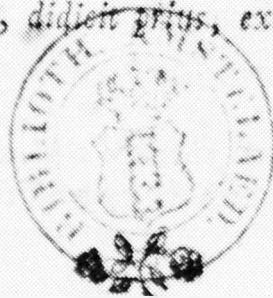
Die weer, daar Zwedens Plinius,

Daar Neerlands Hippokraat eens de achtbare Tabbaard sierde,

Het vlamvend outer blussch'!

M I J N E
EERSTE PROEVEN
I N
P O È Z I J.

*Qui Pythia cantat
Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum.*

TE HARDERWIJCK, BIJ
J O H. V A N K A S T E E L,

M D C C L X X V I.

afb.58. A.C.W. Staring, Mijn eerste proeve in poëzij.
1786.

HERMANUS LUNTERBOS

Volgens Ledeboer te Harderwijk werkzaam in 1782. Hermanus Lunterbos werd te Harderwijk gedoopt op 26 december 1720 als zoon van Willem Lunterbos en Eesjen Wittop. Hij werd 12 juni 1765 benoemd tot custos der Academische Bibliotheek te Harderwijk. In latere resoluties wordt hij boekbinder genoemd.

Werk uit zijn drukkerij is mij (nog) niet onder ogen gekomen.

EVERARDUS TIJHOFF 1786-1818

Stads- en academiedrukker in de Akademiestraat. Volgens Ledeboer werkzaam van 1786-1811.

'Reglement op de Regeering der stad Harderwyck' (1795)

Op 9 december 1795 werd door de stemgerechtigde burgers het in juni door den burger Nieuhoff ontworpen stadsreglement goedgekeurd.

REGLEMENT

O P D E

REGEERING

D E R S T A D

H A R D E R W Y C K.

Geärresteerd by de Burgery den
9. December 1795.

TE HARDERWYCK BY
E. V. T Y H O F F, 1795.

THEODORUS BARENDs 1816

Volgens Ledeboer werkzaam van 1799-1841.

'Inwijdingsrede van 's Lands Athenaeum te Harderwijk'
uitgesproken den 23 van louwmaand 1816
door
Bernardus Nieuhoff

Geboren Lingen 18 maart 1747, overleden Harderwijk 22 december 1831. Studeerde te Leiden theologie en wijsbegeerte. Hoogleraar in de wijsbegeerte, wis- en sterrekunde te Harderwijk 1775, vervolgens aan het Athenaeum waar hij eerste rector was (1816) en bovengenoemde inwijdingsrede hield. Was lid van de Nationale Vergadering. Nieuhoff bracht een fysisch kabinet bijeen en bezat ook een belangrijke verzameling Griekse, Romeinse, Oosterse en Nederlandse munten en gedenkpenningen.

INWIJDINGSREDE

VAN

'S LANDS ATHENAEUM

TE

H A R D E R W I J K ,

UITGESPROKEN DEN 28 VAN LOUWMAAND 1816

DOOR

B. N I E U H O F F

A. L. M. Phil. D. et Prof.

TE *H A R D E R W I J K ,* BIJ

T H E O D O R U S B A R E N D S.

1816.

8 b. AFBEELDINGEN MET GEGEVENS OVER BOEKVERKOPERS/UITGEVERS EN AUTEURS

ARNOLDUS GUALTHERI PARCK 1663-1671

Boekverkoper

'Opera Posthuma' (1663)

door

Janus Erasmus

Geboren Utrecht 1604, overleden 1658. Sedert 1635 rector te Tiel. Op 11 mei 1641 benoemd tot rector aan het classisch Gymnasium te Harderwijk. Sedert 28 mei 1641 tevens hoogleraar in de Griekse taal en redeneerkunde. Na 3 à 4 jaar rector te Alkmaar. Bouman schrijft over hem: "Zijne nagelatene werken, ontleend uit hetgene hij aan zijne leerlingen had medegedeeld, hebben genoeg opgang gemaakt om twee malen uitgegeven te worden en dienden eertijds somwijlen tot schoolprijs aan de Geldersche gymnasia. Zoo hoog werden zij gewaardeerd. Onderscheidene onderwerpen, meestal tot de geschiedenis of natuurlijke historie betrekkelijk, vindt men daar met woorden en spreekwijzen uitgedrukt, en behandeld, die Erasmus kunstiglijk zamenvlocht uit de meest verschillende oude, Romeinsche schrijvers, wier plaatsen op de rand staan aangewezen, terwijl er een vrije vertaling in de moedertaal tegen over staat."

(Veluws Museum van Oudheden, Harderwijk)

HARDEROVICI,
Ex Officina Arnoldi Parck A° 1663.

PETRUS LINDENBERGH 1669-1672

Hij werd geboren te Kopenhagen en huwde de eerste maal te Harderwijk 1665 (ondertrouw 3 juni) Cornelia Rampen, geboren te Harderwijk. Ging in 1671 een tweede huwelijk aan (ondertrouw 18 juni) met Geertruy van der Leeuw, geboren te Deventer. Uit de drukkerij van Lindenbergh is mij slechts een proefschrift uit 1669 bekend.

Ik heb de neiging hem identiek te stellen met Petrus van den Berge e Regione Academiae, uit wiens drukkerij mij slechts één werk bekend is. Hij kwam uit Amsterdam, waar hij o.a. in 1664 een werk van M. Schoon drukte.

'Facies Augustae sive poematia, continens Nuptias, Nobillissimi et Illustrissimi Viri d Jacobi Catsii' (1672)
door

Casparis Barlaeus & Cornelius Boyé

Dit werk bevat o.a. bruiloftsgedichten van Caspar Barlaeus (1584-1648) op het huwelijk van de bekende dichter Jacob Cats (1577-1660). (afb. 62)

CASPARIS BARLÆI
&
CORNELII BOYI
FACES AVGVSTÆ,

five

P O E M A T I A,

Continens Nuptias, Nobilissimi & Illustrissimi Viri
D. JACOBI CATSII, Eq' &c. antehac Bel-
gicis Versibus Conscriptas.

Ut &

Dialogos Nuptiales, & JACOBI LIDII Ser-
mones Convivales, &c.

HARDERVICI,

Apud PETRUM van den BERGE, e Regione
Academiæ. MDCLXXII.

DIONIES VAN LENNEP 1742

Boekverkoper in de Luttekepoortstraat. Bij hem waren, evenals bij Arent Olofs te Amsterdam en alom bij de voornaamste boekverkopers de boeken verkrijgbaar.

'De Vier Uitmuntende Gedigten benevens de Polybius' (1742)
door
Willem van Haren

Geboren Leeuwarden 21 februari 1710, overleden St.-Oedenrode 4 juli 1768. Studeerde te Franeker en Groningen. Grietman van het Bildt, ontvanger generaal, gedeputeerde ter Staten Generaal, kwartierschout en dijkgraaf van Peelland. Bekend dichter.

De titelprent 'Hollands Vryheidt' is gegraveerd door Arnold Houbraken (Dordrecht 28 Mrt 1660, Amsterdam 14 oktober 1719) naar een ontwerp van Laignel.

afb.63. Arnold Houbraken, Titelprent voor Hollands Vryheidt. 1742.

JOHANNES WIGMANS 1746-1751

Boekdrukker en -verkoper in de Hoogstraat. Hij drukte voor Gerrit Brouwer boekverkoper te Nieuw-kerk (zie blz.136). Wigmans drukte vele pamfletten en schreef in 1746 in 'De Stinkroozen' dat hij nu "alle deze zo Voor- en Tegenschriften magtig is, en dezelve Compleet aanbied tot f 3-0-0-. Zo ook de aparte tegenschriften f 1.0 en de Voor-schriften f 2-0-0 behalve de Verloren Arbeid die bijna geheel in dit Stinkruikertje en de 7 samen spraken te vinden is, en alleen 18 Stuyvers kost."

'Elementa Botanica methodo C. Linnaei accomodata' (1749)

door

David de Gorter (Johannis Filium)

Geboren Enkhuizen 30 april 1717, overleden Zutphen 3 april 1783. Zoon van de beroemde hoogleraar in de geneeskunde Johannis de Gorter. Promoveerde in 1734 te Harderwijk, bij zijn vader, tot doctor in de geneeskunde, in 1737 tot doctor in de wijsbegeerte. In 1743 werd hij benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de kruidkunde. Hij botaniseerde met Linnaeus in de omgeving van Harderwijk. In 1754 vertrok hij met zijn vader naar St.-Petersburg als lijfarts van keizerin Elisabeth van Rusland. Begin 1788 schonk zijn weduwe de academie te Harderwijk een herbarius siccus dat omtrent 2000 planten bevatte, waaronder verscheidene buitenlandse.

DAVIDIS DE GORTER, J.F.

MEDICINÆ ET BOTANICES
PROFESSORIS ORDIN.

ELEMENTA BOTANICA.

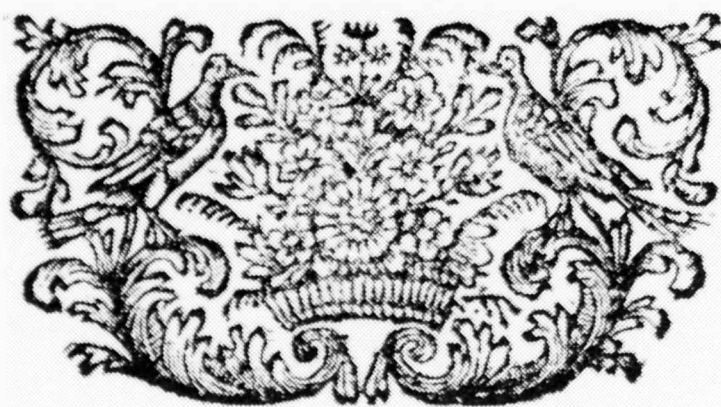
METHODO

CL. LINNAEI

ACCOMMODATA

ATQUE

IN USUM AUDITORUM
EVULGATA.

HARDEROVICI,

Apud JOHANNEM WIGMANS, 1749.

GERRIT BROUWER +1750

Boekdrukker en boekverkoper in de Hoogstraat.

'Aanhangzel van de lofzangen Israels, waar onder de Heere woont.

Zijnde eenige Geestelijke liederen' uitgegeven door
Johannes Groenewegen

predikant te Werkendam.

AANHANGZEL
VAN DE
LOFZANGEN
ISRAELS,

Waar onder de Heere woont.

Zijnde eenige Geestelijke
LIEDEREN.

Uitgegeven door
JOHANNES GROENEWEGEN,
PREDIKANT TE
WERKENDAM.

TE HARDERWIJK,
Bij GER. BROUWER, Boekdrukker en
Boekverkooper in de Hoogstraat.

afb.65. Titelblad van het aanhangsel op de Lofzangen
Israels. ± 1750.

9. LIJST VAN TE HARDERWIJK
GEDRUKTE BOEKEN
(BEHALVE ORATIES EN PROEFSCHRIFTEN)

Afkortingen

ABD Atheneumbibliotheek, Deventer
E Collectie Enschedé in de bibliotheek van de Vereniging
ter Bevordering der Belangen des Boekhandels, Amsterdam
GAH Gemeente Archief, Harderwijk
KB Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage
OBA Openbare Bibliotheek, Arnhem
PBL Provinciale Bibliotheek, Leeuwarden
UBA Universiteitsbibliotheek, Amsterdam
UBG Universiteitsbibliotheek, Groningen
UBL Universiteitsbibliotheek, Leiden
UBU Universiteitsbibliotheek, Utrecht
VMH Veluws Museum van Oudheden, Harderwijk
WK Verzameling Wittop Koning, Amsterdam

Thomas Henrickzoon

1611. 1. Mehen, Ellardus van, 'Den ancker der ziele: Dat is Vande Perseverantie ofte Volherdinghe der Heylighen gegrondet op de eewighe ende onveranderlijcke Verkiesinge Gods: als ooc op de crachtige Beroepinge der Heyligen tot de salige ghemeynschap Gods in Christo Jesu'. WK

1612. 2. 'Kort antwoord op de Benthomsche ende Steinfortsche getuychnissen dewelcke D Vorstius in synen voorloper tot wederlegginge syner teghengetuygen attestatien heeft uytgegeven'. UBA. KB. VMH.

1612. 3. Hoeingius, Jodocus, 'Tegenbericht op D. Vorsti Lasterlycke ende ongefondeerde antwoord'. KB. VMH.

1613. 4. Baro, P., 'Summa trium de praedestinatione sententiarum'. UBA.

5. Matthaeus, A., 'Brevis et dilucida explicatio verae doctrinae de electione, praedestinatione ac reprobatione'. UBA

1614. 6. Pontanus, Joh. Isaac, 'Disceptationum chorographica de Rheni divortiis atque ostiis eorumque accolis populis

Haemrodus, C. 'Bataviae brevis descriptio'
(onderdeel van voorgaande)

1616. 7. Pontanus, Joh. Isaac, 'Originum Francicarum libri VI. in quibus praeter Germaniae ac Rheni chorographiam, Francorum Origines ac primae sedes, aliaque ad gentis in Gallias transitum variasque victorias, instituta ac mores pertinentia, ordine deduntur'. UBA. UBU. WK.

1616. 8. Mehen, Ellardus van, 'Tractaet van Het Recht der Kercke Christi ende der Christelijcke Overheyt in t' Kerckelijcke ghestelt by wyse van t'samensprekinge ter nadenckinghe op t'Boeck D.Ioh.Wttenbogaerts'. UBA. KB. WK.

1617. 9. Latus, J. 'De Pelagianis et semipelagianis commentarium ex veterum Patrum scriptis libri duo'. UBA.

10. Pontanus, Joh. Isaac, 'Disceptationum chorographicarum de Rheni divortijs et accolis populis adversus Ph. Cluverum partes duae'. UBA. WK.

11. Haemrodus, C., 'Bataviae omnium que inter Helium et Flevum gentium atque urbium brevis descriptio'. (Onderdeel van voorgaande.)

12. Pontanus, Joh. Isaac, 'Disceptationum chorographicarum adversus Ph. Cluverum nova sylloge'. UBA. WK.

z.j. 13. 'Catalogus Librorum Gymnasii'. Gem. Arch. Zutphen.

Officina Typographi Synodalis etc.

z.j. 14. 'Nijmeegsch Accoort, Ofte Bedenckingen over de Vereeniginghe tusschen de Ghedeputeerden des Gelderschen Synodi ende de Afghesette Predicanten van Nymeghen beraemt'. (Zonder naam van drukker.) UBA. KB.

1620. 15. 'Claech-liet des Propheten Jeremie. Ghepast op onse droevighe tijden Voor de Godtzalicheyt liefhebbende Christenen, Om Hare hoochdringhende noot,....in des Heeren schoot uyt te storten. Ende In hope end stille zijn met gheduldicheyt zijn hulpe alleen te verwachten. Harders-wijck door authoriteyt van de kerck ende Synode van Dort'. UBA. KB. WK.

ACTA ET SCRIPTA
SYNODALIA
DORDRACENA
MINISTRO RVM
REMONSTRANTIVM
IN FOEDERATO BELGIO.

2. Corinth. 13. 2.

Non possumus quidquam adversus Veritatem, sed pro Veritate.

DESTRUCTO FATO.

AD SERTA PIETATE.

HERDER-VIIICI
EX OFFICINA TYPOGRAPHI SYNODALIS.

ANNO M. DC. XX.

afb.66. Titelblad van de "Acta et scripta synodalis" met gefingeerde plaats en drukkerij. 1620.

1620. 16. (Slatius, Henricus) 'Amsterdamsche nouvelles, dat is, Nieuwe Tydinghen, Van 't ghene datter onlancx is ghepasseert in Bohemen, Hongarien, Weenen, Polen, Slesien, Meeren, Ceulen, Venetien, Neaples, Heydelberch, Vranckeryck, Enghelandt, Brabandt, Vrieslandt ende Hollandt, etc. Wtghegheven ende in 't licht ghebrocht tot troost der Calvinisten Door A.R.E.S. Ghedruckt tot Herders-Wyck, door Authoriteyt van de Kercke, ende de Synode van Dordrecht'. KB.

1620. 17. Vorstius, C., 'Ghewissen Doodt-steeck Der Calviniaenschen Predestinatie. Met haren ghevolge Ghegheven door een der vernaemsten Leeraren onder de uytghebannen Remonstranten, wiens naem om reden versweghen wordt. Ende in Druck, vervaerdicht door een onpartijdich Liefhebber der waerheydt, Tot dienste van de eenvuldighe en de Godtmeenende Christenen. Tot Harders-wijck voor autoriteyt vande Kerck ende Synode van Dordrecht'. KB.

1620. 18. 'Acta et scripta Synodalia Dordracena ministrorum Remonstrantium in Foederato Belgio. Herder-wiici ex officina typographi synodalis'. UBA. KB. WK. (afb. 63)

1620. 19. (Episcopus:, S.) 'Antidotum continens pressiorum declarationem propriae et genuinae sententiae quae in Synodo nationali Dordracena asserta est et stabilita. Herder-Wiici Ex officina Typographi-Synodalis'. UBA. KB.

1622. 20. 'Claegh=lieden over Den droevighen toestandt van de Vrij-ghenaemde Gheunieerde Provinciën. Ghedruckt tot Harderswijck, op Vrijburgh, int verdruckt Jaer des Heeren'. KB.

1622. 21 (Epicopus, S.) 'Confessio, sive Declaratio, sententiae Pastorum, qui in Foederato Belgio Remonstrantes vocantur, Super praecipuis articulis Religionis Christianae. Herder-wiici. Th. Danielis'. KB. WK.

1623. 22. (Uitenbogaert, J.) 'Trouhertighe Aenwijsinghe Der Bedriegelijckheden ende valscheden schuylende onder de Vermaninghe Jacobi Triglandij aende Remonstrantsch-ghesinde Christenen onlanghs t'Amsterdam uytgegeven. Herder-wijck'. UBA. KB. WK.

1623. 23. (Borre, Adriaen van der) 'Brief Van wegen de Remonstrantsche Predicanten gheschreven aen hare Vervolghde ende verdruckte Ghemeenten over de Grouwelijcke Conspiratie Die gheseydt wordt voorghenomen te zijn teghen den welstandt van 't Landt ende den Prince van Orangien. Ghedruckt tot Harders-wijck by Adelaert Waermont, met Privilegie van den Autheur'. UBA. KB. WK.

1623. 24. (Borre, Adriaen van der) 'Coype, Van een missive gheschreven van een Remonstrantse Predicant aen zynen Vriendt nopende de schriften Henrici Slatii, nieuwelycx tot beswaeringhe der Remonstranten uytghegheven, als oock zijne weder-roepinghe Dry daeghen voor zijn sterven schriftelyck ghedaen. Ghedruckt tot Harder-Wijck'. KB.

1627. 25. (Episcopus, S.) 'Examen disputationis theologiae Antonii Walaei quam inscripsit de quatuor controversiis Remonstrantium Articulis Vulgo notis'. KB.

1631. 26. (Episcopus, S.) 'Responsio Remonstrantium ad Libellum cul titulae eat, Spicimen Calomniarum. Ex officina Typographorum Remonstrantium'. KB.

1631. 27. Vorstius, Conr. 'Commentarius Epistolas Apostolicas exceptis secunda ad Timotheum ad Titum, ad Philemonem et ad Hebraeos etc. Harderwici T. Danielis'. UBA.

1633. 28. 'Vedelius, rhapsodus, sive vindiciae doctrinae Remonstrantium a criminationibus et calumniis Nicolai Vedelii. quas rhapsodiarum in morem conguessit et inscripsit arcana Arminianismi. Ex officina Typographarum Remonstrantium'. UBA.

Weduwe Thomas Hendrickx

1620. 29. 'Fragmenta Historicorum Veterum Latinorum ab Aus Popma coll, emend. et Scholiis ill. Amstelredami sumpt. Joh Commelin viduae'. UBA.

1621. 30. Dodonaeus, R. 'Medicinalium Observationum Exempla Rara'. UBA. UBU. WK.

31. Lipsius, Justus, 'Epistolarum decades. Acc. Poematia'. KB.

1622. 32. 'Gymnasium illustrium Ordd. Geldro-Velaviae Hardervici, nova atque illustriori forma restauratum caet. Ed. tertia recognita'. GAH.

33. Manutius, Aldus P. fil, 'Phrases latinae linguae, tabulis declineatae Opera Petri Carpenterii. Cum indicibus-latino priore, altero teutonico'. KB.

1624. 34. Scaliger, J.J., 'Epistres Francoises des Personnages Illustres et Doctes a Mr Joseph Juste de las Scalas. Par Jacques de Revos'. UBA.

1625. 35. Sande, F. van den, 'Commentariivs in Gelriae et Zutphaniae Consuetudines Feudales cum Collatione Iurium'. WK.

1625. 36. Senatus illustris Gymnasii Gelro Velavici etc'.
Rijksarchief Arnhem.

Claes van Wieringen

1627. 37. 'Belgicarum Ecclesiarum doctrina et Ordo. Hoc est Confessio, Catechesis, Liturgia, Canonis ecclesiastici, graecè et latinè interpretibus Friderico Sylburgio et Jacobo Revio'. KB.

1628. 38. Balck, Everhard, 'Electorum Juris civ. Libri II, in quibus varia Jur. civ. loca et quaestiones noviter explicantur'. PBL.

39. 'Mercurius boodschappende de bruyloft, van Elias Trip den Jongen ende Margarita Schrasserts 4 Junij 1628'. KB.

40. Pontanus, Joh. Isaac., 'Noviomagum Gelriae ducatus urbs primaris'. OBA.

1629. 41. Balck, Everhard, 'Electorum juris civilis libri II Acc Oratio ejusdem de commodiore per discendi juris rationi'. UBL.

42. Laurentius, Jac. Joann., 'Evang et Apostoli Patmos. Hoc est Expositio septem Epistolarum. quae B. Johannes in insula Patmos scripsit ad septem ecclesias Asiae Minoris'. KB.

1630. 43. Laurentius, Jac., 'Carcer regius. Hoc est Expositio Historiae S Josephi è carcere ad regiam dignitatem mirabiliter a Deo evecti'. KB.

44. Wijnbergen, J., 'Volmaedkte Lauwer-crans Over het zegenrycke Jaer van XVI' negen en twintich Waer in verhaelt worden alle de Victorien die ons Godt de Heer in het selve verleent heeft, in 't bysonder het in-brenghen van de Silver-vloot, het winnen vanden Bosch, het vertreck des Vyandts uyt de Velu. Hier bij gevoecht een Besluyt Over het voornoemde Jaer...'. KB.

1631. 45. Ampzing, S., 'Toneel van Europa'. E.

46. D. Hamer van Worsselt, 'Toet-steen dar waerheyr ofte eene korte ende klare aanwijsinghe van de dwalingen des pausdoms met hare wederlegginghe uyt de H. Schrifstuyre. Tot dienst voornamentlick van de Roomsche Catholicken van de Stadt ende Meyerije van s'Hertogen-Bosch. VM.

1637. 47. Barlaeus, C., 'Vidiciae epigrammatis adversus improbas criminationes juxta copiam'. UBA.

1637. 48. Pontanus, Joh. Isaac., 'Discussionum Historicarum Libri duo. Quibus Praecipue quatenus et quodnam mare liberum vel non liberum clausumque accipiendum dispicitur expenditurque. Accedit, praeter alia Casparis Varrerii Lusitani de Ophyra regione et ad eam Navigatione Commentarius'. UBU. KB. WK.

1639. 49. Pontanus, Joh. Isac., 'Historiae Gelricae libri XIV'. WK.

1640. 50. Campanella, Th., 'De Monarchia Hispanica discursus'. UBA.

1641. 51. 'Constitutiones et leges ill Gymnasii Gelro-Velavici, quod est Hardervici. Ed. nova auctior'.

1642. 52. 'Collegii Logici Publici Disputatio decima de Demonstratione Vincentius à Doeyenborch'. VM.

1645. 53. Deusing, Antonius, 'Hexaemerum recognitum seu de creatione meditationes'. UBA. KB.

1646. 54. 'Ordo lectionum aestivalium Anni 1646 in Illustri Gelro Velavico, quodest Hardervici, Gymnasio'. Lincoln Cathedral Library, Lincoln.

55. 'Van de privilegien, de ingesetenen van de vrije Hanzeestadt Harderwijck bij olde coningen van Deenmercken....verleent'. GAH.

56. 'Harderwijck in Gelderlandt. Verordening over de beide jaarmarkten'. GAH.

57. Belcampius, O., 'Seegenspraeck uyt de woorden Davids, Psalm 118 vs 23.26 bij forme van predicatie gedaen, op de inhuldige van de academie des vorstendoms Gelre ende des graefschaps Zutphen, in de kercke tot Harderwijck den 12 April 1648'. E.

58. 'Leges et Statuta Illustris Academiae Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae Hardervici constitutae'. KB. WK.

Egbertus Arnoldus van Nunspeet

1645. 59. 'Lemniscus Historiarum Narrationum, Fabularum, ex Ciceroni, Aulo Gellio et aliis probatis auctoribus collectus'. WK.

1650. 60. Isendoorn, Gisbertus ab, 'Medulla Physica, breviter et perspicua per Theoremata et Quaestiones ea continens quae octo Aristoteles de Auditu Physico libris explicantur. UBA.

Johannes Tollius

1648. 61. 'Academiae Ducatus Gelriae et Comitatus Zutpheniae Hardervici constitutae Inauguratio. Cum tribus Orationibus, Johannis Christenii, Georgii Hornii, Cornelii Tollii, Eopse inaugurationis die habitis'. WK.

1651. 62. Pecquet, J., 'Experimenta Nova Anatomica'. UBA. UBU. WK.

1653. 63. Dallaeus, Joa, 'De pseudepigraphis apostolicis s libris VIII'. UBA. UBU.

64. Martinius, Franciscus, 'Epistolae ad amicos praesertim Campensis'. UBA. UBU. KB.

65. Schmitzius, J.A., 'Medicinae practicae compendium'. UBA.

1654. 66. Isendoorn, Gisbertus ab, 'Cursus logicus systematicus medicina licentiatu in Academia Ducatus Gelriae et Com Zutph.' UBA.

67. Wendelinus, Marcus Fredericus, 'Philosophia moralis Ed 2a. UBA.

1656. 68. Goddaeus, Conrad, 'Nieuwe Gedichten Sonder rym, naa de Griexe en Latynse Dichtmaten, op allerhande soorten van Verssen, ingestelt. Noit voor desen in Neder-duits gesien, noch gebruiklik'. UBU. KB. WK. UBA.

1657. 69. Brugman, P.J.V., 'Christelicke Bedenckinge over het welgereformeerde Christelick Gheloof...poëtische wijze voorgesteld door Mr PJVB JUD'. UBA. KB.

1658. 70. Isendoorn, Gisbertus ab, 'Medulla Physicae generalis, Breviter et perspicue, per Theoremata et Quaestiones. Ea continens, Quae Octo Aristotelis de Audito Physico libris explicantur'. UBA.

1659. 71. Brachelius, Ad, 'Historia nostra temporis. dat is geschiedenis onses tyts'. UBA.

72. Isendoorn, Gisbert ab, 'Ethica Peripatetica'. WK.

1660. 73. Wolferdus, Michael, 'Assertiones theol. quibus de re trapezyticae in Belgio Foederato autoritate publica constitutae honestas et necessitas exponitur et vindicatur'. UBU.

1667. 74. Hermannides, Rutger, 'Orthotonia sive doctrina de accentibus Graecis concinnata et collecta in usum publicae juventis Velavicae'. KB.

Societas typographica Hardervicensis

1656. 75. Marchettis, Dom. de, 'Anatomia, cui responsiones ad Riolanum in ipsius animadversionibus. additae sunt Editio altera'. UBA.

76. Salius, Petrus, 'De febre pestilenti tractatus, et Curationis quorundam particularium morborum, quorum tractatio ab Ordinariis Practicis non habetur. Atque Annotationes in Artem Medicam de medendis humani corporis malis, à Donato Antonio ab Altomari, Neapolitano conditam Ed III'. UBA.UBU.WK.

77. Theophrasti, 'Libelli duo: Unus De igno, Alter De odoribus Interprete Adriano Turnebo'. WK.

78. Tilenus, Daniël, 'Syntagmatis disputationum theologicarum in Academia Sedanensi habitarum, pars prima, pars altera. ed. quarta. Sacra Theologiae systema OPIETIKON secundus Diatribis. in Academia Sedanensi explicatum'. UBA.

Paulus van den Houte

1661. 79. Colonius, Paulus, 'Epicrisis in defensionem honistatis, et rei trapeziticae, cum annexis notis, in aliquot Epistola a Philadanista in calce Defensionis suae adjecta'. KB.

1664. 80. Trigland, Jac., 'Antapologia, sive examen atque refutatio totius apologiae Remonstrantium. Opus posthumum'. (zonder naam maar met het merk van Van den Houte.) UBA. ABD.

1665. 81. Viret, P., 'De beseten weereldt waer in bewesen wort dat de Duyvel... onder alle soorten van menschen regeert... ende in 't Nederduytsch vertaelt door Felix van Sambix'. UBA. UBU.

Arnoldus Gualtheri Parck

1663. 82. Erasmus, J., 'Opera Posthuma. In Usus Illustrum Scholarum Tomus I'. UBU. WK.

1665. 83. Erasmus, J., 'Opera Posthuma. In Usus Illustrum Scholarum Tomus II'. UBA. UBU. WK.

1671. 84. Erasmus, J., 'Opera Posthuma. In Usus Illustrum Scholarum Tomus I. Editio secundus'. UBA. WK.

Petrus Lindenbergh (Pieter van den Berge)

1672. 85. Barleus, Casp. et Cornelius Boyé, 'Faces Augustae sive poematia continens Nuptias Nobillissimi et Illustrissimi Viri D Jacobi Catsii..... et J. de Lydii sermones convivales'. UBA.

Albert Sas

1678. 86. Buma, Joh. Acronius à, 'Irenarchia Europaea'. UBA.

1679. 87. Buma, Joh. Acronius à, 'Hyems... genuinis Sermonibus delinata'. UBA.

88. Erasmus, J. 'Opera Posthuma. Ed III'. UBA.

1680. 89. Feith, Andreas, 'De jure adcrescendi'. WK.

1691 90. Erasmus, J. 'Opera Posthuma'. UBA.

91. Pasor, G., 'Syllabus Graeco-Latinus omnium novi Testamenti vocum Ed sec'. UBA.

1699. 92. Duc, Jac. le, 'De ortu. progressu et interitu synedrii Magni LXXI virorum'. KB.

1700. 93. Coccejus, J., 'Lexicon et commentarius sermonis'. UBU.

Herman Rampen

1693. 94. Graaf, Abraham de, 'Instructie van het Italiaans Boekhouden met een Memoriaal. Toegepast op de Negotie, Particulier, in Commissie, en in Compagnie'. UBL.

1695. 95. Ledeboer, Jan Hendrik, 'De Algemeene Rouw Over het... Overlijden Van.. Maria Stuart.. Bij wege van een Lijk-Oratie, uitgeboezemt op... den 5 Martii O.S. 1695 voor de Gemeente van Nieuwkerk'. KB.

1698. 96. Heyden, Fr. Jansz van der, 'Vervarelyke Schip-breuk van 't oost-indisch jacht ter schelling onder het landt van Bengale, verhalende desselfs verongelucken, en den gruwelijken hongers-nood van 32 schip-breukelingen op zeker onbewoont eiland...., Hoe sy van hetselve Eiland in Bengale landen'. 4e druk. WK.

1700. 97. 'Grote vrij-jaar ofte jubilé zedert de Mens-
wording van onsen Losser de Vrede-Vorst Jesus Christus het
zeventienhonderste'. GAH. KB.

98. Heydenryck, M., 'Het nytgedoofde vagevy
er.. door de Heer Bonaventura Moors en daar tegens een
wederlegging waar achter een kort nabericht over noch andere
uytgegevene schriftjens'. UBA. KB.

1711. 99. Bunjan, Joh., 'De tedere Ingewanden van Christi
Liefde, aan den Zondaar opengelegt en vertoont'.
Op de titelprent de titel: "Komst en Welkomst tot Christus".
WK.

1713. 100. Heydenryck, M., 'De Canonizatie der heyligen En
de Excanonizatie van Paus Pius de V in een gemeyn Betoog van
de Sekere Onsekerheyte Der Roomsche Heyligen'. UBA. KB. WK.

Weduwe & zoons Albert Sas

1702. 101. Curtius Rufus, Q., 'De rebus Alexandri Magni en
Homeri Iliadis Liber I et II, cum scholiis Man Moschopuli
hactenus ineditis, et animadversionibus Joannis
Scherpenzeelii. Accedit commentarius Joachimi Camerarius
Amstelodami, apud Sebastianum Petzoldum'. Achterin:
"Harderovici apud viduam et filios Alb. Sas Academiae
Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae typographus ord".

1704. 102. 'Korte deductie ofte verbaal van het gepasseerde
tot Harderwijk sedert den 24 January, tot den 11 Febr 1704'.
KB.

103. 'Verbeterde deductie van de rechten en privilegien der
Stad Harderwijk'. VMH.

Petrus Sas

1707. 104. Strabo, 'Rerum geographicarum libri XVII
Accedunt.. notae G. Xylandri et aliorum. Apud Joannum
Wolters'. UBA. UBU.

Dirk & Jan Rampen

1704. 105. 'Korte en beknopte deductie van de vrijheden,
rechten en privilegien der oude Anzee stad Harderwijk'. KB.

106. 'Ampliatie totte deductie van de rechten en
privilegien der oude vrije Anzee stad Harderwijk'. KB.

1705. 107. Pronck, Joost, 'Animadversiones Oft Opmerckingen Over het Landrecht van Veluwen en Veluwenzoom'. UBU. KB. WK.

1707. 108. Heyden, Fr. Jansz van der, 'Vervarelyke schipbreuk van 't oost-indisch jacht ter schelling, Onder het Landt van Bengale, Beneffens een bondige beschrijving der Koningrijken van Arrakan, Bengale, Martavan, Tanassery'. 4e druk. WK.

1709. 109. Westenberg, E.W., 'Viridarii Academiae Ducat, Gelriae.... quod est... Herbarum ac Usualium Plantarum Catalogus'. WK.

Daniël Sas

1712. 110. Flenderus, Johannes, 'Phosphorus Philosophicus Novissimus, Seu Logica contracta Claubergiana Illustrata Locupletissimo commentario logico-metaphysico. Ed IV, planè nova'. WK.

Weduwe Albert Sas & A. Olofsen

1727. 111. Inauguratio Leges et Statuta Illustris academiae Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae'. KB. WK.

Jan Rampen

1719. 112. 'Gereformeerde Willekeur Der Stad Elburg (gearresteerd 4 Januari 1619)'. WK.

113. Schrassert, J., 'Commentatio ad Reformationem Velaviae. In qua... illustrantur ordinatio appellationis et revisionis de A° 1688, ut et Ordinatio famulorum de A° 1711, Nec non Ordinatio testamentaria de A° 1711'. UBU. WK.

1721. 114. Heydenryck, Menso, 'Vervolg van den ontdeken Dolleman, zijnde een bescherminge van de waarheyd in Heydenrijks Tractaat (genoemt de Sekere Onsekerheyd der Roomsche Heyligen en de Belasterde Waldensen verdedigt) begrepen'. KB.

1722. 115. Heyden, Fr. Jansz van der, 'Vervarelijke schipbreuk van 't Oost Indisch jacht ter Schelling onder het landt van Bengale'. 5e druk. UBA. UBL.

1723. 116. Schrassert, J., 'Tractatus de jure decimandi Gelrico'. UBU. WK.

1723. 117. Schrassert, J., 'Manipulus sicilimentorum feudalium. Adj. est Periocha juris dominici, dicti Laat-recht'. UBU. WK.

1724. 118. Schrassert, J., 'Liber singularis de Censu dominico et conventionali'. UBU. WK.

1730. 119. Schrassert, J., 'Hardervicum antiquum Ofte Beschryvinge der Stadt Harderwyck, begrijpnde de Oude ende Uytterlijcke Gedaante der Stadt en Schependom'. UBU. WK.

1731. 120. Pagenstecher, J.F.W., 'Jurisprudentia Polemica Selectae Iuris Quaestiones Deel I'. OBA. VMH.

1732. 121. Pagenstecher, J.F.W., 'Jurisprudentia Polemica Selectae Iuris Quaestiones Deel II'. VMH.

Weduwe Daniël Sas & Willem Lunterbos

1725. 122. Cremer, B.S., 'Excercitationum theologicarum decas de prologo Evangelii Johannis'. UBG.

Willem Lunterbos

1729. 123. Schrassert, J., 'Exercitationum trifolium: I. Dissert. de Fama. II Dissert. de Sacris privatis. III. Cogitat. ad quosdam vers. Juvenalis'. WK.

Willem Lunterbos & Willem Brinkink

1732. 124. Schrassert, J., 'Hardervicum antiquum Ofte Beschryvinge der Stadt Harderwyck... Oude ende Uytterlijcke Gedaante... Regeering, Gildens... Rechten, Vrijheden'. 2e druk. UBU. WK.

Willem Brinkink

1733. 125. Gorter, Joh. de, 'Morbi epidemii Brevis Descriptio et curatio per Diaphoresis'. UBA.

126. Gorter, Joh. de, 'Materies medica compendio medicinae accomodata'. UBU.

1736. 127. Schrassert, J., 'Practicae Observationes. Quibus continentur Varios casus et quaestiones in Praxi occurrentes decidendi rationes et argumenta, ex Jure Gelro-Zutphanico'. UBU. WK.

1740. 128. Schrassert, J., 'Codex Gelro-Zutphanicus ofte Handboeck, Vervatt. het summier van veele saecken de Politie ende Justitie in den Furstendom Gelre ende Graafschap Zutphen betreffende'. UBU. KB. WK.

129. Schrassert, J., 'Stucken en documenten behoorende tot den Codex Gelro-Zutphanicus, soo als deselve daer in op de plaetsen haerer hoofdstoffen.. syn aengehaelt'. UBU. KB. WK.

130. Schrassert, J., 'Consultatien, Advysen ende Advertissemerten; Waar in verscheide gevallen, quaestien ende poincten van regten... werden verhandelt, gededuceert ende opgeloscht. Deel I en II'. UBU. WK.

1741. 131. Gorter, Joh. de, 'Medicina Dogmatica tres Morbos particulares Delirium, Vertiginem, et Tussim, aphoristice conscripto'. UBU. WK.

132. Pagenstecher, J.F.W., *Tabella juridica notis et regulis illustrata*'. VMH. UBL.

1742. 133. Schrassert, J., 'Kortbondig Ondersoeck en Berigt Dienende tot een rechtelyck Bewys, dat de hedendaegsche Saemenkomsten ende Oeffeningen van de soo genaemde Fijnen Ongeoorloft zyn'. 3e druk. KB. WK.

1743. 134. Struchtmeyer, Joh. Christ., 'Theologica Mythica sive de origine Tartari et Elysii libri quinque'. UBA.

135. Schrassert, J., 'Wederaanmerkingen op de zogenaamde vrijmoedige dog zedige aanmerkingen van de heer Johan Lulofs op den Derden Druck.. Kortbondig ondersoeck en berigt'. KB.

1744. 136. Schrassert, J., 'Consultatien, Advysen ende Advertissemerten'. Deel III (N.B. Deel IV verscheen in hetzelfde jaar bij J. Moojen.) UBU. WK.

1746. 137. Crajenhoff, Jac., 'Neederlands-Druk-Vreede, en Vreugde-Thoonen met Groot-Brittanjens Ramp-Krijgs-en Heyl Bazuyn'. KB.

1747. 138. Lambrechts, A.F., 'Compendium anatomico-medicum practicum in quo per quaestiones et responsiones brevissimè tota medicina tractatur in usum juventutis studio et opera'. UBA.

1748. 139. Pagenstecher, A.A., 'Aphorismi juris ad Institutiones Justinianeas Ed VI'. UBU.

140. 'Het groote Gildt der hedendaagse Financiers'. KB.

1748. 141. 'Beknopte Historie der Beroertens te Amsterdam'. KB.

142. 'Historisch Verhaal van het tumult voorgevallen zo binnen als buiten Amsterdam. op den 24 Juny en volgende dagen 1748'. KB.

143. 'Het Ontroerd Holland. Of kort Verhaal van de Voornaamste Onlusten, Oproeren en Oneenigheden Die in de Ver. Nederlanden.... zyn voorgevallen.... Ingevoegd een beknopte Historie v.d. Opschuddingen aan Cabo de Goede Hoop, te Batavia en op Curacao'. UBA. KB. WK.

144. 'Verzameling van nieuw uitgekomen mengelpoëzy met printverbeeldingen'.

1. Weetal (Jan), Den bedroefden pachter, bedrogen kraaijer, en ongelukkigen deurwaarder. Borger blijspel. Met vignet, titel- en slotafbeelding.
2. Pachters klaagzang. Met titelafbeelding.
3. Korte schets der Leidsche pachters, in hun verschrikkelyk schrikkeljaar. Met titelafbeelding.
4. Pachters traanen uitgestort over de justistie van het gemeen, omtrent hunne goederen.
5. Aan de eertijds, Heerschende maar nu Raazende pachters. Met titelafbeelding.
6. Ter gedagtenis van de vernietigde Pachten en verjaagde pachters, op den 25ste van July 1748, als zijnde eertijds den Dag der Verpachtinge'.
7. Vroeghe Dapperheid.
8. De tien geboden.
9. Invallende gedachten, bij het overdenken der tegenwoordige Tijds omstandigheden. Met titelafbeelding door J. Wandelaar.
10. Geesel voor de muitelingen.

Harderwijk W. Brinkink en Comp. (1748).

145. Oostrom, Anthonius van, 'Korte ende beknopte Catechizatie Over den Heidelbergischen Catechismus, Tot onderwijzinghe der Eenvoudige samen gesteld'. 20ste druk. Willem Brinkink Boek-drukker en Boek-verkooper in de Bruggestraat.

1749. 146. Allardt, W.J., 'Lessus in Moestissimo funere viri quondam maxime reverendi atque celeberrimi domini Dn Gerhard ten Cate.... 28 Nov 1749'. GNA.

147. 'Heyl Beede uytgestort over Syn Doorlugtige Hoogheyt Willem, Carel, Henrik, Friso'. GNA.

1750. 148. 'Monumentum.. Bernh. Sebastino Cremero... 30 Sept 1750'. GNA.

1750. 149. Gorter, J. de, 'Praxis midicae systema'. UBA.

150. Mel, Coenraat, 'Lust der Heiligen in Jehovah of Gebede-Boek tot nut gebruik in allerhande Tijden Staten en Geleghentheden zevende druk. Zijn te bekomen t'Harderwijk bij Brinkink, Arnhme Nebe'. E.

1751. 151. 'Troost in Droefheyd over het onverwagt en schielijk afsterven van... Willem IV'. GAH.

1752. 152. 'Ter uitvaart van Willem, Karel, Henrik, Friso'. (met rouwrand) GAH.

153. 'In Obitum Wilhelmi IV'. GAH.

154. Ermel, Arnoldus van, 'Philadelphia tegen het zoo genaemde Philadelphia dat de Heer Gerhardus Kuipers met sijne omleggende broederen en alle welmenende in den Lande te Nieuwkerk, als in de moederkerk heeft getragt te slechten'. KB. ABD.

155. Kusterus, Ludolphus, 'Aristophanis Nubes comoedia, Cum scholiis antiquis ex recensione... Ed. secunda'. KB.

1754. 156. Schrassert, J., 'Consultatien, Advysen ende Advertissemerten'. Deel V. UBU. WK.

1755. 157. Cremer, J., 'Tafel der offerhanden- zoo als die in de Mosaische oudheden van B.S. Cremer uitgelegd worden'. UBU.

158. 'Op het beroep van de Weleerwaarde en Zeer geleerde heer Wynandus Kruiskerk'. GAH.

Erven Jan Rampen

1734. 159. 'Gereformeerde Willekeuren ende Stadt-rechten van Harderwyck'. WK.

Johan Moojen

1741. 160. Ens, Petrus, 'Ordo fundamentorum punctationis indicatus'. UBU.

1742. 161. 'Vreugdegalm uitgeboezemt, wanneer mijn Welgeliefde Vader D Petrus Wijnstok Dienaar des Goddelijken woords te Harderwijk 25 jaar predikant... 1714 19 Hooymaand'. GAH.

1743. 162. Pagenstecher, J.F.W., 'Selectae Juris Quaetiones' Deel III. VMH.

1743. 163. 'Enchiridion Politices'. E.

1744. 164. Schrassert, J., 'Consultatien, Advysen ende Advertissemerten'. Deel IV. UBU. WK.

1745. 165. Gorter, David de, 'Flora Gelro Zutphanica'. UBA. KB.

166. Schrassert, J., 'Den Veluwsche Practizyn, vertoonende Hoe men in Veluwe en Veluwenzoom in regten treden, ende syne aengeheevene Regtsvorderinge ten uytende vervolgen moet'. UBU. WK.

1747. 167. Crajenhoff, Jac., 'Leerrede over Zach. IV.7. of Neerlands Heyluur'. ABD.

1748. 168. (Schröder, Gerh.), 'Celsissimo-Principi Guilielmo Carolo Henrico Frisoni nune quoque Gelriae gubernatori creato'. KB.

1749. 169. 'Deductie van Rechten en Gerechtigheden der Heerlykheid Almelo Gedaan opstellen door De Hooggeb. Gestr. Heere Adolf Philip Zeger Graaf van Rechteren, Heere van Almelo'. UBU. KB.

+1750.170. 'Epistola ad trimegistum Ultrajectonum Johannem Horthemelum philosophum astronomum, theologum perscripta: quam, in lectoris oblectamentum et in auctoris usum typis impressam offerunt venalem bibliopolae'. KB.

1751. 171. Schrassert, J., 'Contra-consideratien... tegen de Consideratien'. WK.

172. Wijnstok, P., 'Classicaal hand-boekjen uyt last des E. Classis van Nederverluwe... verzamelt'. UBU.

173. 'Wedergalm op Neerlands Vreugde-Bedryven over het aanstellen van Willem Carel Henrick Friso alnu verandert in Rouw-Klaagen'. (met rouwrand) GAH.

1752. 174. (Boers, Seb.), 'Lessus in funere principis Gulielmi IV'. KB.

175. Dreux, P., 'Lijkrede op Willem Carel Hendrik Friso'. ABD. GAH.

1753. 176. Allardt, W.J., 'Toevallige gedachten over Coloss.III:13'. ABD. GAH.

177. Cremer, B.S., 'Hieroglyphica Biblica, sive locorum quorundam emblematicorum expositio'. UBU. ABD.

1753 178. Gorter, Joh. de, 'Methodus dirigendi studium medicum'. UBA. UBU.

179. Schrassert, J., 'Hortus Velavicus, sive Compendium vitae poëticum Ref. Flores Ex Poëtarum, tum vet. rec. pratis vir. excerptos, et in Locos Communes redactos'. UBU.WK

1754. 180. Schröder, Gerh., 'Observat. juris civilis, in quibus plurima juris civilis aliorumque Autorum loca explicantur'. ABD.

181. 'Ter inhuldiging van den Weledele Heer Jacob Thierens tot Meester der beyde Rechten. Thenis Raads vergadering Op den 29 October 1754 te Harderwijk'. (zonder naam drukker). WK.

1755. 182. Strutmeyer, Jod. Joh., 'Animadversioneum criticarum libri duo'. UBA. UBU.

183. 'Lierzang ter intrede van Wijnandus Kruiskerk'. GAH.

184. 'Elegia ad Tefutandas quasdam audaces nugas nuper editas'. GAH.

185. 'Elegia ad Franciscum Ludovicum Cremerum'. GAH.

1757. 186. Gorter, David de, 'Flora Gelro Zutphanica Appendix'. UBA. KB.

187. Struchtmeyer, Joh. Christ., 'Oorsprong van het Heidensche Godendom en den zinnebeeldigen Hercules, afgeleidt uit den Godsdienst van de eerste Waareld. en uit deszelvs Handschrift vertaald door Johan Claessen'. KB. ABD.

188. Struchtmeyer, Joh. Christ., 'De zinnebeeldige Hercules, of verh. over de geboorte en kindschheid van den Afgod, waarin getoond wordt, dat al, wat daarvan verhaald wordt, genomen is uit de overleveringen van Christus enz. Uit een Lat. Hs vertaald door P.L. Struchtmeyer'. UBL.

189. Schrassert, J., 'Tractatus de Jure decimandi-Ed secunda'. UBU. KB.

1758. 190. Schrassert, J., 'Manipulus sicilimentorum feudaliū. Adjecta est Periocha juris dominici, dicti Laat-recht. Ed, secunda'. UBU. WK.

. 191. Schrassert, J., 'Liber singularis de Censu Dominico et Conventionali. Editio secunda'. UBU. WK.

1759. 192. Ortwinus Westenberg, J., 'Principia juris, Secundum Ordinem Institutionum Imp. Justiniani'. WK.

1759-1763

193. Pagenstecher, J.F.W.,
'I Jurisprudentia polemica, Pars prima 1759
II Selectae juris Quaestiones in quibus multae leges 1760
III Selectarum Juris Quaestionum pars tertia 1763' (foutief 1743). UBA. UBL.

1763. 194. 'negotiatie bij wijze van Tontine van tweemaal honderd duysent gulden op den haven voor de stadt Harderwijk'. Bibliotheek 'De Utrecht'.

1764. 195. Junge, Jac. Frid., 'Florilegium Virgilianum Hoc est i Latini Sermonis phrases et sententiae elegantiores ex P. Mar. Vergilii, Libris XII, Belgice reddidit Theod. Florent Trotz'. KB.

1767. 196. Gorter, Joh. de, 'Praxis medicae systema. Revisum et auctum à Dav. de Gorter Joh. fil. Acc. auctoris biographia'. UBA.

1768. 197. Scheidius, Everard, 'Abu Becri Mohammedis ibn Hoseini ibn Doreidi azdiensis Poemation'. UBA. UBU.

1769. 198. Scheidius, J., 'Glossarium Arabico-Latinum Manuale Maximam partem e Lexico Goliano expertum. Lugd. Bat. Joa. le Mair'.
Achterin: 'Typis Arabicis Everardi Scheidii excudit Ioannes Mooien Academia Gelro-Zutphanicae Typographus ordinarius'. WK.

199. Schrassert, J., 'Commentatio ad Reformationem Velaviae'. WK.

1774. 200. Scheidius, Ev., 'Purioris sermonis Al Gieuharii Abu Nasri Ismaelis Ebn Hammad Farabiensis Arabici thesaurus, vulgo dictus liber Sehah sive Lexicon Arabicum. Edidit et versione Latina instruxit'. UBA. KB. ABD.

1775. 201. Scheidius, E., 'Selecta quaedam ex sententiis proverbialibus Arabicis a Thoma Erpenio olim editis cura E. Scheidius'. ABD. KB.

1776. 202. Scheidius, Ev., 'Theses et animadversiones philologicae exegeticae ad V.T.'. ABD. UBU.

1779. 203. 'Extract uit het geadviseerde door de Stads-Doctoren, op resolutie van Burgemeesteren Schepenen ende Raad der Stadt Harderwijck, van 18. October 1779. ter vergadering, de grasserende Persloop, soo veel mogelijk, te praevenieren'. (Geen drukker, maar Moojen was stadsdrukker.) WK.

204. Scheidius, Ev., 'Primae lineae institutionum ad fundamenta dialecti Arabicae, sive specimen Grammaticae Arabicae'. ABD. UBU.

1781. 205. Herpe, J.C., 'Mengelwerk van Regtskundige Proef stel-regelen' E.

1784. 206. Geuns, Matthias van, 'De heerschende persloop'. UBA.

1787. 207. Scheidius, E., 'Het boek Genesis met de gew. Ned. vert,- met bijgevoegde aantekkk. opgehelderd No 1'. ABD.

1790. 208. Scheidius, E., 'Het boek Genesis met de gewoone Nederd. vertaling en met bijgevoegde aantekeningen opgehelderd. No 2'. ABD.

1793. 209. Wijnstok, P., 'Aanhangsel op het classicaal handboekjen'. UBU.

Dionies van Lennep

1742. 210. Haren, W. van, 'Uitmuntende gedichten van voor en tegen'. KB.

211. 'Echo op W v Haren'. KB.

212. Haren, W. van, 'Drie Uitmuntende Gedigten. Om agter de Gevallen van Friso, (Door den zelve Heer berymt) Te kunnen geplaatst worden'. KB. WK.

213. Haren, W. van, 'Vierde uitmuntende Gedigt van Jonkheer...'. KB.

1742. 214. Haren, W. van, 'De Vier Uitmuntende Gedigten, Benevens de Polybius Van Jonkheer Willem van Haren, Als mede alle de Lof-digten, Die voor en tegen dezelve zyn uitgekomen'. KB. UBU. WK.

215. (Patriot) Keerweer en weerkeergalm of keergalm, op de Weergalm aan den auteur etc op D'Echo, op W van Haren of antwoord Aan W:F:'. KB.

1747. 216. 'Brief aan den Patriot (8 Aug 1747)'. KB.

217. Heythuys, Jochem Jaspers van, 'Kool voor Raapen, Opgedist in de Keukens van Nijt en Eigenbaat gehuisvest in 't Land van Na-Druk zonder End'.

Johannes Wigmans

1746. 218. Moses, Jochem Benedictus, 'Den bedrieger zels bedrogen, of den Jood Baaroeg van Kassel in 't Rasphuis, bekend onder de Naam van Joodsche schermmeester, behelsende op een Boertige manier zijn doorslepene-bedriegerijen, en hoe hij zijn welverdiende straffe tot Amsterdam daar voor heeft ontvangen'

Vervolg van den bedrieger zels bedrogen, of den Jood Baroeg Levi van Kassel In 't Rasphuis enz

Bij Jan Wigmans Boekdrukker en Verkoper in de Hooge-straat en te bekomen in Amsterdam bij A. Olofsen, 's Hage bij J.C. de Gros en alom. UBA.

1746. 219. Lodenstein, Jodocus van, 'Op de vijf nieten, van den gogeleerden en godvrugtigen Heer Schortenghuys

1. Ik kan niet, 2. Ik wil niet, 3. Ik weet niet,
4. Ik deug niet, 5. Ik heb niet.' KB.

220. 'De vlugtende Banqueroetier of de Geweese Timmermans Jonge op een Pad, zijnde het korte Levens-bedrijf van Pieter Pergerrits geweesene brouwer tot Purmerent'. KB.

221. 'Korte Levens Beschrijving van den alom-bekenden J.W. Claus van Laar, Onder Gedaantens-verbeelding van een Actie-Handelaar'. KB.

222. 'De Stinkroozen bij-een gebonden van Pieter Bakkers tegenschriften'. KB.

1747. 223. Aalst, Pieter van, 'Een woord op zijn pas. Ofte opwekkende vermaning na tijds gelegenheid'. KB.

224. 'De Bergen op Zoomse Maagd, Getroost door de t Zamen-spraak tusschen de Verrezen Dapperheid, de Opgewekten Godsdienst en Edelmoedige Getrouwheid'. KB.

1749. 225. Gorter, David de, 'Elementa Botanica'. UBA. KB.

226. 'Vreede-Olijven ter gelegenheid van den jongst geslootene Vreede Geteekent den 18 October 1748'. KB.

1749. 227. 'Gelukwenschings-Basuyne daer men, door
d'onverdiende genade, des goedertieren God... ter eeren van
Antonius van Westerveld
Heribert van Westerveld
Wilhelm Jan van Westerveld
geblazen door Maurits Rudolph Heller'. GAH.

1751. 228. 'Gaudia in Lucti sive Carmina... B.S. Cremer'. GAH

Gerrit Brouwer

+1750.229. Groenewegen, Johannes, 'De lofzangen Israels Waar
onder de Heere woont. Zijnde eenige Geestelijke Liederen
Uitgegeven door Johannes Groenewegen predikant te Werkendam'.
Derde druk met een tweede aanhangsel. WK.

Johannes van Kasteel

1782. 230. 'Feest- en lijdens stoffen, Zooals die op de
feestdagen en in de negen weken voor Paaschen gepredikt
worden in de hervormde Nederduitsche Kerke te Harderwijk'.UBA

1783. 231. Jacquet (de Malzat) L.S., 'Proef eener elektrische
natuurkunde na 't Fransch (door C.R.T. Krayenhoff)'. UBU.

1786. 232. Fortius, Joachimus, 'Desiderii Erasmi, M.A.
Mureti, G.J. Vossii, et C. Barlaei Commentationes De Ratione
Studii, accessit eloguim Tiberii Hemsterhusii auctore viro
celeberrimo Davide Ruhnkenio praemissa denique et praefatio
Io. Laurent Moshemii ad Lexicon Noltenianum'. KB.

233. Scheidius, E., 'Ebn Doreid Idillum Arabicum Latine
redditum et brev. scholiis illustratum'. KB. ABD.

234. Schultens, Alb., 'Historia imperii vetustissimi
Joctanidarum in Arabia felice ex Abulfeda, Hamza Ispahanensi,
Nuweirio, Taberita, Mesoudio. Acceserunt monumenta vetustiora
Arabiae excerpta'. KB. UBU.

235. Staring, A.C.W., 'Mijn eerste proeve in poëzij'.
UBA.

236. Swinden, J.H. van, 'Positiones physicae, quas,
Annuo labore'. KB. UBU. UBA.

1787. 237. Rooy, Antonius de, 'Animadversiones criticae in M.
Valerii Martialis epigrammatum Libros XIV. nec non Diversorum
Poëtarum spectacula'. UBA.

1788. 238. 'Biblia neerlandica Het Boek Genesis'. UBU.

239. Geuns, S.J. van, 'Plantarum Belgii Confoederali indigenarum spicilegium quo Dav. Gorteri Flora VII Provinciarum locapletatur'. KB. UBA.

1791. 240. Blumenbach, J.F., 'Grondbeginselen der Natuurkunde van den mensch. uit het Latijn'. UBA.

241. Herz, Marcus, 'Proeve over den hoofdzwijmel of de duizeligheiden. met een brief over de krankzinnigheid. Uit het Hoogd. met eene voorafspr. van B. Nieuhoff'. UBA.

242. Westerveld, Heribert van, 'Een uit den raad van Hattem gevonnist'. KB.

1792. 243. Swinden, J.H. van, 'Natuurkundige stellingen. Eerste en Tweede boek. Door Frans Voorhout'. UBA. UBU.

1794. 244. Zuckert, J.F., 'Genees-en zedenkundige Verhandeling over de hartstochten uit het Hoogd. vert. door J.G. Sandberg, met een voorafgaanden brief van Bernardus Nieuhoff aan J.P. Michell het ontstaan der hartstochten betreffende'. UBA.

1797. 245. Muntinghe, H., 'Twee verhandelingen over den invloed van den Christelijken godsdienst op het volksgeluk'. UBA.

246. Tilanus, J.W., 'Aanleiding tot onderwijs in de leere en plichten van den godsdienst'. 4e druk. UBA.

1799. 247. Nieuhoff, B., 'Over Spinozisme'. UBA. UBU.

1800. 248. Nieuhoff, B., 'De Ratione studii Recte constitvenda. Libellus singlaris'. WK.

1801. 249. Blumenbach, Johann Friedrich, 'Over de aangeboren verscheidenheid van het menschelijk geslacht. Met een brief van Sir Joseph Banks. Naar den Latynschen derden druk vertaald door Florentius Jacobus van Maanen'.

250. Muntinghe, H., 'Pars theologiae Christianae theoretica in compendium redegit. Pars prima'. UBA.

1802. 251. Jacobi, A.L., 'Proeve ener Apologie der Doodstraffen uit het Hoogduitsch vertaald door Mr C.A. van Enschat'. VM.

Everardus Tijhoff

1784. 252. 'Aan Nederlands bekleemde ingezetenen, ten Platten Lande, bij de aannadering der keizerlijke troepen in de maand December 1784'. GAH.

1786. 253. Martinus, Bern., 'Over de eeuwigheid der straffen'. ABD.

1790. 254. Muntinghe, H., 'Sylloge opusculorum ad doctrinam sacram pertinentium'. UBU.

1795. 255. 'Reglement op de Regeering der stad Harderwyck'. WK.

1796. 256. Forsten, Rud., 'Ad lectores anatomicas, quibus cerebri, cerebelli, et medullae spinalis fabrica, aliaque corporis humani partes in cadavere masculino in Theatro Anatomico, publice explicabuntur, omnium ordinum anatomiae fautores invitat'. UBA.

257. Proper, H., 'Verzameling van stukken betreffende de improbatie der beroeping van H. Proper tot predikant te Harderwyck'.

1797. 258. Knoop, G., 'De val van den Toren te Harderwijk'. WK.

1803. 259. Nieuhoff, B., 'B. Nieuhoff aan Paulus van Hemert betreffende het Eudaemonisme'. UBA.

1806. 260. 'Wetten voor het gezelschap onder de zinspreuk Fit Tandem Surculus Arbor, opgericht te Harderwijk den 15 Juny 1802'. VMH

1809. 261. Tilanus, J.W., 'Aanleiding tot onderwijs in de leere en pligten van den godsdienst'. 7e druk. UBA.

1810. 262. Scheidius, E. et J.J. Groenewoud, 'Lexicon Hebraicum et chaldaicum manuale in codicem sacrum veteris Testamenti Pars II'. UBA. ABD.

1816. 263. Reglement voor de Regering der Stad Harderwyck'.

Theodorus Barends

1816. 264. Nieuhoff, B., 'Inwijdingsrede van 's Lands Athenaeum te Harderwijk'.

Gefingeerde drukkers

1623. Zie voor Adelaert Waermont en Theodorus Daniëls blz. 17.

1654. 265. 'Articulen van Vrede... Tot Harderwijck, Voor Rijckaert de Vrede'. KB.

1662. 266. 'Manifest ofte Declaratie van Pardon vanden Koninck van Spaignen (Felipe IV) Aende rebelle Portugesen' (17 Sept.1662. Uit het Spaansch vertaald) Harderwyck Voor Michielsen Jacobsen Anno 1662. KB.

1662. 267. Philalethius, T., 'Korte ende noodwendige Waerschouwinge Of onderrichtinge over seecker Boecxken Genoemt Vredes-Drangh...' Tot Harderwijck, Desiderius van Vree-Land. Anno 1662. Kn. 8673

1697. 268. (Duker, Joh.,) 'Het leven van Paterphilo, ofte den Academischen Dromer waar in hy op een zeer vermaekelijke wijze verhaald alle zijn Academische bedrijven en onder eenige verbeeldinge aardig handelt van eenige swevende geschillen'. Harderwyck, Cornelis Pietersen (=Amst. Aart Wolsgryk). UBA. KB.

Voor de auteur

1739. 269. 'Spiegel der Waarheid, Waar in, door de zamenspraak tusschen een Arminiaan, en een Patriot, beweezen word de geledene schade van onze Republyk in de voorgaande Oorlogen'. WK.

1740. 270. 'De Eer en het fatsoen van de magistraat der stad Harderwyck, opgehouden en verdedigt door Jacob Leonard Raesinck, tegen zeker lasterschrift van Arnoldus Labedianus, boekverkoper te Utrecht'. KB.

1748. 271. Cremer, B.S., 'Natalis primus Wilh. Car. Henr. Frisonis et natalis centesimus pacis Westphalia ac Academia Ducatus Gelriae comitatusque Zutphaniae Cantices... cum musica sacra celebratus. sumtibus Autoris apud quem Pauca exemplaria in favorem Curiosorum Typis mandata distribuuntur quatuor Florenis'. ABD. KB.

272. Cremer, B.S., 'Antiquitatum sacrarum Paralipomena de Salomonis templo et regia nec non de Tabernaculi et Templi Velo Parocheth et de duplici Tab. Masach Deque Salomonis Regio Throno eburneo et suggestu aeneo, ac Quibus dam Aliis. Sumtibus Autoris'. ABD. KB.

1792. 273. Scheidius, E., 'Elementa Hebraica sumtibus auctoris'. UBL.

Geen drukker

1704. 274. 'Extract uyt het resolutieboek der Stadt Harderwyck d.d. 25 Jan 1704'. 2 pl zj KB.

1742. 275. (Francois de Salignac de la Motte) 'Grondregels van een wijze en rechtvaardige regeering ten opzichte van zijne naburen, getrokken uyt Telemachus van den heer Fenelon'. KB.

1744. 276. 'Het merkwaardige Leven, De sonderbaare krankheid, de daarop gevolgde dood en begraaffenis van de Fransche Reputatie... met eene nooit zo gehoudene Lyk-statie'. nieuwe editie met een aardige aanschrijve uit de Elisesche Velden van den Avontuurliken Ridder Don Quixotte aan een voornaame Dame Donna Grandezza. en zijn in Commissie alomme bij de voornaamste Boekverkoopers te bekomen. Exactelijk uit het Hoog- in 't Nederduits vertaald. KB.

+1780 277. Kleman, David, 'De waare staat des geschils, tusschen den eerwaarden Heer D. Kleman, en zijne beschuldigers of tegenschrijvers; Betreffende deszelfs Werkje, genaamd De orde des Heils. kort voor zyn eerw: dood eigenhandig opgesteld door D. Kleman, in zyn Eerw: Leven Leeraar der Hervormde Gemeente, te Voorburg'. Zyn à 4 st te bekoomen: Te Harderwyk by J.N. Terlaak enz. KB.

1798. 278. Boxhorn, I.B., 'Inscriptio. chronologica in. turris. lapsu. dirutam nunc. vero. instauratum templi. partem urbis. hardervici'. (afb. 64)

1799. 279. Schacht, Chr. P., 'Proeve eener verdediging der oude empirische geneeskundige schoole en haarer leerstellingen...'. UBA.

Niet teruggevonden

1616. 280. Urtanus, Joan, 'Tapeinophrosines'. (Deschamps.)

1652. 281. Valckenier, Johan, 'Refutatio Anabaptistarum'. (Bouman 157)

1653. 282. Greve, Petrus de, 'Excercitatt. ad Pandectorum loco difficiliora'. (Bouman 173)

1665. 283. Hermannides, Rutger, 'Hortulus velavicus sive orationes aliquot de hortis'. (Kuylen c.s.)

1666. 284. Hermannides, Rutger, 'Peninsulanum regnum Sueciae caet'. (Bouman II 651)

INSCRIPTIO. CHRONOLOGICA
IN. TURRIS. LAPSU. DIRUTAM
NUNC. VERO. INSTAURATAM
TEMPLI. PARTEM
URBIS. HARDERVICI

SISTE. VIATOR
TURRIS. RUINA
ANTE
OPPRESSA. HUIUS. AEDIS. PARS
EN. IAM. EGREGIE
INSTAURATA. INTUSQUE. ORNATA. EST
A. GENEROSIS
HERIBERTI. VAN. WESTERVELT
FILIABUS
IN. ESSENBERG
LEGE. VIATOR
ET. ABI. LAETUS

I. B. BOXHORN

HARDERVICO. GELRVS

afb.67. "Inscriptio" op het herstel van de kerk na de
torenval. Drukker onbekend. 1798.

1713. 285. Meier, Johannes, 'Systema theologicum sive fundamenta theologiae 2. vol' (Bouman)

1722/ 286. Cremer, B.S. 'Summa Theologiae supranaturalis'.
1730 (Bouman II 80)

1742. 287. Kallistratus (KB M 145 A 179. Niet meer aanwezig.)

1750. 288. Cate, G. ten, 'Opuscula theol et poet'. (Bouman II 152. Nooit gezien.)

1757/ 289. Struchtmeyer, J.C., 'Theses contraversae
1759 historicae II partes'. (Bouman II 137)

10. LIJST DER AFBEELDINGEN

Titelprent: Lederen Harderwijker band met wapen in goud.

afb.1.	Prospectus van de Latijnse school. 1540.	10
afb.2.	Leges Scholae Harderevicenae. 1576.	12
afb.3.	Statuten van het gymnasium. 1605.	13
afb.4.	Aankondiging van twee jaarmarkten. 1549.	14
afb.5.	Aankondiging van drie leermarkten. 1591.	15
afb.6.	Prospectus van de Latijnse school. 1580.	16
afb.7.	Gefingeerde Harderwijker druk. 1623.	18
afb.8.	Fondscatalogus van Willem Brinkink. 1744.	22
afb.9.	Brief uit het brievenboek van Jacobus Loveringh te Amsterdam. 1747.	23
afb.10.	Lijst van boeken die bij Joh. Moojen verkrijgbaar waren. + 1758.	24-25
afb.11.	Voorstelling op het titelblad van "Groot - Vry - Jaar ofte Jubile". 1700.	32
afb.12.	A. de Blois, Titelprent van Strabo's Geographia. 1707.	33
afb.13.	Joannes Bunjen, Komst en Welkomst tot Christus. 1711.	34
afb.14.	G. Sibersma, Portret van Baroeg Levi van Kassel. 1746.	35
afb.15.	J. Goeree, Titelvignet voor "Den bedroefden pachter". 1748.	36
afb.16.	J. Wandelaar, Illustratie voor "Den bedroefden pachter". 1748.	36
afb.17.	Door J. Moojen gebruikte titelprent voor proefschriften. 1741.	37
afb.18.	Jacobus van der Schley, Titelprent voor proefschriften. 1756.	38
afb.19.	J.C. Philips, Vignet voor de Flora Gelro Zutphanicae. 1745	40
afb.20.	A. de Graaf, Instructie Van het Italiaans Boekhouden. 1693.	42
afb.21.	Lijst van aanwinsten van de bibliotheek van de Hoge school. + 1615.	44
afb.22.	Lijst van aanwinsten van de bibliotheek van de Hoge school. + 1615.	45
afb.23.	Propagandageschrift voor het Nassau Veluws Gymnasium. 1625.	46
afb.24.	Lesrooster van het Nassau Veluws Gymnasium. 1646.	48
afb.24a.	Het embleem van Tollius als academiedrukker	50
afb.25.	Titelblad van een Disputatio. 1643.	51
afb.26.	Corte Onderwijsinghe van de musike. 1605.	52
afb.27.	Inwijding van de Academie. 1648.	54
afb.28.	Loterij ten behoeve van de haven. 1763.	58
afb.29.	Treur- en Troost-Redenen bij het overlijden van Margareta Nuck. 1711.	62

afb.30.	Proefschrift, gedrukt voor Petrus Lindenbergh. 1669.	68
afb.31.	Stempel ter versiering van een prijsband.	70
afb.32.	Gestempelde prijsbanden van het gymnasium.	72
afb.33.	Schotschrift van Jodocus Hoeingius, rector der school. 1612.	75
afb.34.	Titelpagina van Medicinalium Observationum van Rembert Dodoens. 1621.	77
afb.35.	J.I. Pontanus, Historiae Gelricae Libri XIV. 1639.	79
afb.36.	J.I. Pontanus, Noviomagum. 1628.	80
afb.37.	Titelblad van G. van Isendoorn, Medulla Physica. 1650.	81
afb.38.	Titelprent van Conrad Goddaeus, Nieuwe Gedichten. 1656.	83
afb.39.	Titelblad van de Nieuwe Gedichten sonder rijm. 1656.	83
afb.40.	Een van de weinige drukken van J.G. Becius. 1657.	85
afb.41.	Pesttractaat van Petrus Salius. 1656.	87
afb.42.	Paulus Colonius, Epicrisis. 1661.	89
afb.43.	Herman Boerhaave, Disputatio medica inauguralis. 1693.	91
afb.44.	Verbeterde deductie van de rechten en privilegien der Stad Harderwijk. + 1704.	93
afb.45.	Herdruk van de Leges et Statutae van de Academie. 1727.	97
afb.46.	Titelblad exercitationum theologicarum.	99
afb.47.	Juridisch proefschrift gedrukt door de Wed. Daniël Sas. 1730.	101
afb.48.	Titelblad van de "Vervarelijke Schip-Breuk". 1698.	103
afb.49.	Catalogus van de Hortus Medicus te Harderwijk. 1709.	105
afb.50.	De eerste druk van Johan Schrassert's Hardervicum Antiquum. 1730.	107
afb.51.	Proefschrift gedrukt door de Wed. Johan Rampen. 1733.	109
afb.52.	Titelblad van het proefschrift van Carolus Linnaeus. 1735.	111
afb.53.	Johan Schrassert, Exercitationum trifolium. 1729.	113
afb.54.	Titelblad van de tweede druk van Hardervicum Antiquum.	115
afb.55.	Titelprent van "Het ontroerd Holland". +1748.	117
afb.56.	Door J. Moojen met arabische tekens van Prof. Scheidius gedrukt boek. 1768.	119
afb.57.	Pagina met arabische tekst gedrukt door J. Moojen. 1768.	121
afb.58.	A.C.W. Staring, Mijne eerste proeven in Poëzij. 1786.	123
afb.59.	Reglement op de Regeering der stad Harderwyck. 1795.	125

afb.60.	Inwijdingsrede van 's Lands Athenaeum. 1816.	127
afb.61.	J. Erasmus, Opera Posthuma. 1663.	129
afb.62.	Casparus Barlaeus, Facis Augustae. 1672.	131
afb.63.	Arnold Houbraken, Titelprent voor Hollands Vryheidt. 1742.	133
afb.64.	Titelblad van David de Gorter's Elementa Botanica. 1740.	135
afb.65.	Titelblad van het aanhangsel op de Lofzangen Israels. + 1750.	137
afb.66.	Titelblad van de "Acta et scripta synodalis" met gefingeerde plaats en drukkerij. 1620.	141
afb.67.	"Inscriptio" op het herstel van de kerk na de torenval. Drukker onbekend. 1798.	165

1 1 . L I T E R A T U U R

Bierens de Haan, D., 'Bibliographie néerlandaise Historique-Scientifique des ouvrages importants, dont les autres sont nés aux 16e, 17e et 18e siècle, sur les sciences mathématiques et physiques avec leurs applications'. Nieuwkoop 1960.

Bouman, H., 'Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool'. Utrecht, 1844-1847.

Bouwheer, H. 'Stukken betreffende Mr. Johan Schrassert'. In Gelre X 1907, blz 373-389.

'Catalogus Bibliotheca Academiae abolitae Gelro-Zutphanicae, quatenus, secundum decretum regium, in usum athenaei Daventriensis tradita est'. Deventer, 1821.

'Catalogus Bibliotheca publicae Daventriensi'. Deventer, 1832.

Deschamps, P., 'Dictionnaire de Geographie ancienne et moderne'. 3e supplement.

Eeghen, I.H. van, 'De Amsterdamse Boekhandel 1680-1725'. Amsterdam 1960-1967.

Enschedé, J.W., 'De druk van Pontanus' Historiae Gelricae 1639'. In: 'Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen' 1911, blz. 97-105.

Epen, D.G. van, 'Album studiosorum Academiae Gelro-Zutphanicae'. Den Haag 1904.

Gruys, J.A. en C. de Wolf, 'Thesaurus. Nederlandse boekdrukkers en boekverkopers tot 1700, met plaatsen en jaren van werkzaamheid'. Nieuwkoop, 1980.

Hoefler, F.A., Een akademisch-Boekverkooper te Harderwijk'. In: 'Gelre' IV 1901, blz. 274.

Hommes, J.W., 'De bibliotheek van de "Utrecht" en haar voornaamste stukken betreffende tontines II'. In: 'De verzekeringsbode' 62, 1943, blz. 133-137.

Jolles, J.A., 'De openbare bibliotheek te Arnhem'. In: 'Gelre' 40 1938, blz. 116-118.

Kleerkooper, M.M., 'De boekhandel te Amsterdam, voornamelijk in de 17e eeuw'. Den Haag 1914-1916.

Kronenberg, M.E., 'Een drukkerij in 1540 te Harderwijk'. In: 'Het boek' XVII 1928, blz.195.

'Kroniek van Harderwijk 1231-1931'. Harderwijk 1931.

Kuylen, J., C.S. Oldenburger-Ebbers en D.O. Wijnands, 'Paradisus Batavus'. Wageningen 1983.

Ledeboer, A.M., 'Alfabetische lijst der boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord Nederland sedert de uitvinding van de boekdrukkunst tot den aanvang der negentiende eeuw'. Utrecht 1876.

Lindeboom, G.A., 'Het lesrooster van het athenaeum te Harderwijk voor het zomer seizoen van het jaar 1646'. In: 'Gelre' LXIII 1968-69, blz. 99-102.

Luchtman, Firma, 'Boekhandel boekverkopersboeken'. Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels, Amsterdam.

Nat, J., 'De studie van de Oostersche talen in Nederland in de 18e en 19e eeuw'. Purmerend 1929.

Schevichaven, H.D.J., 'De wording der Historia Gelrica (Merula, Lontius, Pontanus) 1597-1638'. In: 'Gelre' XII 1909, blz. 313-380.

Veen, J.S. van, 'Bijdrage tot de geschiedenis der Harderwijksche school'. In Gelre IX 1906, blz. 271.

Veen, J.S. van, 'Instructie voor de custos der academische bibliotheek te Harderwijk 11 juli 1720'. In: 'Het boek', Tweede reeks XI 1922, blz. 344.

Wittop Koning, D.A., 'Bijdrage tot reconstructie album studiosorum illustere school of gymnasium te Harderwijk. In: 'Geldersch Oudheidkundig contactbericht' 86 1980 III, blz. 1-10; 89 1981 XI, blz. 16.

Wittop Koning, D.A., 'Beitrag zur Rekonstruktion der Matrikel der Hohen Schule zu Harderwijk'. Janus LXVII 1980, blz. 91-100.

N.N., 'De Harderwijksche Miniatuur-Courant'. In: 'Nieuwsblad voor de Boekhandel' 1895, blz. 335.

12. PERSONENREGISTER

A		Beets, Mathias:	9,20,56,86
Aalst, Pieter van:	159	Belcampius, Otto:	145
Albinus, Bern. Siegfr.:	71	Benniers, Femmetje:	78
Allardt, W.J.:	153,156	Berentsen, Michiel:	69
Altomare, Donato Antonio:	147	Berge, Petrus van den:	130, 148
Ampzing, Samuel:	144	Blois, Abraham de:	31
Apeldoorn, J.:	63	Blumenbach, Johann Friedr.:	161
Apherdianus, Petrus:	11	Boerhaave, Hermanus:	20,56, 71,90
Ardesch, Andreas:	64	Boers, Sebastiaan:	155
Arentz, Eybert:	81	Bogergen, Francijntje:	95
Aretaeus, Cappadox:	71	Born, Johan van:	59
Arnold, hertog v. Gelderland:	30	Borre, Adriaen van der:	142,143
Asselt, Bertha Hermina:	104	Bosboom, D.:	31
Avercamp, Gerrit Clemens:	64	Bosch, Wilhelmus:	19,69,71, 81
B		Bouman, Hermannus:	61,69,74, 78,128,164,166
		Boxhorn, J.B.:	164
Bakerode, Henricus van:	131	Boyus, Cornelis:	130,148
Bakker, Pieter:	159	Brachelius, Ad:	146
Balck, Everhard:	144	Brants, Weimtjen:	61
Banks, Joseph:	161	Brantsen, Arend:	61
Barends, Theodorus:	9,27,57, 126,162	Brinck, Ernst:	61,65,78
Barlaeus, Caspar:	130,144,148, 160	Brinkink, Willem:	9,26,31,40, 42,59,63,64,106,114,116,151
Baro, P.:	139	Brouwer, Gerrit:	70,136,160
Becius, Joach. Gerh.:	9,20,84, 86	Brugman, P.J.V.:	146

Buma, J. Acronius van:	148	Crajenhoff, Jac.:	152,155
Bunjan, Joannes:	31,149	Cremer, Bernard Sebastiaan:	64, 98,151,154,156,160,163,166
Burmannus, Petrus:	71	Cremer, Franc. Ludovicus:	156
		Cremer, Jacobus:	154
C		Curtius Rufus, Q.:	149
Camerarius, Joachim:	149		
Campanella, Thomasso:	145	D	
Carpentarius, Petrus:	143	Dallaeus, Joa:	146
Casaubonus, Isaäc:	31	Daniëls, Theodorus:	19,142, 143,163
Cate, Gerhard ten:	63,153,166,	Dedem, Alexander Baron van:	63
Cats, Jacob:	130	Dercx, Mechtelgen:	88
Cellarius, Christoph:	116	Deschamps, P.:	17
Christenius, Johan:	55,146	Deusing, Antonius:	145
Cirkel, Hendrik jr.:	27	Dodoens, Rembertus:	17,76,143
Civilis, Claudius:	30	Doeyenborch, Vincentius van:	49,145
Claessen, Johan:	156	Dreux, P.:	156
Clauberg,:	95,150	Duc, Jac. le:	148
Clement, F.:	21,59,104	Duker, Joh.:	163
Cluverius, Phil.:	78,140	Dürer, Albrecht:	11
Coccejus, Johannes:	148		
Colonius, Paulus:	88,147	E	
Commelin, Joh.:	11,17,43,49	Elsevier, Lodewijk:	66
Commelin, Wed. Joh.:	43,143	Emmius, Ubbo:	29,66,67
Coolhoven, Johannes:	71	Ens, Petrus:	154
Coops, Theodorus Johannes:	108	Enschedé, J.W.:	7,65
Costen, Jan:	30	Enschut, Cornelis Adrianus van:	161

Episcopus, Simon:	19,142,143	Gorter, Johannes de:	110,116, 134,151,152,154,156,157
Erasmus, Janus:	31,53,69,128, 147,148	Graaf, Abraham de:	41,148
Erasmus, Desiderius:	160	Greve, Petrus de:	61,164
Ermel, Arnoldus van:	154	Groenewegen, Johannes:	70,136, 160
Erpenius, Thomas:	120,157	Groenewoud, J.J.:	162
Eustachius, Barth.:	71	Gros, J.C. de:	159

F

Feith, Andreas:	148
Flenderus, Johannes:	95,150
Focanus, F.A.:	106
Forsten, Rudolf:	162
Fortius, Joachimus:	160

G

Gabriëls, Abraham:	60,118
Geelkercken, Jacobus:	29,67
Geelkercken, Nicolaes:	29,67
Gellius, Aulus:	145
Geuns, Jacobus van:	71
Geuns, Matthias van:	26,158
Geuns, S.J. van:	161
Geyn, Maria van:	118
Goddaeus, Conrad:	19,82,146
Goerée, Jan:	31
Gorter, David de:	27,40,134, 155,156,157,159,161

H

Haemrodus, Cornelis:	139,140
Haes, Gedeon de:	53,69
Haestens, Henrick Lodowicxs (v.):	52,53,66,69
Hamer van Worsselt:	144
Haren, Willem van:	31,70,132, 158
Heeteren, Leonard van:	63
Heister, Lorenz:	20,56
Heller, Maurits Rudolph:	160
Hemert, Paulus van:	162
Hemsterhuis, Tiberius:	160
Hendriks, Berend:	19
Henrickzoon, Thomas:	9,17,39, 43,49,74,78,139
Henrickzoon, Wed. Thomas:	9,17, 39,43,49,76,143
Hermannides, Rutger:	146,164
Herpe, J.C.:	158
Herz, Marcus:	161
Heyden, Frans Jansz van der:	21,31,41,102,148,150
Heydenrijck, Menso:	149,150

Heythuys, Jochem Jaspers van:	159	Janssonius, Judocus:	19,44
Hoeingius, Jodocus:	53,74,139	Jolles, J.A.:	57
Holthe, A. van:	63	Junge, Jac. Frid.:	157
Holthe, Margaretha van:	56,90,96	Juvenalis, Decimus Junius:	112
Holtrop, W.:	26,43		
Hornius, Georgius:	55,146	K	
Horthemelius, Johannes:	155	Kanneman, Theodorus:	71
Houbraken, Arnold:	31,132	Karel van Egmond, hertog van Gelderland:	30
Houte, Harmen van den:	88	Karssen, Dirk:	27
Houte, Paulus van den:	9,20,39,43,56,86,88,147	Kasteel, Johannes van:	9,27,70,122,160
Huibertz, C.:	31	Kleinpennink, Jac. Joh.:	71
Huisman, Dithmer:	71	Kleman, David:	164
		Knoop, G.:	60,162
I		Koch, Franciscus Jacobus:	20,86
Indagine, Joh. de:	11	Koning, Petrus:	26
Isaxs, Isac:	30	Krayenhoff, Cornelis Rudolph Theodorus:	160
Isendoorn, Gisbertus van:	19,69,81,145,146	Kronenberg, M.E.:	11
Isendoorn à Blois, Elbert van:	30	Kruiskerk, Wynandus:	154,156
		Kusterus, Ludolphus:	26,154
J		Kuipers, Gerhardus:	154
Jacobi, Andreas Ludolf:	161		
Jacobs, Jacobje:	118	L	
Jacobs, Marytje:	88	Laar, J.W.Claus van:	159
Jacobsen, Michielsen:	163	Labedianus, Arnoldus:	163
Jacquet (de Malzat), L.S.:	160	Laignel,:	132
Janssonius, Johannus:	19,29,30,43,65,66,67	Lambrechts, A.F.:	116,152

Lamzweerde, Johan Georg		M	
Huigen van:	63		
Latius, Johannes:	140	Maanen, Florentius Jacobus:	161
Laurentius, Henricus:	17,43	Mair, Johannes le:	27,157
Laurentius, Jac. Joann.:	144	Man, Joannes Joachimus:	100
Ledeboer, A.M.:	9,19,20,27,69, 74,78,82,90,102,108,112,116, 122,124,126	Manutius, Aldus:	143
Ledeboer, Jan Hendrik:	148	Marchettis, de:	147
Leeuw, Geertruy van der:	130	Martinius, Bern.:	162
Lennep, Dionies van:	9,31,43, 70,132,158	Martinius, Franciscus:	146
Levi, Baroeg:	31,159	Matthæus, Antonius:	139
Lindeboom, Gerrit Arie:	49	Maurits, Prins van Nassau:	49
Lindenbergh, Petrus:	69,130, 148	Meester, Nicolaas Willem de:	63
Linnaeus, Carolus:	21,56,110, 134	Mehen, Ellardus van:	17,139,140
Lipsius, Justus:	17,143	Mel, Coenraat:	154
Lodenstein, Jodocus van:	159	Merula, Paulus:	78
Lontius, Johannes:	78	Meyer, Joh.:	106,166
Loo, Jan van:	59	Michell, J.P.:	161
Loon, van:	55	Moojen, Jan:	118
Loveringh, Jacobus:	26	Moojen, Johan:	9,26,27,31,40, 42,43,56,59,60,63,64,106,107, 118,154,157
Luchtman, firma:	70,106,116	Moses, Jochem Benedictus:	31, 159
Lulolfs, Johan:	116	Muntinghe, Herman:	161,162
Lunterbos, Hermanus:	9,27,71, 124	Moshemius, Laurent:	160
Lunterbos, Willem:	9,20,21, 40,59,99,106,112,114,124,151	Muretus, Marc Antoine:	160
Lycosthenis, Conradus:	71		

N		Philips, Jan Caspar:	40
Nieuhoff, Bernardus:	27,57, 124,126,161,162	Philalethius, T.:	163
Noltenius,:	160	Pietersen, Kornelis:	9,20,163
Nuck, Christina Margarita:	61	Pontanus, Johannes Isacus:	17, 19,29,30,65,66,67,78,139,140, 144,145
Nuck, Margareta:	63	Popma, Ausonius:	143
Nunspeet, Egb.Arn. van:	9,19, 39,56,69,81,145	Pronck, Joost:	21,150
Nijenhuis, G.J.:	28	Proper, H.:	162
O			
Olofsen, Arent:	9,20,39,43,55, 56,70,96,132,150,159	R	
Oosterbaan, Peter:	63	Raesinck, Jacob Leonard:	163
Oosterdijk:	116	Rampen,:	7,21
Oostrom, Anthonius van:	153	Rampen, Cornelia:	130
Otto van Gelder,	30	Rampen, Dirk:	9,21,39,59,102, 104,149
Oudendorp, F.:	71	Rampen, Herman:	9,21,31,39,61, 63,102,148
P		Rampen, Jan:	9,21,39,40,56,59, 102,104,106,149,150
Pagenstecher, Alexander Arnoldus:	153	Rampen, Erven Jan:	9,21,40,56, 59,106,110,154
Pagenstecher, Johannes Fredericus Wilhelmus:	26,63, 116,151,152,155,157	Rampen, Wed. Jan:	9,21,56,108
Parck, Arnoldus Gualtheri:	31, 69,128,147	Rechteren, Adolf Philip Zeger Graaf van:	155
Pasor, G.:	148	Revijs, Jacobus:	143,144
Pecquet, Joann:	146	Roghman, Hendrik Lamberts:	30
Pergerrits, Pieter:	159	Rooy, Antonius de:	160
Personus, Adamus:	61	Rossum, Marten van:	30
Petzoldus, Sebastianus:	149	Rou, Theodorus Arnoldus:	61
		Ruhnkenius, David:	160

S		Schrassert, Johan:	7,21,26, 27,40,41,59,71,106,112,114, 116,150,151,152,154-157
Salignac de la Motte, Francois:	164	Schrassert, Margareta:	144
Salius, Petrus:	20,86,147	Schrassert, R.O.:	63
Sambix, Felix van:	147	Schröder, Gerhard:	64,155, 156
Sandberg, J.G.:	161	Schultens, Alb.:	160
Sande, Frederik van den:	17, 143	Schut, Geertje Daniëls:	90
Sandifort, Gerrardus:	63	Serdam, Nicolaas:	61
Santes, Joannes:	61	Sibersma, G.:	31
Sas,:	7,21	Slatius, Henricus:	142,143
Sas, Albert:	9,20,39,43,56, 61,69,90,92,95,148	Someren, Johannes van:	43,69
Sas, wed. & zoons Albert:	9, 20,39,55,56,59,61,92,96, 149,150	Stabius, Joh.:	11
Sas, Daniël:	9,20,21,43,56, 95,112,150	Staring, Antoni Christiaan Winand:	27,122,160
Sas, wed. Daniël:	9,20,39,56, 98,100,151	Strabo,:	31,94,149
Sas, Petrus:	9,20,31,43,56, 92,94,149	Straetman, Arnoldus:	84
Scaliger, Josephus Justus:	143	Struchtmeyer, Jod. Joh.:	156
Schacht, Christiaan Paulus:	164	Struchtmeyer, Joh. Christ.:	152,156,166
Scheffer, Joannis:	71	Struchtmeyer, Petrus Lucretius:	156
Scheidius, Everardus:	9,27, 118,120,157,158,160,162,163	Swinden, J.H. van:	160,161
Scheltinga, Theodorus:	63	Sylburgius, Fridericus:	144
Scherpenzeelius, Joannis:	149	T	
Schevichaven, H.D.J.:	65	Terlaak, J.N.:	164
Schley, Jacob van der:	31,40	Theophrastus,:	147
Schmitz, Johannes Andreas:	61, 146	Thierens, Jacob:	156
Schoonhoven, Johanna Maria van:	106	Tilanus, Daniël:	147
Schortinghuis, Wilhelmus:	159		

Tilanus, Joannes Wilhelmus:	161,162	Viret, Pierre:	147
Tollius, Alexander:	61,82	Voorhout, Frans:	161
Tollius, Cornelis:	55,82,146	Vorstius, Conradus:	74,139, 142,143
Tollius, Johannes:	9,19,20,30, 39,41,43,56,61,81,82,86,146	Vosmaer, W.K.:	71
Top, Aaltje:	82	Vossius, G.J.:	116,160
Torck, Fredericus Wilhelmus Baron:	63	Vrede, Rijckaert de:	163
Trigland, Jacob:	17,142,147	Vreeland, Desiderius van:	163
Trigland, Theodorus:	61	Vijg, Justus:	55
Trip, Elias:	144		
Trotz, Theod.Florent:	157	W	
Turnebus, Adrianus:	147	Waermont, Adelaert:	17,142, 163
Tijhoff, Everardus:	9,27,56, 60,124,162	Wandelaar, Jan:	31,153
Tijhoff, G. en zoon:	27	Waesberghe, Johannes Janssonius van:	20,43
		Walaeus, Antonius:	143
U		Wedding, J.:	27,28
Uitenbogaert, Johannes	: 17, 140,142	Weetal, Jan:	3,153
Urtanus, Joan.:	164	Wendelinus, Marcus Fredericus:	146
		Westenberg, Ernst Wilhelm:	21, 104,150
V		Westenberg, Joannes Ortwinus:	157
Valckenier, Johan:	164	Westervelt, Antonius van:	160
Varnerius, Jacobus:	145	Westervelt, Heribert van:	63, 161
Vedelius, Nicolaus:	143	Westervelt, Wilhelm Jan van:	63,160
Veen, J.S. van:	11,47	Wieringen, Claes van:	9,19, 29,39,43,49,55,56,61,67, 78,144
Velde, J. van (de):	30		
Verbruggen, W.:	17,43	Wigmans, Johannes:	9,31,63, 64,70,134,159
Verstege, Philippus:	61	Wild, B.:	122

Willem Carel Hendrik Friso:
153,154,155,156
Willem, Prins van Oranje: 30

Willem, Koning van Engeland:
61
Willem IV: 154

Wittop, Eesje: 112,124

Wolferdus, Michael: 88,146

Wolsgriek, Aart: 163

Wolters, Joannes: 43,94,149

Woude, S.van der: 8

Wijnbergen, Johan van: 144

Wijnstok, Petrus: 155,158

X

Xylandrus, G.: 96,149

Z

Zuckert, J.F.: 161

